

**KÜLTÜR ODAKLI ÇEVİRİ ETKİNLİĞİ VE POSTMODERN ÇEVİRİ
YAKLAŞIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EZGİ KOÇ ŞEYHİSMAİLOĞLU

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ÇEVİRİBİLİM
ANABİLİM DALI**

**MERSİN
HAZİRAN- 2017**

**KÜLTÜR ODAKLI ÇEVİRİ ETKİNLİĞİ VE
POSTMODERN ÇEVİRİ YAKLAŞIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EZGİ KOÇ ŞEYHİSMAİLOĞLU

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

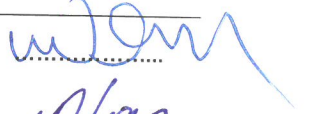
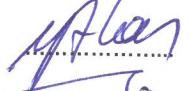
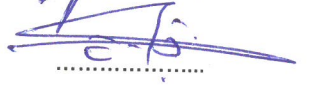
**ÇEVİRİBİLİM
ANABİLİM DALI**

**Danışman
Prof. Dr. Mehmet GÜNDOĞDU**

**MERSİN
HAZİRAN – 2017**

ONAY

Ezgi KOÇ ŞEYHİSMAİLOĞLU tarafından Prof.Dr.Mehmet GÜNDOĞDU danışmanlığında hazırlanan "Kültür Odaklı Çeviri Etkinliği ve Postmodern Çeviri Yaklaşımı" başlıklı bu çalışma aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Görevi	Ünvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Başkan	Prof.Dr. Mehmet GÜNDOĞDU	
Üye	Yrd.Doç.Dr.Yelda ARKAN	
Üye	Yrd.Doç.Dr.Eser ÖRDEM	

Yukarıdaki Jüri kararı Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 05/07/2017 tarih ve 2017/..60... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Süleyman DEĞİRMEN
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Mersin Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinde belirtilen kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak kullandığımı,
- Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü Mersin Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı,
- Tezin tüm telif haklarını Mersin Üniversitesi'ne devrettiğimi

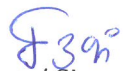
beyan ederim.

ETHICAL DECLARATION

This thesis is prepared in accordance with the rules specified in Mersin University Graduate Education Regulation and I declare to comply with the following conditions:

- I have obtained all the information and the documents of the thesis in accordance with the academic rules.
- I presented all the visual, auditory and written informations and results in accordance with scientific ethics.
- I refer in accordance with the norms of scientific works about the case of exploitation of others' works.
- I used all of the referred works as the references.
- I did not do any tampering in the used data.
- I did not present any part of this thesis as an another thesis at Mersin University or another university.
- I transfer all copyrights of this thesis to the Mersin University.

23 Haziran 2017 / 23 June 2017

İmza / Signature

Ezgi KOÇ ŞEYHİSMAİLOĞLU

ÖZET

Her dönem olduğu gibi, farklı bilim dallarında görülen gelişmelerin içinde yaşadığımız süreçte çeviri alanına yansımalarını görmek mümkündür. 1960'lı yıllarda yaygınlaşan dilbilimin, 1970'li yıllardan itibaren metin bilimin, 1980'li yıllardan sonra da modern düşünce sistemlerini ve bilim anlayışını sorgulayan kültürel yapının çeviri kuramları üzerindeki etkileri görülmektedir. Son dönemlerde ise, çeviriyi tek bir bakış açısıyla ele almak yerine ideoloji ve güç ilişkilerini yansıtan bir tutumla ele alma fikri önem kazanmıştır.

1990'lı yıllarla birlikte çeviribilimde ağırlık kazanmaya başlayan ideoloji ve güç ilişkilerinin nasıl işlediği, ne tür sonuçlar doğurduğu çeviri araştırmalarında önemli bir yer tutmaktadır. İdeoloji ve güç ilişkilerinin dışında toplumsal cinsiyete dayalı feminist yaklaşımın etkileri çeviribilimde eleştirel bir tutumun oluşmasına katkı sunmuştur.

Eleştirel yaklaşımla beraber, çeviri artık sadece bir olgu ya da dizge olarak ele alınmamaktadır. Bunun yerine, çeviri toplumdaki güç ilişkilerinin hem bir göstergesi hem de bir aracı haline dönüşmüştür. Bu nedenle çevirinin bilimsel bir araştırma nesnesi olmaktan çok, bir iktidar aracı olarak incelendiği görülmektedir.

Çeviriye sömürgecilik sonrası bakış açısıyla yaklaşan araştırmacılar, baskın olan kültürün özelliklerini aktarmak yerine, kaynak kültüre ait çeşitlilik ve zenginliği ortaya koymanın gerekliliği üzerinde durmaktadırlar. Baskın güçlerin kendi değerlerini çeviriler aracılığıyla gizlice benimsetmeleri fikri çevirmenin görünür kılınmasıyla sarsılmıştır. Çünkü her kültür eşittir ve aralarında hiyerarşik bir düzen de yoktur.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, kültür, sömürgecilik sonrası, feminizm, ideoloji-güç ilişkileri, eleştirel çeviribilim.

Danışman: Prof. Dr. Mehmet GÜNDOĞDU, Mersin Üniversitesi, Çeviribilim Anabilim Dalı, Mersin.

ABSTRACT

As in every period, it is possible to see the developments seen in different branches of science reflected in the field of translation in duration we live. The effects of linguistics which has become widespread in the 1960s, textology since the 1970s, the cultural structure questioning the modern thought systems and the understanding of science after 1980s have been seen on the theories of translation. In recent times, it has become more important to take an approach which reflects ideologic and power relationship rather than take a single view of translation.

With the 1990s, translation and interpretation of how ideology and power relations have begun to gain weight in translational science has played an important role in translation research. Apart from ideology and power relations, the effects of the social gender-based feminist approach have contributed to the formation of a critical attitude in translation studies.

With critical approach, translation is no longer treated as just a phenomenon or system. Instead, translation has become both a demonstration and an instrument of power relations in society. For this reason, translation is seen as a means of power rather than as a scientific research object.

Researchers approaching to translation with the view of postcolonial focus on the necessity of revealing the diversity and richness of the source cultures, rather than conveying the characteristics of dominant cultures. The idea of the dominant powers' adopting their own values secretly through translation has been changed by making the translators visible. Because every culture is equal and also, there is no hierarchical order between them.

Key Words: postmodernism, culture, postcolonialism, feminism, ideology-power relations, critical transcriptionism.

Advisor: Prof. Mehmet GÜNDOĞDU, Department of Translation Studies, University of Mersin, Mersin.

TEŞEKKÜR

Çok dilliliğin ve çok kültürlülüğün ayrılmaz bir parçası olan çeviri etkinliği, tarihsel olarak dil, metin, kültür ve iletişim odaklı ele alınmıştır. İçinde yaşadığımız dönemde bu dört temel unsurun hepsiyle bir bütün olarak düşünülmesi gerektiği anlaşılan çeviri etkinliği, farklı dil ve kültürlerin buluşma noktasında her kültürün kendine özgü özelliklerini, değerlerini ortaya koyan bir alan haline dönüşmüştür. Bu nedenle günümüz çevirmeni, ideolojik bakış açısını, öznel yargılarını ve kararlarını çeviri etkinliğine yansıtmaktan çekinmeyen bir duruş sergilemiştir. *Kültürel Dönüşün etkisi ve Postmodern Dönemde Bilim Anlayışının farklılaşması* ile çeviri araştırmalarında postmodern yaklaşımların etkileri yoğunlaşmıştır. Farklı bakış açıları ve yaklaşımlarla ele alınan çeviri etkinliği, yerleşmiş düşünce ve kavramların yeniden ele alınmasını gerekli kılmıştır. Küreselleşme, postmodern yaklaşımlar, yapısalcılık ve sömürgecilik sonrası ortaya çıkan düşünce sistemlerinin çeviribilim üzerindeki etkilerini ortaya koymak bu çalışmanın temel amacıdır.

Çalışma kapsamında yabancı kaynaklardan yapılan alıntıların çevirisi aksi belirtilmedikçe yazara aittir. Metin içinde gerekli görülen yerlerde ek bilgi verilirken dipnot yoluyla açıklamalar yapılmıştır. Vurgulanmak istenen kavram ve ifadeler italik yazı tipiyle gösterilmiştir. Çalışma içerisinde kültür odaklı Çoğuldizge, Skopos ve Yorumlayıcı Çeviri Kuramları ile sömürgecilik sonrası ve postmodernizm etkisinde şekillenen yaklaşımlar yer almıştır. Bu bağlamda Itamar Even Zohar, Hans Vermeer, Marianne Lederer ve Danica Seleskovitch, Lawrence Venuti, Susan Bassnet, Andre Lefevere, Maria Tymoczko, Sherry Simon, Gayatri C. Spivak, Tejaswini Niranjana gibi araştırmacıların çalışmaları temel alınmıştır.

Akademik anlamda her zaman beni cesaretlendiren ve özveriyle yoluma ışık tutan tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet GÜNDOĞDU'ya teşekkürlerimi borç bilirim. Bilimsel anlamda gelişimime fırsat veren ve katkıda bulunan, desteklerini her zaman hissettiren Mersin Üniversitesi Çeviri Bölümündeki hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Hayatım boyunca benden koşulsuz sevgi ve güvenlerini esirgemeyen, lisansüstü eğitimim boyunca da bana desteklerini sunan sevgili aileme ve eşime en içten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	i
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
1. GİRİŞ	1
2. ÇEVİRİ TARİHİ VE ÇEVİRİ ETKİNLİĞİ	6
2.1. Çeviri Tarihi	6
2.2. Çeviri Etkinliği ve Çeviri Yaklaşımları	11
2.2.1. Dilbilim Odaklı Yaklaşımlar	11
2.2.2. Metinbilim Odaklı Yaklaşımlar	13
2.2.3. İşlevsel Çeviri Yaklaşımları	15
3. KÜLTÜR ODAKLI ÇEVİRİ YAKLAŞIMLARI	18
3.1. Kültür ve Çeviri Etkinliği	18
3.2. Kültür Odaklı Çeviri Kuramları	22
3.2.1. Çoğuldizge Kuramı	22
3.2.2. Skopos Kuramı	25
3.2.3. Yorumlayıcı Çeviri Kuramı	28
4. ÇEVİRİBİLİM ARAŞTIRMALARINDA POSTMODERN YAKLAŞIMLAR	33
4.1. Postmodernizm	33
4.2. Postmodernizmde Çeviri ve Kültür İlişkisi	37
5. POSTMODERNİZMDE KÜLTÜRÜN ÇEVİRİBİLİM ARAŞTIRMALARINA YANSIMALARI	41
6. POSTMODERN BİLİM AÇISINDAN ÇEVİRİ ETKİNLİĞİ VE KURAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	47
7. SONUÇLAR ve ÖNERİLER	54
KAYNAKLAR	57
ÖZGEÇMİŞ	61

1. GİRİŞ

Çeviri etkinliği, antik çağdan günümüze kadar toplumlar ya da kültürler arasında iletişimi sağlamak, aktarımda bulunmak, farklı olanı tanıtmak veya öğrenmek gibi gereksinimlerle var olmuştur. Bir başka deyişle “Çeviri, insanın kendi yaşam çevresi dışındaki olgularla düşleri bilme çabasının bir sonucudur” (Göktürk 1986: 15). Yüzyıllardır var olan çeviri etkinliğinin bilimsel bir disiplin olarak kabul edilmesi ise, ancak 20. yüzyılda gerçekleşmiştir.

Çeviri etkinliği, bilimin gelişmesinde ve yayılmasında önemli bir yere sahiptir. Bilimin dinsel güçlerin egemenliğinden kurtulup kendi başına var olabilmesine ve yayılmasına çeviri etkinliğinin katkısı büyüktür. Kutsal kitap çevirileri sayesinde her halkın kendi dilinde kutsal metni anlaması sağlanmıştır ve bu sayede dinsel kurumların halkı yönlendirmesi son bulur. Bu bağlamda insan ve bilimin ön planda olduğu bir anlayış ortaya çıkmıştır.

Aydınlanma düşüncesi ile dinsel yapı ve kurumların egemenliği önemini yitirmiştir. Çeviri etkinliği ile yerel diller ve kültürler gelişim gösterir ve erek kültür odaklı yapılan çeviriler sayesinde eserler geniş kitlelere ulaşmıştır.

Çeviri tarihinde çevirmenler, çok dilli uzmanlar olarak kültürler arasında iletişimi sağlamakla kalmaz; ulusların kendi dil, kültür ve edebiyatlarını oluşturmada da önemli bir rol oynar. Çeviri etkinliği, kültürlerin hem yenileşme çabalarına ve çağdaşlaşmalarına hem de bilimsel çalışmalarına katkıda bulunur.

Yüzyıllar boyunca çeviri etkinliği hakkında sözcüğü sözcüğüne çeviri-özgür çeviri, kaynak odaklı çeviri-erek odaklı çeviri gibi bir takım ikilikler içeren savlar ileri sürülmüştür.

Konuya çeviri kuramı açısından baktığımızda yöntem tartışmaları bağlamında ileri sürülen bu savların bir kuram oluşturmaktan çok, çevirmenlerin kendi görüşlerini gerekçelendirmek ya da kendi çeviri anlayışlarının doğruluğunu diğerlerine karşı savunmak yönünde olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, çevirmenler için aynı zamanda “kuramsal” bir güvence niteliğinde olan bu savlar, genel çeviri uygulamaları için geçerli olabilecek kuralları belirlemekten öteye gidememiştir (Gündoğdu 2005: 94).

Çevirinin çok katmanlı ve karmaşık yapısı nedeniyle çeviri üzerine yapılan tartışmalar bilimsellikten uzaklaşabilmektedir. Yapılan çeviri araştırmaları, genellikle çevirilerin nasıl olması gerektiği üzerinde durur. Çevirinin araştırılabilir ve betimlenebilir bir olgu olarak ele alınması ise ancak geçen yüzyılın sonlarına rastlar.

Çeviribilimin isim babası olarak görülen James Holmes, 1972 yılında Kopenhag’da düzenlenen Uluslararası Uygulamalı Dilbilim Konferansı’nda verdiği bildiride Çeviribilimin özerk bir bilim dalı olması talebiyle Çeviribilime önemli katkıda bulunmuştur. Çeviribilim, 1970’li yıllardan sonra Avrupa’da özerk bir bilim dalı olmuş ve daha sonra farklı ülkelerde de

yoğun bir ilgiyle karşılanarak pek çok saygın üniversitede bir araştırma alanı olarak kabul edilmiştir. Önceleri uygulamalı dilbilimin bir alt alanı olarak incelenen çeviri, daha sonraları dilbilim, yapısalcılık, metinbilim, kültürbilim, iletişimbilim gibi farklı bilim dallarının bakış açısıyla ele alınmıştır (bkz. W. Koller, C. Reiss, H. Vermeer, O. Kade, A. Neubert). Dilbilimsel yaklaşımların çeviri konusunda üzerinde durdukları en önemli sorunsal “eşdeğerlik” olmuştur. Buna göre, iki ayrı dilde kullanılan sözcüklerin anlam açısından birbirlerini tam olarak karşılamaları olanaksızdır. Ancak, Jakobson (1959) dillerin farklı olmalarının çeviriyi olanaksız kılmayacağını ve anlamın farklı yöntemlerle aktarılabilirliğini belirtir. Eşdeğerlik sorunsalı çeviribilimde önemli bir rol oynamıştır. Dili bir iletişim aracı olarak gören Catford (1965), *A Linguistic Theory of Translation* adlı kitabında “metinsel eşdeğerlik” kavramından bahseder. Bu eşdeğerlik, duruma bağlı olarak kaynak metne eşdeğer sayılan bir erek metindir. Şimdiye kadar çeviriyi ele alan dilbilim, metinbilim, yorumbilim, iletişimbilim gibi yaklaşımlar kültür unsurunu dışarıda bırakmışlardır. Çeviriye kültürel açıdan yaklaşan ve çeviri metinlere dilsel öğelerden çok toplumsal ve kültürel bağlamın şekil verdiğini savunan yaklaşımlar eşdeğerlik konusuna eleştirel bakmışlardır.

Yirminci yüzyılın yarısından sonra başlayan süreçte erek kültürü öne çıkaran betimleyici çalışmalar, kültür unsurunu da içeren çeviri anlayışıyla dikkat çekmiştir. Betimleyici çeviri araştırmalarıyla, çeviri sürecini yönlendirmeye çalışan kaynak odaklı çeviri önemini yitirip yerini erek odaklı çeviriye bırakmıştır.

Bu yeni anlayışa göre çevirinin salt ya da öncelikle dilsel bir aktarımla sınırlı olmadığı, aynı zamanda kültürel bir aktarım olduğu görüşü benimsenmiştir. Benimsenen bu görüş çerçevesinde Even-Zohar “çoğul dizge kuramı”nı, Ernst August Gutt da “açıklayıcı bildirişim kuramı”nı geliştirmişlerdir. Bunların yanında ayrıca belirtilmesi gereken iki önemli kuram Hans Vermeer’in geliştirdiği “skopos kuramı” ile “işlevselci çeviri kuramı”dır (Gündoğdu 2005: 95).

Kültür, bilim ve düşün alanları çeviriden yoğun bir biçimde beslenmektedir. Bu yüzden, çeviri temelinde yatan kültürel ve düşünsel etmenler yok sayılamaz. Çeviri, yıllarca kaynak odaklı yaklaşımlarla ele alınmış ve yapılan çevirilerin kaynak kültür özelliklerine göre şekil verilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Çeviri yapılırken erek kültürün özelliklerine ve erek okurun beklentilerine yer verilmemiştir. Çeviriyi bir kültür aktarımı olarak gören Hans Vermeer’in Skopos Kuramı (1984) ise, bu algının değişmesinde büyük bir rol oynamıştır. Vermeer’e göre, çeviri eylemi bir iletişimsel gereklilik sonucunda ortaya çıkar. Burada söz konusu olan iletişim iki farklı kültür arasında gerçekleşir.

Çeviriler bir boşlukta üretilmez, onları üreten insanlar ve bu insanların içinde yaşadıkları bir toplum, kültür ve zaman vardır. Bütün bunlar bize çevirinin kültüre ve döneme bağlı bir olgu olduğunu gösterir. Çeviri stratejileri, çeviriyi ele alış biçimleri, hatta “çeviri” ile ne

kastedildiği evrensel ve zamanın dışında unsurlar değildir, bunlar içinde bulunan kültürün ve dönemin belirlediği olgulardır (Gürçağlar 2011: 32). Çeviriye bu açıdan bakıldığında, yaşanan zamanın ve kültürün ne denli büyük önem taşıdığı görülmektedir.

Çeviri etkinliği zaman geçtikçe bulunduğu dönemin özelliklerinden ve koşullarından etkilenmiştir. Belli bir dönem kaynak odaklı yaklaşımlar ön plandayken, daha sonraları erek odaklı yaklaşımlar önem kazanmıştır. Çevirmenlerin arkalarına saklandıkları kaynak kültürler ve diller, özgün eserler, yazarlar, konuşmacılar artık duvar gibi sağlam ve sarsılmaz olmaktan çıkıp geçişken, esnek, çoğul, şeffaf, yamalı, çoksesli ve akışkan olmaya başlamıştır (Bahadır 2006: 13). Çevirmenler ve çeviri araştırmacıları için kaynak kültür yerini erek kültüre bırakmıştır. Kısacası, erek kültürü ve erek okuru ön planda tutan işlevselci yaklaşım ortaya çıkmıştır.

İşlevci yaklaşımların ortak noktası çeviriyi dilbilimsel bir işlem olarak gören kuramlardan ayrılarak, çeviriyi bir eylem, özellikle de iletişimsel ve toplumsal bir eylem olarak gören bir bakış açısı sunmalarıdır.*

İşlevsel yaklaşımlar arasında en fazla öne çıkan Alman çeviribilimci Hans Vermeer'in Skopos kuramıdır. H. Vermeer (1984), bu kuramı Katharina Reiss'in metin türleri ve işlevleri üzerine yaptığı çalışmalarla temellendirmiş ve Reiss ile birlikte "genel" bir çeviri kuramı oluşturmuştur. Hans Vermeer, bugün işlevci çeviribilim dendiğinde akla ilk gelen kavram olan *skopos* ile çeviriyi kültürlerarası iletişimsel ve eylemsel bir alan olarak görmektedir (Gürçağlar 2011: 120-121).

Skopos kuramının getirdiği işlevci bakış açısı, 1980'li yıllarda çeviri sürecine taze bir soluk kazandırmıştır. Bu bakış açısı aynı dönemde gelişen betimleyici çeviri araştırmalarından pek çok açıdan ayrılrsa da erek kültür ve erek kitle üzerine odaklanmasıyla benzer bir vurguya sahip olmuştur. Betimleyici Çeviri Araştırmaları, Gideon Toury tarafından 1970'li yıllarda Itamar Even Zohar'ın geliştirdiği bir kültür kuramı olan Çoğuldizge Kuramı temelinde oluşturulmuştur, daha sonra birçok çeviribilimci tarafından geliştirilmiş ve günümüzde hala geçerliliğini koruyan bir yaklaşımdır. James Holmes (1972) Betimleyici Çeviri Araştırmalarına oluşturduğu harita içinde yer vermiş ve bunları *saf* çeviribilim kapsamında, kuramsal çeviri araştırmalarıyla ele almıştır. Bugün genel bir çeviri kuramı oluşturma beklentisi yerine, kültür ve dönemlerle sınırlı kısmi kuramlar üzerinde durulmaktadır. Gideon Toury'nin (1995) betimleyici yaklaşımının temelinde erek odaklı bir bakış açısı yatar. Toury'e göre çeviriler kaynak kültürün değil, erek kültürün birer gerçeğidir. Betimleyici Çeviri Araştırmaları'nda erek kültürün çevirilerin üretildiği ve okunduğu bağlamları nasıl oluşturduğu, bu bağlamların nasıl doğduğu, evrildiği ve değiştiği Çoğuldizge Kuramı'na dayanarak açıklanmaktadır (Gürçağlar

*bkz. Vermeer, H. (1984). *Çeviride Skopos Kuramı*. İstanbul: Kültür Yayınları.; Nord, C. (1988). *Text Analysis In Translation*. New York: Ropodi.

2011: 128-129). Çoğul Dizge Kuramı'nda kültür birçok dizgeden oluşan dev bir dizge olarak kavramsallaştırılır. Eğitim, edebiyat, medya, siyaset vb. dizgelerin tümü birbiriyle bağlantı halindedir ve birbirlerinden etkilenirler. Çeviri de bu dizgelerden biridir.

Çoğul Dizge Kuramı ve Betimleyici Çeviri Araştırmaları *kültür* unsuruna her ne kadar önem verse de, birçok çeviribilimci tarafından kültür dizgesini kendi kendini besleyen mekanik bir yapı olarak tasarlayarak sundukları için eleştirilmişlerdir. Bu iki yaklaşıma yöneltilen bir diğer eleştiri de, güç ilişkilerine yeterince eleştirel bakamamaları ve kültürlerarası güç dengelerini sorunsallaştırmamalarıdır.* Çoğul Dizge Kuramı ve Betimleyici Çeviri Araştırmaları'nın yanı sıra Hans Vermeer'in (1984) Skopos Kuramı'nda eksik kalan bir yan vardır. Bugün çevirinin kültür ve zamana bağlı bir olgu olduğu, çeviri tanımını, stratejilerini ve çeviri kavramını belirleyen unsurların kültürden kültüre büyük değişiklikler gösterebileceği, bu nedenle genellemelere varılmasının olanaksız olduğu büyük ölçüde anlaşılmıştır. Bu düşünceden yola çıkarak, Postmodern bilim anlayışının Çeviribilime yansımalarını gördüğümüzü söyleyebiliriz. Postmodern yaklaşıma göre, bilim dünyasında hiçbir şeyin tam olarak doğru olamayacağı ve bu yüzden çeşitliliğin daima göz önünde bulundurulması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bu ise, yukarıdaki düşünceyi doğrular niteliktedir.

Günümüzde karmaşıklık, çok boyutluluk ve melezlik sadece toplumsal yapıları ve kültürel oluşumları etkilemekle kalmamaktadır. Birçok bilim dalının kapılarını farklı ve birbirine zıt bakışlara açmaktadır. Sömürgecilik sonrası ortaya çıkan kuramlar ve dünya görüşleri, yapısökücü yaklaşımlar ışığında gelişen tartışmalar özellikle insan bilimleri ve sosyal bilimler alanlarında kültür ve kimlik konularında yeni arayışlara yol açmıştır. Çeviribilim de bu değişim ve yeniliklerden doğal olarak etkilenmiştir. Bu etkileşimlerin sonucunda bazı çeviri kuramcı ve uygulamacılarında *araştırma nesnelerine* karşı bakış açılarında önemli bir değişim yaşanmaktadır: Çeviri hem toplumsal hem bilimsel açıdan açıklanması zor, yaşamın neredeyse her boyutundan etkilenen ve neredeyse her boyutunu etkileyen karmaşık ve çok boyutlu bir süreç olarak ele alınmaya başlanmıştır. Kültür kavramı ve olgusu da küreselleşen dünya ile çok farklı bakış açılarıyla değerlendirilmektedir. Kültür kavramı hakkında yazılanların hesabını yapmak zordur. Yeni kuşak çeviribilimci olarak adlandırılan yapı söküm, post yapısalcılık ve postmodernizm gibi dünya görüşleri ve inceleme biçimleri çerçevesinde çeviriye yaklaşan çeviri araştırmacıları kültür kavramını, tarihsel mirası, toplumsal ve siyasi etkisi ve düşünsel gücü açısından derin sorgulamalarla temelden sarsarak göreceleştirirken çok farklı yönlere açmaktadır, kavramı kullandıkları anda yapısını bozmakta, belirsizlik ve alışkanlık temeli üzerine oturtulmaktadır. Artık Spivak'ın önerdiği gibi kültür, bir *savaş(ım) alanı*, bir *sorun(sal)*, bir *söylem ürünü* olarak ele alınmaktadır.† Kültür kavramının değişen ve genişleyen anlamını iyi

* Hermans, T. (1999). *Translation In Systems*. Manchester: St. Jerome.

† Bkz. Bahadır, Ş. (2006). *Çevirmen Bütün Vücuduyla Çevirir*. Varlık, Haziran, 13-16.

kavrayabilmek için her şeyden önce postmodern kavramı ve bu dönemin getirilerini iyi bilmek gerekmektedir.

Postmodernizm içerik olarak yeni teknolojiler çağı, çevreci ya da yeşilci, çoğullaşma ve parçalanma, yeni bir mitosla dağınık toplumun yeni bir bütünleşmesi olarak görülmektedir.* Verilen tanımlamalara bakıldığında, postmodernizmin genel olarak bir belirsizliği ifade ettiğini görmek mümkündür. Bununla beraber, postmodernizm üzerindeki tartışmalar bitmiş değildir. Politik postmodernizm için de aynı şeyler geçerlidir. Geri kalmış veya üçüncü dünya ülkelerinde etnik olarak dağılma süreci şeklinde algılanırken; ileri ya da sanayileşmiş ülkelerin ise birleşmeye doğru gittikleri gözlenmektedir.†

Devletler arasındaki sınırların önemini yitirmiş olacağı bir postmodern çağda, kültürler arasındaki sınırların kalkmaması ne kadar mümkündür? Siyasal anlamda sınırların kalkmasına kadar varacak olan bu sürecin belki de yüzyıllar boyunca sürmesi mümkünse de, kültürel anlamda küreselleşmenin daha önce gerçekleşeceği de bir gerçektir. Zira, tüm iletişim ve haberleşme teknolojisindeki gelişmeler buna zemin hazırlamakta ve kültürel kaynaşmayı hızlandırmaktadır‡.

Kültürel değişim ve aktarımların gerçekleşmesini sağlayan çeviri etkinliği uzun yıllar farklı bilim dalları tarafından ele alınmış olsa da kültür unsuru ön planda tutulmamıştır. Çalışmamızın temel amacı da yapılan araştırmaların tarihsel bir süreç içerisinde nasıl evirildiğini, yaşanan dönemin koşullarından ve özelliklerinden nasıl etkilendiğini bununla beraber kültür unsurunun daha fazla önem taşıdığını gösteren çalışmaların yapıldığını ve en önemlisi yapısı gereği çeviriye çok benzeyen kültür unsurunun da farklı bakış açılarıyla ele alınması sonucu çeviribilime yansımalarını ortaya koymaktır. Kültürler arası iletişimin en önemli noktası olan çeviri etkinliğinde artık araştırmacılar§ böyle bir kültür anlayışını arkalarına alarak kültürel etkenlerin çeviri etkinliğine nasıl yansıdığı ve bu yansımanın çeviri etkinliği sürecindeki yeri ve önemi üzerinde durmaktadırlar. Bu bilgiler doğrultusunda çalışma içerisinde küreselleşen dünya ile farklı bir boyut kazanan kültür kavramının çeviri etkinliğine nasıl yansıdığı ve bu yansımanın çeviri etkinliği sürecindeki yeri ve önemi betimleyici bir yolla irdelenecektir.

* Bkz. Soykan, Ö. N. (1993). *Türkiye'den Felsefe Manzaraları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

† Bkz. Yıldız, H. (2005). *Postmodernizm Nedir? Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 153-166.

‡ Bkz. Ergün, Ç. E. (1999). *Modern Ve Postmodern Çağlarda Kültür Zenginliklerimiz*. *Mevzuat Dergisi*, 7, 8-10.

§ Bkz. G. Spivak, S. Simon, L. Venuti.

2. ÇEVİRİ TARİHİ VE ÇEVİRİ ETKİNLİĞİ

2.1. Çeviri Tarihi

Binlerce yıllık bir geçmişe sahip olan çeviri etkinliğinin, geçmişten günümüze nasıl var olduğunu ve nasıl geliştiğini bilmek günümüz çeviri araştırmalarında çeviri etkinliğini ve çeviri kuramlarını anlamamız açısından önemlidir. Bu nedenle, bu çalışmanın ilk bölümünü oluşturacak olan çeviri tarihi geçmişle bugün arasında bir köprü oluşturacak ve çağdaş çeviribilim araştırmalarına ışık tutacaktır.

Çok dilliliğin ve çok kültürlülüğün ayrılmaz bir parçası olan çeviri etkinliği, yazılı kaynaklara göre milattan önce binlerce yıl öncesine dayanan bir geçmişe sahiptir. “Oysa yazının keşfine koşut bulunan bu kaynaklardan çok önce de sözlü çeviri etkinliğinin süregeldiği sanılmaktadır” (Eruz, 2003: 22).

Çeviri etkinliği, insan yaşamıyla iç içedir. “İnsanın kendi yaşam çevresi dışındaki olgularla düşleri bilme çabasının bir sonucudur çeviri. Değişik toplulukların, ulusların bilim, sanat, düşünce alanındaki çabalarını birbirleriyle paylaşabilme yoludur. Bu yol, insanoğlunun ayrı diller konuşması gerçeğinin yanı sıra Babil’den beri hep var olagelmıştır” (Göktürk 1986: 15). Bütün dünya dilleri Babil’de* karıştığından beri düşüncelerin ve bilginin aktarılmasında çeviri hayati önem taşımaktadır.

Çeviri etkinliği genel olarak Eski Yunan ve Roma uygarlıklarına dayandırılır ve çeviriyi kuramsallaştırma yolunda atılan ilk adımların da bu medeniyetler tarafından gerçekleştirildiği bilinir. Cicero ve Horatius’un çeviri üzerine saptamaları çeviri kavramının gelişmesine ve çevirinin nasıl yapılması gerektiğine dair kural koyucu yaklaşımlara bir kaynak olmuştur. Sözcüğü sözcüğüne ve anlamına göre yapılan çeviri ayrımı yaklaşık iki bin yıllık bir süre boyunca çeviri dünyasında temel bir sınıflandırma olarak ele alınmıştır. MÖ 1. yüzyılda Cicero ve Horatius’un anlam aktarımına dayalı sunduğu çeviri stratejisi yüzyıllar sonra İncil çevirmenleri için esin kaynağı olmuştur.

Batıda Roma döneminin yükselişinden sonra Ortaçağ’a kadar karanlık bir dönem yaşanırken; Doğu’da çeviri etkinliği Arapçaya yapılan çevirilerle yoğunlaşmıştır. Bağdat’ta yapılan bu çeviriler zamanla Endülüs Devleti aracılığıyla Doğu’dan Batı’ya ulaşmış ve bu metinler Avrupa dillerine çevrilmiştir. Örneğin, Abbasiler tarafından kurulan Beyt’ül Hikme adındaki çeviri merkezinde, özellikle Yunanca, Farsça, Hintçe ve Latince eserlerin çevirileri

* “Babil Kulesi” Eski Ahit’te anlatılan ve çevirinin simgesi olarak ele alınan bir imgedir. Babil halkı göğe ulaşan bir kule yapmak istemektedir. Buna kızan Tanrı onları cezalandırır. Tek bir dil konuşan Babilliler artık birçok dil konuşup birbirini anlayamaz hale gelirler ve kentlerini terk ederek dağılırlar (Eruz, 2003: 22).

yapılmıştır. O dönemde yapılan bu çeviriler, zamanın İslam dünyasında aydınlanmanın ilk adımı olarak görülmektedir.

11. yüzyılın ortalarından sonra Toledo’da yoğun bir çeviri hareketi ile farklı bilim dallarından Arapçaya çevrilmiş olan yapıtlar Latince ve Yunanca dillerine çevrilmeye başlanmıştır. Böylece İspanya, farklı dinlerden bilim insanlarının buluşma merkezi haline gelmiştir. Tüm bilim alanlarını kapsayan ve 1284’e değin süren bu yoğun çeviri etkinlikleriyle Batı Dünyasına bilimin kapısı açılır. Doğu’dan Batı’ya giden bu kültür akışı Toledo Okulunda çeviri yapıtlarla somutlaşır ve Batı kültürel açıdan bir yükselme dönemine girer, dahası tüm bu etkinlikler Batı’da Rönesansın doğması için bir zemin hazırlamıştır. Reform ve Rönesans ile beraber bilimin kapıları da açılmıştır.

15. yüzyılın yarısından sonra matbaanın icat edilmesi, ulusal dillerin ortaya çıkması reform hareketinin başlaması ile birlikte İncil üzerine yapılan tartışmalar yön değiştirmiştir. İbranice aslından Almancaya çevrilen İncil çevirileri arasında belki de en dikkat çeken Martin Luther’in (1483-1546) çevirisi olmuştur. Martin Luther Alman dilinin standartlaşmasına ve gelişmesine de önemli bir katkıda bulunmuştur. Öte yandan bu dönemde çeviri ve din arasındaki hassas ilişkinin anlaşılması açısından *İncil*’i İngilizceye çeviren William Tyndale (1494-1536) ve Fransız çevirmen Étienne Dolet (1509-1546) örneklerine bakmak yeterli olacaktır.

15. ve 16. yüzyıllarda Ortaçağ’da din olgusu toplumsal yaşam üzerinde bir egemenlik kurarken, 16. ve 17. yüzyıllarda artık din olgusunun yerine insan ve bilim ön plana geçmiştir. Bu dönemde yerel diller incelenmeye başlanmıştır ve birçok yapıt halkın konuştuğu yerel dillere çevrilmiştir. Yapıtlar incelenirken kaynak metin temel alınmıştır. Yapılan çevirilerde 18. yüzyılda Aydınlanma Çağı ile çeviri farklı bir boyut kazanmıştır. Kaynak metin erek kültürün içinde eritilmiştir. Çeviri erek kitle için üretildiğinden asıl önemli olan da erek kültürdür, düşüncesi hakim olmuştur. “Klasik diye adlandırılan dönemde kaynak metnin kaynak ekindeki etkisini erek ekinde yaratma kaygısının daha yaygın bir biçimde duyulmaya başlaması, kaynak odaklılıktan erek odaklılığa geçiş aşamasında erek ekin normlarının gündeme gelmesi şeklinde de açıklanabilir” (Yazıcı, 2005: 67).

Bu dönemden sonra, yıllar boyunca çeviri dil odaklı bir bakış açısı ile ele alınmıştır. Bu süreçte çevirinin nasıl yapılması gerektiği konusunda farklı yöntemler geliştirilmiştir ve çeviri yöntemleri *serbest* ve *sadık* çeviri gibi birbirine zıt iki yöntem çerçevesinde ele alınmıştır. 18. ve 19. yüzyıllar çeviri üzerine yapılan tartışmaların yoğunlaştığı yüzyıllardır. 19. yüzyılda Alman Romantizminin ünlü temsilcilerinden biri olan Friedrich Schleiermacher, ilk kez *Çeviribilimden* bahsetmiştir. Ayrıca, kaynak ve erek metin okurlarını ortak bir noktada buluşturma adına çeviriyi yeni bir yaklaşımla ele almıştır. F. Schleiermacher’ın 1813’te yaptığı *Über die Verschiedenen Methoden des Übersetzens* (Farklı Çeviri Yöntemleri Üzerine) başlıklı konuşması

çeviri kuramlarının tarihinde bir dönüm noktası kabul edilir. F. Schleirmacher bu konuşmasında kendisinden sonra gelecek kuramcılarının birçoğunu yakından etkileyecek iki saptamada bulunur. Bunlardan ilki çeviriyi iki başlık altında sınıflandırarak ortaya koyduğu *dolmetscher* (sözlü çevirmen) ve *übersetzer* (yazılı çevirmen) ayrımıdır. İkincisi ise, çeviri stratejilerini *yabancılaştırma* ve *yerleştirme* olarak iki başlık altında inceleme önerisidir. Schleirmacher, kaynak ve erek metin okurlarının nasıl bir noktada buluşturulabileceği fikri üzerinde durmuştur. Bu zamana kadar izlenen sözcüğü sözcüğüne ve anlamına göre çeviri yöntemi bu görüş çerçevesinde farklı bir boyut kazanmıştır. F. Schleirmacher'e göre, çeviri bir yandan okuru yazara, diğer yandan ise yazarı okura götürmektedir. Bu yaklaşım, Çeviribilim Araştırmalarında her zaman yeni tartışmalara ve gelişmelere yol açmış ve uzun süre etkisini korumuştur. Hatta bu yaklaşım, 20. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan yapısalcılık ve sömürgecilik sonrası yaklaşımların sunduğu *kaynak odaklı* çeviriye dönüş çağrısında da hissedilmektedir.

19. yüzyıldan itibaren, bilimsel ve teknik alandaki gelişmelere paralel olarak yeni bilim dalları ortaya çıkmış ve var olan bilim dalları ayrışmaya başlamıştır. Yeni bilim dallarının ortaya çıkması ile birlikte, çeviri de bu gelişmelerden etkilenmiş ve bu nedenle çeviri için önem kazanan ya da kaybeden olgular sürekli değişmiştir.

Dilbilimin bir bilim dalı olarak ortaya çıkışı ile birlikte, çeviri dil odaklı bir yaklaşımla ele alınmaya başlanmıştır. Bu yaklaşımla birlikte, *çevrilebilirlik* ve *çevrilemezlik* savları da tartışmaya açılmıştır. Dil, bir yandan sürekli üreten dizgesel bir yapı olarak ele alınırken; bir yandan da insanların dünyayı anadillerinin sunduğu olanaklar çerçevesinde algıladığı ileri sürülür. Dilin üretken yapısı çevirinin olanaklı olduğuna; anadil dışında farklı dillerde iletişim kurmanın zorluğu savı ise çevirinin olanaksız olduğuna işaret eder. Oysa artık çeviri farklı diller arasında bir *eşdeğerlik* bulma düzeyinde ele alınır. "Eugene Nida (1964), dillerarası çeviride birebir karşılıkların bulunabileceği yanılgısı üzerine kurulu *eşdeğerlik* kavramına yeni bir açıdan bakmıştır ve eşdeğerlik türlerini, kaynak metne yönelik olan *biçimsel* eşdeğerlik ve erek kültüre yönelik olan *devingen* eşdeğerlik olarak ikiye ayırmıştır" (Gürçağlar, 2005: 15). E. Nida, erek kültür üzerinde durarak 1970'li yıllarda kaynak metinden kopuşun habercisi olmuş ve işlevci yaklaşımların ilk tohumlarını atmıştır. Zamanla yapısalcı yaklaşımın çeviriyi betimlemede yetersiz kaldığı görülerek işlevselci yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. 1972'de James Holmes'un *The Name and Nature of Translation Studies* başlıklı bildirisiyle Çeviribilim özerk bir bilim dalı olarak kabul edilmiştir ve bu bilim dalı bu dönemden sonra betimleyici ve disiplinlerarası bir yöntemi benimsemiştir. Böylece Çeviribilim Araştırmaları, Betimleyici Çeviribilim alanında yapılan çalışmalarla sürdürülmüştür ve bu aynı zamanda Çeviribilim alanında bir paradigma değişikliğine yol açmıştır. Gideon Toury'nin (1980) Betimleyici Çeviri çalışmaları erek odaklı çalışmalara öncülük etmiştir ve çeviri kavramı geniş anlamda kullanılarak betimleyici yöntem yoluyla yeni bir çeviri anlayışıyla ele alınmıştır. Bir başka deyişle, çeviri hem kaynak hem de

erek odaklı bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Bu yeni yaklaşım, çeviriyi bir eylem, özellikle de iletişimsel ve toplumsal bir eylem olarak görmektedir. Çevirinin kültürlerarası iletişimsel ve eylemsel bir alan olarak görülmesiyle beraber, kaynak odaklı yapılan çevirilerin yerini, erek odaklı çeviriler almıştır. Çeviri süreci, artık amaca yönelik bir süreç olarak ele alınmaktadır. Bu amaç genellikle erek metnin amacı ile bağdaştırılır. Yapılan çevirilerde, erek kültürün özellikleri ve erek kitlenin beklentileri göz önünde bulundurulur. 1980'li yıllarda çeviri sürecine taze bir soluk kazandıran işlevci bakış açısının yanı sıra, aynı dönemde betimleyici çeviri araştırmaları da gelişmiştir. Betimleyici çeviri araştırmaları da erek kitle ve erek kültür üzerine odaklanmıştır. Bu bağlamda yapılan çeviriler kaynak odaklı kültürden, erek odaklı kültüre yönelmiştir.

Çeviriler kaynak kültürün değil, erek kültürün birer gerçeğidir. Betimleyici çeviri araştırmalarında erek kültürün çevirilerinin üretildiği ve okunduğu bağlamları nasıl oluşturduğu, evirildiği ve değiştiği Çoğuldizge Kuramı'na dayanarak açıklanmaktadır. Bir kültür kuramı olan Çoğuldizge Kuramı, yalnızca çeviri metinleri değil, her tür kültür ürününü incelemekte yararlanılabilecek bir kuramdır. "Kuramın amacı, toplumsal evrim içinde kültürel üretimin, özellikle de edebiyatın rolünü vurgulamaktır" (Gürçağlar, 2011:129). Even-Zohar (1990) çoğuldizgeyi "*birbiriyle kesişen ve kısmen örtüşen, farklı seçenekleri kullanan, ancak üyeleri birbirine bağımlı, yapılandırılmış bir bütün teşkil eden çoklu bir dizge*" olarak tanımlamıştır. Diğer bir deyişle "kültür birçok dizgeden oluşan dev bir dizge olarak kavramsallaştırılır. Edebiyat, siyaset, eğitim, medya vb. dizgelerin tümü birbiriyle ilişki halinde, kesişme noktalarında birbirleriyle etkileşime girer, alışverişte bulunur, birbirinden etkilenirler" (Gürçağlar, 2011: 130). Çeviri de bu dizgelerden biridir.

Çeviri metinlerin konumu ve çeviri stratejileri arasında tanımladığı ilişkilerle Even-Zohar çeviri metinlerin tek başlarına var olmadıklarını, diğer metinlerin oluşturduğu bir ilişkiler ağının içinde yer alacaklarını vurgulamıştır. Bu ilişkilerin yapısı değiştikçe çeviriden beklentiler ve çeviri stratejileri de değişir, *eşdeğerlik* ve *yeterlik* kavramları da yeniden tanımlanarak tarihsel ve bağlamsal geçerlilik kazanır.

Çoğuldizge Kuramı ve Betimleyici Çeviri Araştırmaları birçok çeviribilimci tarafından insan unsuruna yeterince yer vermedikleri, kültür dizgesini kendi kendini besleyen mekanik bir yapı olarak tasarlayarak sundukları için eleştirilmiştir. (Hermans, 1999) Bu iki yaklaşıma karşı yöneltilen bir diğer eleştiri de, güç ilişkilerine yeterince eleştirel bakamamış olmaları, çeviri metinlerin dizge içindeki konumlarını ya da çeviri stratejilerini incelerken metinler, dizgeler, kültürlerarası güç dengelerini sorunsallaştırmamış olmalarıdır.

Dizgeci yaklaşım içinde yer alan, ancak 1990'lı yıllarla birlikte Çeviribilimde ağırlık kazanmaya başlayan ideoloji ve güç ilişkileri kültür dizgesi içinde güç ilişkilerinin nasıl işlediği, ne tür sonuçlar doğurduğu açısından ele alınmıştır. Çeviri bağlamında önemli bir yer tutan

ideoloji ve güç ilişkilerine araştırmacı André Lefevere değinmiştir. Lefevere'in (1992) dikkat çektiği himaye sistemi gerçekten de çeviride önemli bir rol oynamaktadır. Lefevere, ideoloji ve güç kavramlarıyla özellikle 1990'lı yıllarda yükselişe geçen kültür ağırlıklı bir çeviribilim paradigmasının da habercisi olmuştur. "Susan Bassnet ile yazdığı bir kitapta da bu yeni paradigmanın adını koyarak ona "kültürel dönüş" adını vermiştir" (Bassnet ve Lefevere 1990) (Bassnet ve Lefevere, aktaran Gürçağlar 2011:141). Lefevere'nin yanı sıra, yapısalcılık sonrası ve sömürgecilik sonrası çerçeveyi benimseyen Lawrence Venuti (1995), Tejaswini Niranjana(1992) ve Gayatri Spivak (1992) gibi araştırmacılar çeviribilime yeni bir bakış açısı getirmişlerdir. İdeoloji ve güç ilişkilerinin dışında toplumsal cinsiyete değinerek çeviriye feminist bir yaklaşım geliştirilmesinde rol oynamışlardır ve eleştirel çeviribilimin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır (Von Flotow, aktaran Gürçağlar 2011: 144).

Eleştirel yaklaşımla beraber, çeviri artık sadece bir olgu ya da dizge olarak ele alınmamaktadır. Bunun yerine, çeviri toplumdaki güç ilişkilerinin hem göstergesi, hem de aracı olarak ele alınmaktadır ve bu nedenle çevirinin bilimsel bir araştırma nesnesi olmaktan çok söylemsel bir iktidar aracı olarak, siyasi konumu açısından incelenmesi gerektiği düşünülür. Eleştirel çeviribilimin çeviribilime belki de en büyük katkısı, araştırmacıların kendi nesnellik iddialarını sorgulamaya başlamalarını, çeviriye yeni ve eleştirel bir gözle bakabilmelerini, çevirinin arkasındaki kişi ve kurumları güç ilişkileri ve toplumsal cinsiyet rolleri açısından ele almalarını sağlamaları olmuştur (Tahir Gürçağlar, 2011).

Çeviriye sömürgecilik sonrası bakış açısından bakmakta olan Tejaswini Niranjana(1992) ve Lawrence Venuti (1995) çevirinin kaynak kültüre göre yapılması gereği üzerinde durmaktadırlar. Bu sayede baskın olan kültürün özelliklerini aktarmak yerine, kaynak kültürün çeşitlilik ve zenginliğini ortaya koymak mümkün olacaktır. Bu anlamda L. Venuti *The Translator's Invisibility* adlı çalışmasında kapitalist sistemin değerlerinin yapılan çeviriler aracılığıyla aktarıldığını ve gizlice benimsetildiğini, akıcılık rejimi adını verdiği bu düzenin çevirmenin mevcudiyetinin daha fazla hissedildiği çeviriler aracılığıyla sarsılması gerektiğini belirtir. L. Venuti'ye göre çeviride *yabancılaştırma* stratejisi benimsenmeli ve akıcılık stratejisinin yerini almalıdır. Burada amaç, okuru şaşırtacak, çeviri ve kaynak kültür üzerine düşünmeye davet edecek yabancılaştırıcı bir bağlam oluşturmaktır.

Çeviri küreselleşen dünya ve sunduğu farklılıklardan etkilenmektedir. Günümüzde postmodern yaklaşımın tüm bilim dallarına ve sanata etkisi çeviribilim üzerinde hissedilmektedir. Özellikle çeviri olgusunun önemli bir parçası olan kültür kavramının postmodern yaklaşımla farklılaştığı kaçınılmaz bir gerçektir ve elbette çeviri olgusu bu durumdan birebir etkilenmektedir. Bu nedenle bu çalışmada değişen kültür kavramının ve postmodern yaklaşımın çeviri olgusunun üzerindeki etkileri daha çok hissedilmektedir.

2.2. Çeviri Etkinliği ve Çeviri Yaklaşımları

Her bilim dalı gibi çevirinin de bilimselleşme süreci bir anda gerçekleşmemiştir. Yirminci yüzyıla kadar çeviriye ilişkin sunulan yaklaşımlar incelendiğinde çeviribilimin temellerinin adım adım atıldığı görülmektedir. Ancak, bu yaklaşımlar genellikle çevirmenlerin deneyimlerinden yola çıkılarak hazırlandığı ve dizgeli düşünme biçimlerinden uzak olduğu için çevirinin bilimselleşme süreci gecikmiştir.

Her dönemde olduğu gibi, diğer bilim dallarında görülen gelişmelerin bu süreç içinde çeviri alanına yansımalarını görmek mümkündür. 1960'lı yıllarda Avrupa'da ve ABD'de yaygınlaşan dilbilimin, 1970'li yıllardan itibaren metindilbilimin ve edimbilimin, 1980'li yıllardan sonra da modernizmi sorgulayan, düşünce süreçlerini irdeleyen bilişsel felsefenin çeviri kuramlarının oluşumunu etkilediği görülmektedir. Son dönemlerde ise, çevirinin tek bir bakış açısıyla ele alınamayacağı fikri üzerinde durulur ve çevirinin ideolojik bir tutumla ele alındığı görülür. Günümüz çeviribiliminin geldiği noktayı anlayabilmek için çeviri yaklaşımlarını sırasıyla ele alınması gerekmektedir.

2.2.1. Dilbilim Odaklı Yaklaşımlar

Çeviriyi dilsel yaklaşımlarla ele alan araştırmacılar arasında iki temel görüş hakimdir. Bunlardan ilki, tam bir çevirinin olanaksız olduğunu savunurken; diğer görüş ise çevirinin mümkün olduğu fikrini savunur.

Her dilin kendine ait özellikleri vardır ve kendilerine ait farklı gerçekleri yansıtır. Bu nedenle insanlar dünya hakkındaki düşüncelerini de ancak kendi anadilleri doğrultusunda oluştururlar. Farklı bir dile kapalı olan bu bakış açısı tam bir çevirinin olanaksız olduğunu savunur. Buna karşın, uzun yıllardır Descartes'tan (1596-1650) ve Leibniz'den (1646-1716) beri üzerinde tartışılan ve tüm dillerin temelinde yattığı varsayılan evrensel mantık fikri ise bu görüşü yadsır ve aksine, dillerin temel yapısını oluşturan *ortak mantık*'ı, çevrilebilirliği kolaylaştıran etmen olarak görür.

Çeviri araştırmaları uzun bir süre dilbilimin sınırları içerisinde incelenmiştir. Faruk Yücel(2007), çeviri araştırmalarının dilbilimsel temele dayandırılmasını üç etmene bağlamaktadır.

Birincisi, çevirinin uzun bir geçmişe dayanan eğitsel bir araç olarak yabancı dil eğitiminde kullanılmasıdır. Dilbilimsel yaklaşımların çeviride önem kazanmasının bir başka nedeni ise, kaynak metnin dokunulmazlığını güvence altına almak isteyen çevirmenlerin, çevirinin belli kurallar içerisinde kaynak metne dayandırılabilir somut verilerden yola çıkması gerektiği düşüncesidir. Çeviride dilbilimsel bir bakış açısının egemen olmasının bir başka nedeni, dilbilimin kullandığı kavramların ve dilsel çözümlemelerin Çeviribilime uygun

olmasıdır. Dolayısıyla, çeviride dilbilimin irdeleyebileceği sorunlar dilsel konulara, metin içi yapılara/ anlamlara bağlı belli kurallarla açıklanmaktadır. Bu çerçevede çevirmenin görevi, kaynak metindeki dilsel göstergeleri erek dildekilerle değiştirip eşdeğerlilik, değişmezlik, örtüşme gibi metin içi sorunlara ağırlık vermektir.*

Dilbilimsel yaklaşımların üzerinde durdukları temel sorun *eşdeğerlik* olmuştur. Bu konuda Roman Jakobson 1959'da yayımladığı *Çevirinin Dilbilimsel Temelleri Üzerine* başlıklı makalesinde iki ayrı dilde kullanılan sözcüklerin ya da ifadelerin birbirlerine eşdeğer olamayacağı sonucuna varmıştır. Öte yandan Jakobson (2000), dillerin farklı olmalarının çeviriyi olanaksız kılmayacağı ve başka yöntemlerle anlamın aktarılabilmesi görüşünü savunur (Jakobson 2000). Albayrak, Jakobson'a (2008: 62) dayanarak üç çeviri biçimini şöyle belirtmektedir:

1. Diliçi çeviri ya da *açıklama* (rewording), dilsel göstergelerin aynı dilin başka göstergeleri aracılığıyla yorumlanmasıdır.
2. Dillerarası çeviri ya da *gerçek anlamıyla çeviri*, dilsel göstergelerin başka bir dil aracılığıyla yorumlanmasıdır.
3. Göstergelerarası çeviri ya da *dönüştürme* (transmutation), dilsel göstergelerin dilsel olmayan gösterge dizgeleri aracılığıyla yorumlanmasıdır.

Evrensel mantık temelinde sunulan bu görüşe göre, çeviride önemli olanın ifade edilen sözcüğün veya cümlelerin aynı ya da yakın anlamda aktarılabilmesidir.

Çeviride *bilginin değişmezliği* koşulu, doğal olarak iki dilde *örtüşme* sorununu gündeme getirmektedir. Bu örtüşme bir eşdeğerlik sorunudur. Otto Kade'ye (1968) göre bu sorun, İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün ortaya atmış olduğu *dil(langue)* ve *söz(parole)* düzlemleri arasındaki aykırılıktan kaynaklanmaktadır (Kuran Burçoğlu, 1995: 41-42). Bir diğer deyişle, her dilin kendine ait kuralları vardır ve her bireyin de bu dili kullanım şekli bir diğerinden farklıdır.

Eşdeğerlik kavramı üzerinde duran bir diğer isim Werner Koller'dir. Çevirinin oluşabilmesi için kaynak dil birimleriyle erek dil birimleri arasında söz düzleminde bir uyum kurulması gerekir; oysa dil dizgeleri birbirlerinden farklı özelliklere sahip oldukları için aralarında anlamsal-işlevsel açıdan bir örtüşme söz konusu olamaz (Koller, 1995). "Koller'e göre, çeviri metnin amacı kaynak metnin kendi kültüründe oluşturduğu etkinin aynısını erek kültürde de oluşturması, iletilmek istenen mesajı okuyucunun aynı etki ile kavramasını sağlamak ve dilsel, kültürel-toplumsal nedenlerden dolayı oluşabilecek bilgi kayıplarını en aza indirmek olmalıdır" (Yazar 1997: 5).

* Bkz. Yücel, F. (2007). 86-89. Tarihsel ve Kuramsal Açıdan Çeviri Edimi. Ankara: Dost Kitabevi.

Werner Koller (1997) *Çeviribilime Giriş* başlıklı çalışmasına dayanarak, karşılaştırmalı dilbilim verilerinden yararlanarak *eşdeğerlik* ilişkilerini beş gruba ayırmıştır. Bunlar:

- Düz anlamsal (dil dışı öğeler açısından olan eşdeğerlik),
- Yan anlamsal (sözcük seçimi ve biçimsel düzeyde eşdeğerlik),
- Metin oluşturma kurallarına dayalı (metin türü düzeyinde eşdeğerlik),
- Edimbilimsel (iletişim düzeyi açısından eşdeğerlik) ve
- Biçimsel-estetik eşdeğerlik (Metnin bireysel yönden anlatımsal kimliğini ortaya çıkaran biçim ve güzel duysal değerlere seslenmesi açısından eşdeğerlik)

Werner Koller (1995) eşdeğerlik kavramını açıklarken, her ne kadar kaynak metinden yola çıksa da çeviri de metin içi ve metin dışı öğelere yer vererek çevirinin hedef dil ve hedef kültürle bağlantısına önem verir.

Çeviriyi dilbilim sınırları içerisinde ele alan ve güncelliğini hala koruyan bir bakış açısı getirmiş olan araştırmacılar arasında Vinay ve Dalbernet'in (1958) yeri de önemlidir. Dayanaklarını somut metinlerden alan araştırmacılar çeviri yöntemlerini bir sınıflandırmayla özetlemişlerdir. Bu iki araştırmacı çeviri stratejilerini *dolaylı* (oblique) ve *doğrudan* (direct) olarak ayırır. Bu ayrımда doğrudan çeviri, *sözcüğü sözcüğüne çeviriye* denk gelirken; dolaylı çeviri ise *serbest çeviriyle* bağdaştırılmaktadır. Vinay ve Darbelnet'in geliştirdiği sınıflandırma, çeviriye sistematik bir bakış açısının sunulması açısından büyük katkıda bulunmuştur.

Çeviriyi dil dizgeleri bağlamında ele alan yaklaşımları genel olarak değerlendirdiğimizde, çeviri daha çok dilsel boyutta bir iletişim aracı olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra, çevrilebilirlik ve çevrilemezlik konusu ile iki dil arasında anlamsal örtüşme üzerine yapılan tartışmalar odak noktası olmuştur. Dilbilimsel yaklaşımların üzerinde durdukları en önemli sorunsal ise *eşdeğerlik* olmuştur. Yapısalcı bakış açısıyla ele alınan eşdeğerlik dilsel kodlamalarla sınırlı kalmıştır. Eşdeğerlikler bulunurken ya sözcükler ya da kalıplar temel alınmaktadır; metin düzeyinde eşdeğerlikler ele alınmamaktadır. Bunun eksikliğinin hissedilmesi üzerine, çevirinin metin odaklı yaklaşımlarla ele alınması önem kazanmıştır.

2.2.2. Metinbilim Odaklı Yaklaşımlar

Çeviri uzun bir süre dilbilim odaklı yaklaşımlarla ele alınmıştır; ancak 1970'li yıllarda metindilbilimin gelişmesiyle çeviri, metin odaklı yaklaşımlarla ele alınmaya başlanmıştır. Benimsenen görüş ise, çevirilerde metin içeriklerinin yalnızca sözcük veya söz dizimi düzeyinde ele alınmasının yeterli olmadığı, metin düzeyinde bir eşdeğerliliğin gerekliliğinin önem kazanmasıdır.

Dilbilim odaklı yaklaşımlarda ele alınan *eşdeğerlik* kavramı, metinbilimin önem kazanmasıyla farklı açılardan ele alınmaya başlanmıştır.

Roman Jakobson'dan sonra eşdeğerlik kavramını farklı bir sınıflandırmayla ele alan J.C.Catford'un geliştirdiği model *kaydırma* kavramını ilk kez gündeme getirmiştir (Munday, 2011). Dili bir iletişim aracı olarak gören Catford, *A Linguistic Theory of Translation* (1965) başlıklı kitabında *metinsel eşdeğerlik* kavramından söz eder. Bu eşdeğerlik, duruma bağlı olarak bir kaynak metne eşdeğer sayılan bir erek metindir. *Biçimsel denklik* ise iki dil arasında bire bir örtüşme olması durumudur. Catford'a göre bir erek metin, kaynak metinle biçimsel denklik taşıyor ise bir çeviri kayması oluşmuş demektir.(Catford, aktaran Gürçağlar, 2011: 116) "Bugün çeviribilim açısından en ilginç yönü, Catford'un sunduğu eşdeğerlik kavramını dilsel verilerle sınırlanmamış, işlev, durum ve kültür gibi unsurlarla da bağlantılı olduğunu belirtmiş olmasıdır" (Gürçağlar, 2011: 116)

1970'li yıllarda metinbilimin gelişmesiyle beraber metin türleri ve sınıflandırılması önem kazanmıştır. Bunlardan biri de hiç kuşkusuz 1971'de Katharina Reiss'in dilin işlevinden yola çıkarak oluşturduğu metin tipleridir. Reiss'a göre her tür metin için çeviri öncelikleri bulunmaktadır. Metinler, dilsel öğelerden oluşan yapılardır. Bu nedenle gerektiği zaman dilsel birleşenler parçalanabilir. Her metnin kendine ait özellikleri vardır ve bir metnin sunmak istediğini bir diğer metin karşılayamayabilir. Bu bağlamda metinler bazı gruplara ayrıştırılmıştır.* Bunlardan ilki *bilgilendirici* metin tipleridir. Gözlem, makale, öğretici yazı, haber, yasa gibi metinleri içeren bu metin tipi daha çok içerik ağırlıklıdır. Bir diğeri *anlatımcı* metin tipidir. Roman, oyun, şiir, öykü gibi metinleri içeren bu metin tipi dilin yaratıcı bir şekilde kullanılarak yaşantılarımızın zenginleşmesini sağlar. Bu tür yapıtlarda, yapıtların biçimsel farklılıkları, yazarın özel ve özgün dil kullanımı, dünya görüşünün yansımaları söz konusu olduğu için çevirilerin yapılırken de aynı titizlikle yapılması beklenir. Üçüncü metin tipleri *betimleyici, anlatımsal ya da işlemsel* metin tipidir. Bu metin tipinde yer alan özellikler kimi zaman bir arada bulunabilir. Burada çevirmen, ağırlıklı bulunan özellikleri göz önünde bulundurarak çeviri metnini oluşturur. Son metin tipleri, çok amaçlı (işitsel amaçlı) metinlerdir. Reklam, şarkı metni, opera, radyo konuşması gibi metinleri içeren bu metin tiplerinde çevirmen kısa, etkili, dikkat çeken, yoğun, anlaşılır metinler oluşturmaya özen gösterir.

Uzun süre dilbilim, metinbilim gibi bilim dallarının sınırları içerisinde incelenen çeviri, Eugene Nida'nın (1975) o güne dek görülmeyen bir şekilde erek kültürün önemini vurgulamasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Çeviriye kültür odaklı bir bakış açısıyla yaklaşan ve çeviri metinlerinin toplumsal ve kültürel bağlamda ele alınması gerektiğini savunan yaklaşımlar eşdeğerlik konusuna eleştirel bir biçimde yaklaşmışlardır. Özellikle de kültürel öğelerin

* Bkz. Katharina, R. (1971).

aktarımını ön planda tutan *devingen eşdeğerlik* konusu olmadan işlevci ya da betimleyici çeviri araştırmalarını kapsamlı bir şekilde yapmak olası değildir. *Devingen eşdeğerlik** iletinin içeriğinden çok okur ya da alıcının üzerinde bıraktığı etkiyle ilgilidir. Bu tür bir eşdeğerlik yakalamayı isteyen bir çevirmen kaynak iletiyle kaynak okur arasında kurulan ilişkinin aynısının erek iletiyle erek okur arasında da kurulmasını sağlamalıdır.

E. Nida'ya (2011) göre *devingen eşdeğerlik* sağlayan bir çeviride iletinin sözcüğüne çevirisi yerine erek dilde doğallığı yakalamak ve erek kültüre uygun bir aktarım gerçekleştirmek önemlidir. Bu bağlamda, E. Nida çeviride erek kültürün önemini vurgulayan ilk çeviribilimcilerden biri olmakla beraber önemli bir dönüm noktasının sinyallerini vermiştir, yani kaynak metinden kopuşu haber verdiği gibi işlevci yaklaşımların tohumlarını attığı da söylenebilir.

2.2.3. İşlevsel Çeviri Yaklaşımları

Her bir metin türü kendine özgü bir işleve sahiptir. 1980'li yıllarda metnin işlevi çeviribilim açısından önemli bir yer tutmuştur. İşlevci yaklaşım, çeviriyi salt dilbilimsel bir işlem olarak ele almanın yerine, çeviriyi iletişimsel ve toplumsal bir eylem olarak ele almanın önemi üzerinde durur.

Birçok kuramcı çevirinin, kültürlerarası iletişim, ticaret, eğitim, edebiyat gibi farklı işlevlerini ele almıştır ve çevirmenlerin amacını göz önünde bulundurarak çeviri stratejileri önermiştir. Bu bağlamda ele alınan işlevsel kuramlar arasında en fazla dikkat çeken Alman çeviribilimci Hans Vermeer'in Skopos kuramıdır.

H. Vermeer, Katharina Reiss ile metin türleri ve işlevleri üzerine yaptığı çalışmalarla Skopos kuramını temellendirmiş ve genel bir çeviri kuramı oluşturmayı hedeflemiştir. 1978'de yayımlanan *Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie* çalışmasında işlevsel çeviri kuramlarının temelini atmıştır. Hans Vermeer, bugün işlevci çeviribilim dendiğinde akla ilk gelen kavram olan *skopos* ile çeviriyi kültürlerarası iletişimsel ve eylemsel bir alan olarak görmektedir. Skopos Kuramı(1984), çeviriyi direk olarak amaca yönelik bir süreç olarak ele almaktadır. Yani, çeviri eylemini yönlendiren ve sonuca ulaştıran etmen *skopos* tur.

H. Vermeer'e (1984) göre *skopos*, erek metnin amacını anlatmak için kullanılan bir terimdir. Skopos sözcüğü *amaç*, *erek* anlamına gelmektedir. Bu kuramda her eylemin bir amacı vardır ve çeviri de bir eylem olduğu için onun da bir amacı olmalıdır, fikri mevcuttur. "Hans Vermeer'in kuramında, Skopos sözcüğünün çevirmenin niyeti (intention), çeviri metnin amacı (Skopos), çevirinin işlevi (function) şeklinde genişletildiği görülür. Bu ise, *amaç* sözcüğünün

*Bkz. Gürçağlar, Ş. (2011). *Çevirinin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.

çeviri metnin amacıyla sınırlı kalmadığını gösterir” (Yazıcı, 2005:147). Bir başka deyişle, kuramda sadece çeviri metnin amacıyla sınırlı kalmak, bizi geriye dönük olarak kaynak metne götürür. Bu durumda kuramın işlevselliğine gölge düşer.

Skopos kuramında amaç, sadece eylemi ifade eden bir kavram değil, aynı zamanda çevirmenin ve işverenin de bir dizi eylemi yerine getirmesinde kullanılan belirleyici bir etmendir. Sonuç olarak çevirmen, işveren ve okur arasında süreç öncesi ve süreç sırasında alınan kararlara uygun eylemlerin bütünlüğünü ifade eder.

Genel olarak değerlendirildiğinde, çevirmenin, çevirmen-işveren, çevirmen-kaynak metin yazarı ve çevirmen-okur arasındaki ilişkilerde ön planda olduğu görülmektedir. Skopos kuramında bir diğer önemli nokta, ilk zamanlar her ne kadar H. Vermeer’in skopostan hedef anlamında yararlanmak istediği düşünülse de, sonraları çeviri süreci bağlamında skoposun amaç anlamı üzerinde durulduğu görülür. Bu bağlamda H. Vermeer *skopos* ile süreç içindeki amacı kast ederek, sürecin başı ve sonuna gönderme yaparak hem kaynak metni hem erek metni amacın bir halkası olarak görür. Bir başka deyişle, erek metni erek metin yapan kaynak metnin varlığıdır. Çevirmen kaynak metinden ne kadar uzaklaşırsa, okur için erek metni anlamak o kadar zorlaşır.*

Çevirinin amacını *işveren* belirlemekle birlikte, çevirmen iletişimde *uzman* kişi olarak bu amacın erek kültürde istenen hedefe ulaşması için çeviri metnin erek kültürde aynı işlevi görüp görmeyeceği konusunda fikirlerini bildirebilir. Buradan hem çevirinin hedefinin erek kültür olduğu, hem de çeviriyi belirleyen sadece *işveren* değil *çevirmenin* de olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Bu da çevirmenin sadece bir dizi eylemi yerine getirmenin yanı sıra gizli bir kimliğinin olduğunu da ortaya koyar. Kısacası, Vermeer’e göre, çeviri eylemi bir iletişimsel gereklilik sonucunda ortaya çıkar. Burada söz konusu olan iletişim iki farklı kültür arasında gerçekleşmektedir. Bir başka deyişle, Vermeer için erek metin oluşturulurken erek kültür ön plandadır. “İşlevsel çeviri yaklaşımları içerisinde Nord’un (1988) ortaya attığı “Loyalität” (Tr.: Bağlılık) kavramıyla yumuşak bir geçiş dönemine girilmiştir: Erek metin oluşturulurken kaynak veriyi göz ardı etmeden, erek alıcısının olası beklentilerini dikkate alarak çevirinin gerçekleşmesi gerektiği vurgulanmıştır” (Vural Kara, 2007: 50-51). “Nord’un işlevsel kuramı Vermeer’in Skopos kuramı üzerine kuruludur. İşlevselliği metinden yola çıkarak tanımlayan Nord, de Beugrand ve Dressler’in öne sürdüğü şekilde çevirinin bir ‘iletişim olgusu’ olduğunu kabul eder” (Yazıcı, 2005: 156). Bu bağlamda, Christiana Nord ve Hans Vermeer’in *işlevsellik* kavramı üzerinde ortak bir görüşü paylaştıkları görülür.

* Bkz. Şevik, N., Gündoğdu, M., ve Tosun, M. (2015). *Skopos Kuramını Yeniden Anlamak: Skopos Kuramında Amaç Kavramına Geniş Ölçekli Bir Bakış. Sosyal Ve Kültürel Araştırmalar Degisi, 1, 1-18.*

H. Vermeer, işlevselciliği erek kültür ve erek okur açısından değerlendirir. Vermeer, erek metnin erek okur için farklı bir işlev kazandığına vurgu yapar. Bunun için de *translatum* kavramını kullanır. C. Nord'a göre, işlevselliği kaynak metin ve erek metin türlerinin *norm* ve *uzlaşımları* belirler.

“Christiane Nord’un görüşüne göre, çeviride sorgulanması gereken, çevirinin ne ölçüde ‘serbest’ ya da ne ölçüde ‘sadık’ olduğu değil, yeni bir iletişim durumunda işlevini yerine getirip getirmediği ve göndericinin iletmek istedikleriyle alıcının beklentilerine bağlı kalıp kalmadığıdır” (Köksal, 2012: 71).

1980’li yıllarda, Skopos Kuramı çeviri sürecine getirdiği işlevci bakış açısı ile Çeviribilime yeni bir soluk kazandırmıştır. İşlevci yaklaşım, her ne kadar aynı dönemde gündeme gelen Betimleyici Çeviri Araştırmalarından bazı konularda farklılaşsa da erek kitle ve erek kültür üzerine yoğunlaşması bakımından benzer özelliklere sahiptir.

3. KÜLTÜR ODAKLI ÇEVİRİ YAKLAŞIMLARI

3.1. Kültür ve Çeviri Etkinliği

Uzun yıllar boyunca dilsel ve işlevsel açıdan ele alınan ve bir aktarım aracı olarak görülen çeviri etkinliği, özellikle 1970'li yıllardan bu yana farklı bilim alanları tarafından incelenmeye başlanmıştır. Bu alanlar arasında kültürel çalışmalar, şüphesiz çevirinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Kültür etmeni olmaksızın çeviri etkinliğini ele almak ya da değerlendirmek eksik kalmaktadır.

Geçmişte bazı çevirmen ve düşünürler çevirinin kültürle olan ilişkisi üzerinde durmuşlardır. Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda *romantik çeviri kuramını* geliştiren Johann Gottfried von Herder, Novalis, Johann Wolfgang von Goethe ve Friedrich Schleiermacher gibi Alman düşünür ve yazarlar çeviriyle ilgili düşüncelerinde, oluşturdukları ilke ve kurallarda çevirinin kültürle ilişkisine dikkat çekmişler, çevirinin Alman ulusu, kültürü ve edebiyatının oluşumundaki rolünü vurgulamışlardır. Bu nedenle, bu görüşler hala önemini ve geçerliliğini korumaktadır.

Günümüzde çok boyutluluk ve karmaşıklık birçok yeni yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olurken, toplumsal yapıları da etkilemektedir. Özellikle sömürgecilik sonrası ortaya çıkan görüş ve kuramlar çeviri etkinliği ile kültür arasındaki birlikteliği ve etkileşimi yeni ve farklı açılardan ele almayı zorunlu kılmaktadır. Kültür kavramının, çeviri etkinliği açısından önemini ve birlikteliğini anlayabilmek için kültür kavramının içeriğini, bileşenlerini ve tarihini ele almak gerekir.

Kültür kavramı soyut içeriği ve çok yönlü yapısı nedeniyle tek bir tanımla ele alınamamaktadır. Kültür kavramı, teknolojinin gelişimi, yeni düşünce akımlarının ortaya çıkması, inanç sistemlerinin kendini yenilemesi, yaşam tarzlarının farklılaşması sonucunda çok zengin anlamlara bürünmüştür. Kültür kavramı Latince ekip ürün almak, üretmek anlamındadır.

Bilim adamları kültür kavramını tüm toplumsal grupları düzenleyen organik kuralları, düşünsel eğilimleri ve sanatları, gelenek, görenek, inanç ve adetleri, aletleri ve tüketim maddelerini, ahlaksal kuralları, insanların gerçekleştirdiği yetenek ve alışkanlıkları içine alan bütünsel bir olgu olarak tanımlarlar.*

Türk Dil Kurumu'nun (2006) yaptığı tanımda *kültür* "Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin." olarak yer alır.

* Dil-Kültür konusu için bkz. *Sosyoloji bölümü Kültür Tarihi Ders Kitabı. Anadolu Üniversitesi Yayınları*

Bir antropolog olan Edward Tylor, *Primitive Culture* kitabında (1871) kültürü insanın toplumun bir üyesi olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, ahlak, yasa, görenek ve başka herhangi bir yetenek ya da alışkanlığı içeren karmaşık bütün olarak ele almıştır.

Clifford Geertz'in (1973) kültür tanımı şöyledir: "Simgelere dönüştürülmüş olarak tarih içinde aktarılan bir anlamlar kalıbı; insanların aracılıklarıyla yaşam hakkındaki bilgilerini ve yaşama dönük tutumlarını birbirlerine ilettikleri, sürekli kıldıkları ve geliştirdikleri simgesel biçimlerde anlatım kazandırılan kalıt(miras) alınmış bir kavramlar sistemi."

Kültür ile ilgili tanımlamaların en geneli ise Karl Marx (1818-1883) tarafından yapılan "Kültür, doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı her şeydir." tanımıdır.

Yapılan tanımlar bize kültürün insana dair her şey olduğunu göstermektedir. Bu nedenle hem kültür insan eyleminden etkilenir hem de insan eylemi kültürden etkilenir. Elbette kültür insanoğlunun ilk zamanlarından beri yaşantısının içerisinde; ancak kültür kavramının farkına varılması yüzyıllar almıştır. *Culture* veya *Kultur* teriminin Britanya ve Almanya'da yaygın olarak kullanılması 19. yüzyıla rastlamaktadır.

1980'li yıllardan sonra kültüre, kültür tarihine ve kültürel incelemelere gösterilen ilgi yoğunlaşmıştır. Kültür tarihi de genel hatlarıyla dört aşamada ele alınmıştır:

1. Klasik aşama,
2. 1930'larda başlayan güzel sanatların toplumsal tarihi aşaması,
3. 1960'larda halk kültürünün keşfi ve
4. Yeni kültür tarihi aşamaları (Burke, 2008: 10).

Araştırmamızın ana temalarından biri olan postmodern kültür kavramı bizi dördüncü kültür tarihi aşamasına yönlendirmektedir. 1960'lı yıllarda gündeme gelen *kültürel dönüş* bir çok farklı alanda paradigma değişikliğine neden olmuştur. Jean-François Lyotard *Postmodern Durum**(1979) adlı kitabında, ideolojilerin ve üst-söylemlerin sonuna geldiği tezini savunmaktadır. Lyotard, yeni telematik ve enformatik çağıyla birlikte hem sosyal durumun hem de teknoloji sayesinde üretim ilişkileri üzerine kurulu bir anlayışın sonuna geldiğini bize haber vermektedir. Yani, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki fark artmaktadır. Bunun sonucunda, bazı kültürler zaman zaman ülkelerin ideolojileri nedeniyle baskın olmuşlar veya baskın olanın egemenliği altına girmiştir. Farklı düzeydeki kültürler arası iletişimin artması ile birlikte kültürel bir dönüşüm yaşanmaya başlanmıştır ve kültür kavramının tanımını yapmak da bir o kadar zorlaşmıştır.

"Genel anlamda *yoksulluk kültürü, korku kültürü, ilk gençlik kültürü, şirket kültürü* gibi kavramların giderek kullanılması yaygınlaşmıştır. Bunun sonucu *kültür savaşları* denilen yeni bir kavram birçok ülkede tartışmaya açılmıştır. Aslında bu kavram *çok kültürlülüğün* yansıttığı

*Bkz. Lyotard, J. F.(1979). *Postmodern Condition*. Manchester University Press.

bir algı kaymasıyla ilişkilidir. Bu gibi kavramların yaygınlaştırılması karşısında kültür kavramının tanımlanması oldukça zorlaşmıştır” (Burke, 2008:3).

Kültür kavramının zengin anlamlı yönü, çeviribilim sınırları dâhilinde ele alınışını da kaçınılmaz olarak etkilemektedir. Çevirmenler ister *yerelleştirme* ister *yabancılaştırma* stratejilerini izlesinler çeviride mutlaka bir şeyler kaybolur. Fakat kaybolan şeyin ortaya çıkarılması kültürler arası farklılıkların en etkili yollarından biridir. Bu nedenle çeviri incelemeleri kültür tarihi araştırmalarının merkezinde olmak durumundadır.

“Bu dönemde yapısöküm, postyapısalcılık ve postmodernizm gibi dünya görüşleri ve inceleme biçimleri çerçevesinde çeviriye yaklaşan çeviri araştırmacıları ve eğitimcileri kültür kavramını, tarihsel mirası, toplumsal ve siyasi etkisi ve düşünsel gücü açısından derin sorgulamalarla temelden sarsarak ele almaktadır. Böylece kültür kavramı göreceleştirilmiş, farklı açılardan değerlendirmeye açık hale getirilmiştir. Göreceli hale gelen kültür kavramının yapısı bozulmuş ve içeriği belirsizleşmiştir. Spivak’ın önerdiği gibi kültür bir *savaş(ım)* alanı, bir *sorun(sal)*, bir *söylem ürünü* olarak ele alınmaya başlanmıştır” (Bahadır, 2006: 25).

Çeviri olgusunu anlayabilmek için *kültür* kavramının içeriğini ve etkisi altına aldığı alanları belirlemek gerekir. Çünkü çeviri Umberto Eco’nun (2003) da dile getirdiği üzere “İki dil arasında değil, her zaman iki kültür arasında bir değişimdir”.*

Burke’ye (2012) göre, çeviriyi kültürler arası aktarım olarak gören bakış açıları *kültürel çeviri* kavramının ortaya çıkmasını zorunlu kılmıştır. *Kültürel çeviri* terimi ilk kez Edward Evans-Pritchard’ın çevresindeki antropologlar tarafından, iki tarafın da diğlerinin davranışlarını anlamlandırmaya çalıştığı kültürel karşılaşmalarda yaşananları anlatmak için kullanılmıştır. Küreselleşme ile yakın dönemde ortaya çıkan farklı görüşler ve fikir akımları da kültürel çevirinin alışlagelmiş bir çerçevenin dışından incelenmesi gereği üzerinde durmuşlardır.

Kültür odaklı çevirinin önem kazanmasında birçok çeviribilim araştırmacısının katkıları söz konusudur. Bunlardan

Peter Newmark, 1988 yılında kültürel etmenlerin çeviri üzerindeki etkisi üzerinde durarak kültür içerikli kelimeleri sınıflandırma yoluna gitmiştir.

- Ecology (flora, fauna, hills, winds, plains) – Belli bir bölgeye ait bitki, hayvan, yer yüzü şekilleri gibi kavramları kapsar.
- Material Culture (food, clothes, houses and towns, transport) – Yiyecek, kıyafet, yerleşim yerleri, ulaşım gibi maddesel kavramları kapsar.
- Social Culture (work and leisure) – Çalışma ve eğlence gibi sosyal kavramları kapsar.

* Bkz. Eco, U. (2003).

- Organizations Customs, Activities, Procedures, Concepts (Political and administrative, religious, artistic) – Politik, idari, dini ve sanatsal gibi kurumsal kavramları kapsar.
- Gestures and Habits – Jestleri ve alışkanlıkları kapsar.

Lawrence Venuti (1992), devletlerin ve diğer siyasi kurumlar gibi çeviriyi etkisi altında bulunduran güçlerin değer yargılarını, inanışları ve hatta bütün bir kültürü sansürlediklerini veya yücelttiklerini dile getirmiştir. Venuti, bu yapıların kültürel çeviriyi güçleriyle etkilediklerini savunmaktadır.

Gayatri C. Spivak, 1993 yılında yayımlanan eserinde, kültürel çalışmaların ve özellikle sömürgecilik sonrası dönemin son on yılda çeviri konularını nasıl etkilediğine değinmiştir. Spivak'a göre, sömürgeci devletlerin ideolojileri ve inançları, sömürge altında bulunan devletlerin çevirilerini etkilemektedir.

Sherry Simon (1996), kültürel çalışmaların çeviriye cinsiyet ve kültürün getirdiği karışıklıkları anlamasına yardımcı olduğunu söyler. Simon, çeviri araştırmalarında cinsiyetin bir dili olduğunu vurgular. Hakimiyetin, sadakatin, sadakatsizliğin, ihanetin görüntüsü ve kadınların ideolojilerinin çevirileri nasıl etkilediği bu konu dahilindedir. Simon'a göre, feminist çevirmenler, çeviri metninde feminizmi ön planda tutmak için bazı stratejileri açıkça savunur ve uygularlar.

Hatim ve Mason (1997), ideoloji, inanışlar ve sosyal gruplar tarafından topluca paylaşılan değer sistemlerinin çeviriye yansımalarına dikkat çeker. Hatim ve Mason, çevirinin ideolojisi ve ideolojinin çevirisi arasında bir ayrım yaparak kültürel çalışmalara yeni bir yön vermiştir. Bunlardan ilki, sosyal ve kültürel yapıyı yöneten çevirmen tarafından seçilen yönlendirmeyi ifade eder. İdeolojinin çevirisinde ise, hassasiyet gerektiren metinlerin çevirmeni tarafından sağlanan arabuluculuğun kapsamı incelenmektedir.

Theo Hermans'a göre (1999) çeviri, sosyal bir olgu ve kültürel bir uygulama olarak ele alınmalıdır. Bu gerekçeyle Hermans, betimleyici çeviri araştırmalarına ve çoğul dizge kuramına eleştirel yaklaşır. Bu iki yaklaşımın, kültür dizgesini kendi kendine besleyen mekanik bir yapı olarak sunmaları ve kültürlerarası güç dengelerini sorunsallaştırmamalarını eleştirir.

S. Hervey (2002), kültürel çeviriye ilişkin, kültürler arası farklılıklarla baş edebilmek için, kültürel aktarıma ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Hervey'e göre, kültürel aktarım kaynak kültür özelliklerinin yerine erek dil ve kültür özelliklerinin seçimine yönelik yapılan tercihlerle oluşur.

Nico Wiersema (2004), küreselleşme ve çeviri kavramları üzerinde durmuştur. Wiersema, erek metnin, çevrilemeyecek kültürel kavramların bulunduğu yabancılaştırma

yöntemiyle yazılabileceğini vurgulamıştır. Bu yolla, yabancı kültürlerin anlaşılması ve öğrenilmesine katkıda bulunulabilir (Mizani, 2011: 10-12).

Kısacası, Even Zohar, Vermeer ile yoğunlaşan kültür odaklı çeviri araştırmaları Venuti, Spivak gibi yukarıda adı geçen birçok çeviri araştırmacısı tarafından farklı bakış açılarıyla ele alınarak bu konuda yeni ufukların açılmasını sağlamıştır. Görüldüğü üzere, çeviri etkinliği üzerine farklı yaklaşımlar söz konusu olsa da, çeviri etkinliği ele alınırken kültür etmenine mutlaka yer verilmektedir. Bir başka deyişle, çeviri bir olgu, bir dizge ya da araştırma nesnesi olarak ele alınmaktan çok toplumsal söylemlerin ideoloji ve güç dengelerinin işleminde önemli bir amaç ve araç olarak gündeme gelmektedir.

Çeviri ve kültür arasındaki ilişkide dikkat çeken bir gelişme söz konusudur. Günümüze değin belirginleşen bu ilişkinin daha iyi kavranabilmesi için araştırmamızın bir sonraki bölümünde kültürel çeviriye temel olan Çoğul Dizge Kuramına, Skopos Kuramına ve Yorumlayıcı Çeviri Kuramı ele alınacaktır.

3.2. Kültür Odaklı Çeviri Kuramları

3.2. 1. Çoğuldizge Kuramı

Ulusal kültürlerin şekillenmesinde kültür ve çeviri etkinliği arasındaki ilişkinin önemi dikkat çekicidir. Bir toplumun ekonomik gelişim sürecinde alt yapıda ortaya çıkan dönüşümlere paralel olarak

üstyapıda, özellikle de kültür alanında, çeviri etkinliği yoğunlaşıyor. Yeni üretim tarzına uygun bir kültürün geliştirilmesi için gerekli koşullar, başlangıçta, çeviri yoluyla oluşturulabiliyor çünkü. Çeviri etkinliği bir yandan geçmişin kültür kalıtını değerlendirip aktarırken, öte yandan bu kalıtın özümlemesinde değişik bir anlayışla ele alınıp yeniden üretilmesinde başlıca rolü oynuyor (Gürsel, 1978: 23).

Çeviri etkinliği kültürlerin biçimlenmesinde bu şekilde bir role sahip olmasına rağmen, zorunlu durumlar (Rönesans, Ortaçağ gibi dönemleri incelerken) dışında ayrı bir yazınsal dizge olarak ele alınmamıştır. Bu bağlamda Itamar Even Zohar'ın bir kültür kuramı olarak ele aldığı Çoğuldizge Kuramı (1970) çeviri araştırmalarında önemli bir yere sahiptir. Çoğuldizge yaklaşımı temelde, 1920'li ve 1930'lu yıllarda bir grup Rus edebiyat araştırmacısının (Juric Tynjanov, Roman Jakobson, Boris Ejxenbaum) çalışması sonucunda, özünde edebiyat dizgelerinin işlevini ve devingenliğini anlamaya, çözümlemeye ve betimlemeye yönelik genelleyici bir yazın kuramıdır (Shuttleworth, 1998: 176). Çeviri yazınsal metinler de bu

dizgenin bir bileşeni olarak ele alınıp incelenir. Aynı zamanda bu metinler, yer aldıkları dizge içerisinde ayrı bir dizge oluşturlar ve hem bulundukları hem de oluşturdıkları dizge içerisindeki metinlerle etkileşim halindedirler.

Gürçağlar'a (2011) göre, Çoğuldizge kuramının amacı toplumsal evrim içinde kültürel üretimin, özellikle de edebiyatın rolünü vurgulamaktır. Bu kurama göre yalnızca edebiyat ya da çeviri değil, tüm toplumsal ve kültürel olgular kendi kurallarıyla işleyen dizgeler içinde incelenmelidir. Even Zohar (1990) çoğuldizgeyi "birbiriyle kesişen ve kısmen örtüşen, farklı seçenekleri kullanan, ancak üyeleri birbirine bağımlı, yapılandırılmış bir bütün teşkil eden çoklu bir dizge" olarak tanımlar. Diğer bir deyişle kültür eğitim, siyaset, medya, edebiyat gibi birçok dizgeden oluşan dev bir dizge olarak tanımlanabilir. Dizgelerin hepsi birbiriyle ilişki halindedirler, alışverişte bulunurlar ve birbirlerinden etkilenirler. Çeviri de bu dizgelerden bir tanesidir.

Çoğuldizge Kuramında ikili karşıtlıklar söz konusudur. Bunların başında dizgeler arası *merkez* ve *çevre* konumu gelir. Ancak ne *merkez* ne de *çevre* durağan, değişmez birer konumdur. Çoğuldizge doğası gereği birden fazla merkeze ve birden fazla çevreye sahiptir ve bu dizgeler arasında da Even-Zohar'ın *transfer* olarak adlandırdığı alışverişler gerçekleşir.

Ayrıca çoğul dizge yapısı içinde çeviri yazınının önemli bir yeri vardır. Çeviri yazını çoğul dizge içinde *merkez* ya da *çevresel* konumda bulunabilir. Bu konum, çoğuldizgenin o dönemde işleyiş koşullarına göre belirlenir.

Çeviri yazının *merkez* konumda olması, etkin bir biçimde çoğuldizgenin merkezini biçimlendirmesi demektir. Böyle bir durumda çeviri yazın büyük ölçüde yenilikçi güçlerin bir parçasıdır. Öte yandan, çeviri yazının *çevresel* konumda bulunması, çoğuldizge içinde genellikle *epigonik* yazın özelliğini kazanarak çevresel bir dizge oluşturmaya demektir (Zohar, 1976: 63).

Çoğuldizgenin merkezini biçimlendiren çeviri yazını, yeni normlar ve örnekler geliştiren özgün edebiyatın "reddettiği normlara bağlı kalır ve artık özgün edebiyatla ilişki kurmaz". Böylece "edebiyata yeni düşünceler, örnekler ve özellikler sokabilecek bir araç olan çeviri, geleneksel beğeniye koruyacak bir araca dönüşür (Zohar,1976).

Çeviri yazın merkez konumda çoğuldizgede önemli bir belirleyici ve yönlendirici iken, çevresel konumda merkez tarafından yönlendirilen bir yapıya dönüşür. İşte bu noktada çevirinin kültürler arası alışverişteki rolü dikkat çeker. Çeviri, kültürle olan ilişkisinden ötürü, bir yandan yeni ve farklı olanı aktarırken bir yandan da geçmişe ait olanı korumakla yükümlüdür. Bir başka deyişle çeviri, kendi içinde ayrı bir dizge oluşturabilirken bir yandan da edebiyat çoğuldizgesini oluşturan parçalardan biri olabilir. "Bu devingen ve art süremliliği bakış açısı sayesinde *eşdeğerlik* ve *yeterlik* tanımları da değişmekte, tarihsel ve bağlamsal hale

getirilmektedir. Bu da betimleyici çeviri araştırmalarının çıkış noktası olarak kabul edilebilir” (Gürçağlar, 2005: 19).

Merkez ya da çevre konumları çoğuldizge kuramında bir diğer karşılığı beraberinde getirir. Merkezde yer alan metinler *saygın görülen*, çevrede yer alan metinler ise *saygıngörülme*yen metinler olarak ele alınır. Ancak, bu durum da sabit değildir. Bir zamanlar saygın görülmeyen metinler, konum değiştirerek bir anda saygın görülen metinler arasına girebilir. Buna örnek olarak edebiyat dizgesine çevreden giriş yapan, ancak daha sonra merkeze doğru yol alarak saygın hale gelen polisiye edebiyat gösterilebilir.

Saygın görülen ve saygın görülmeyen metinler arasında sürekli bir gerilim yaşanır ve bunun sonucunda metinler dizge içerisinde konum değiştirebilir. Bu konumlar arasındaki gidiş gelişler çoğuldizge içinde de değişimlere neden olur. Bu alışverişlerin gerçekleşmediği durumlarda merkez konumda bulunan metinler kalıcı olur ve böylece yerleşik metinler değişime direnen bir kültür ortamı oluşmasına neden olur. Bu durum ve karşılık ilişkisi nedeniyle çoğuldizge kuramına eleştiriler yöneltmiştir. Diğer bir eleştiri nedeni ise kültür ortamında yer alan insan unsuruna gerekli önem verilmemesidir.

Itamaar Even Zohar, getirilen bu eleştiriler doğrultusunda çoğuldizge yaklaşımını 1990’lı yıllarda kültür planlaması olarak adlandırdığı yeni bir düzlemde ele almıştır. Even-Zohar’a göre çeviribilimin gelişmesinin en önemli koşulu kültür-çoğuldizge ilişkisinin iyi incelenmesi için kültür repertuarının oluşturulmasıdır. Buna göre kültür repertuarı dışarıdan alım ve aktarım olmak üzere iki şekilde oluşturulur ve bunlar birbirinden bağımsız değildir. Itamaar Even Zohar (1990) kültür ürünlerinin kitlelere ulaşmasını Jakobson’un önerisinden faydalanarak *Institution* (kurum), *Repertoire* (repertuar), *Producer* (üretici), *Consumer* (tüketici), *Product* (ürün), *Market* (pazar) açıklar. Sözü edilen bu kavramlar birbiriyle ilişkilidir, Zohar’ın (1990) ifadesiyle:

“Tüketici, Üretici tarafından üretilen bir Ürünü tüketebilir, önce bir Pazarın ve ürünün üretilmesi için Repertuarın olması şarttır, bunlar da Kurum tarafından belirlenir, kısıtlanır veya kontrol edilir. Adı geçen öğelerin hiçbiri tek başına bir görev üstlenemez, aralarında birden fazla bağlantılar vardır”.

Belli bir ürünün tasarım ve üretim aşamalarında içinde olduğu kurallar ve maddeler biçiminde açıklanan repertuarın toplumsal yaşamdaki rolü önemlidir; bu nedenle ürün burada kastedilen bir davranış biçimidir. Ürünü üreten kişi üreticidir. Üretilen esnasında pasif olan kişi ise tüketicidir. Üretim esnasında kültürün kontrol edilmesini ve toplumsal güçlerle kültürün arabuluculuğunu sağlayan kurumdur. Pazar ise, kültür repertuarının alınıp satılmasında rol oynayan etkenlerin ortalamasıdır. (Bkz. Ertan, 2005: 2-7)

Even Zohar 1990’lı yıllarda yaptığı bu çalışma ile Çoğuldizge yaklaşımını kültür planlaması olarak adlandırdığı yeni bir çerçevede ele almıştır. Kültürün bir repertuarlar

bütünü olduğunu ve kültürün kimi zaman bazı kurumlar tarafından yönlendirilebileceği gibi kimi zaman da kültürün kendi kendine yenilenip dönüşebileceği fikri üzerinde durmuştur.

Bu kuramla beraber, çeviribilimde paradigma değişiklikleri gündeme gelmiştir. Sadık çeviri-serbest çeviri, çevirilebilirlik-çevirilemezlik gibi odak noktaları yerini; erek dil, erek kitle, erek kültür gibi kavramlara bırakmıştır. Even-Zohar ve Gideon Toury, *Cultural Turn* (Kültürel Dönüş) olarak adlandırılan dönem ile çeviri araştırmalarına yeni bir soluk kazandırmışlardır. Bu kavram, dil ve metinden ibaret görülen çeviriden, kültür ve ideolojinin etkili olduğu çeviriye geçiş hareketini anlatmak için kullanılmıştır. Bu dönüşümün sonrasında kültür odaklı çeviri çalışmaları yoğunlaşmıştır ve bu konu üzerine birçok çeviri kuramcısı ve araştırmacısı farklı açılardan görüşlerini sunmuştur.

Sonuç olarak, bu kuramla beraber Geleneksel Dilbilim yaklaşımından Betimleyici Çeviribilim'e geçilmiştir. Gideon Toury ise bu kurama eklemeler yaparak Betimleyici Çeviribilim alanının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Toury'e göre bir bilim dalının tam ve özerk olabilmesi betimleyici alanını oluşturmaya bağlıdır.

Betimleyici alanda betimlenecek olgular bilim dalının nesneleridir; yani çevirilerin kendileridir. Gideon Toury, çeviri derken hem çeviri sürecinden hem de çeviri ürününden bahseder. Bu yüzden, Toury'e göre hem süreç hem de ürün üzerine yapılacak araştırmalar önemlidir. Toury, buna dayanarak yapılan çalışmaları

1. İşlev,
2. Ürün ve
3. Süreç odaklı olarak inceler ve bunu bir başlangıç noktası olarak kabul eder.

Bu başlangıç noktasıyla devrim niteliği taşıyan *erek odaklılık* ortaya çıkmıştır. Gideon Toury'nin *Erek Odaklı Kuramı*, çevirilerin aynen kaynak ekindeki özgün yapıtlar gibi erek ekinde de bir konumu ve işlevi olduğu fikrini baz alır.

Bu durum da, Toury'nin Even Zohar'ın *Çoğul Dizge Kuramı*ndan yola çıkarak, çevirilerin erek ekine özgü yazınsal çoğul dizgede bir konumu ve işlevi olduğunu, bundan böyle, çevirilerin erek ekinde kaynak metin ve ekinle bağlantılarının koptuğunu öne sürdüğü görülür. Buna bağlı olarak, Toury betimleyici çalışmalarını çevirilerin erek ekindeki işlevlerinden başlatmayı uygun görür. Toury'nin betimlemeye, uygulama alanındaki kuralları saptamak üzere çeviri sürecinden değil de, çevirilerin erek ekindeki işlevinden girmesi Çeviribilime devingenlik kazandırmıştır.

3.2. 2.Skopos Kuramı

Çeviriyi kültür odaklı inceleyen yaklaşımların biri Skopos Kuramı'dır. Hans Vermeer, 1978 yılında *Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie* adlı makalesinde Skopos

Kuramı'nın temellerini atmış ve 1984 yılında Katharina Reiss ile birlikte yapmış olduğu çalışmalar sonucunda bu kuramı oluşturmuştur.

Skopos, *hedef, amaç, gaye, kasıt, erek, niyet* anlamlarını taşıyan Yunanca bir sözcüktür. Skopos kuramı (Vermeer 1978) çeviriye işlevsel bir yaklaşımı savunur. Hans Vermeer, Skopos kuramını oluştururken her eylemin bir amacı olduğu savına dayalı olarak çevirinin de bir amacı olması gereği üzerinde durmuştur. Kuram doğrultusunda belirlenen amaç, erek metnin erek kültürde işlemesidir. Kaynak kültür ve erek kültür kendi bulundukları koşullar altında ele alınır. Nasıl ki kaynak metin, kaynak kültür için üretiliyorsa; çeviri metin de erek kültür için üretilir. Kısacası, Vermeer çeviriyi kültürlerarası bir aktarım olarak tanımlar. İşlevci bir kuram olarak anılan Skopos Kuramının, çeviriyi bir eylem olarak gören bakış açısı kuramı diğer kuramlardan ayıran en belirgin özelliğidir.

Skopos kuramında, Vermeer bazı savlar ileri sürer. Bu kurama göre, her eylem bir *kalkış noktasını*, yani bulunduğu yer ve zamanın özelliklerini taşır. Ayrıca her eylem amaç odaklıdır, yani her eylemin bir hedefi vardır. Bunun yanında kişi bir eylemi seçerken kendisine göre en iyi nedene sahip olan eylemi seçer. Çünkü çevirme bir eylemdir. Çevirirken tüm etmenler (beklentiler, süre, erek kültür alıcılarının koşulları vb.), çevirinin skoposu izin verdiği sürece dikkate alınır. Çeviri eyleminin skoposu, yani amacı tasarlanan, istenilen amaca ulaşmak için izlenecek stratejiyi belirler. Bir başka deyişle, her çeviri eyleminin bir skoposu vardır. Farklı skoposlar farklı türden farklı çevirilere yol açar. Ancak bütün bu ileri sürülen savlara karşı karşıt görüşler ileri sürülmüştür. Karşıt savları ileri sürenler her çevirinin bir eylem olmadığını, dolayısıyla her eylemin ve her çevirinin bir amacının bulunmadığı görüşündedirler. Onlara göre, çevirme olabildiğince kaynak metne sadık bir şekilde yapılır ve çeviri, yalnızca dilsel bir eylemdir. Çevirmen ise, çeviri metninden doğan sonuçlardan sorumlu değildir, yalnızca çevirme eyleminden sorumlu kişidir.

Skopos kuramıyla ilgili olarak yapılan en temel eleştiri belki de çevirinin amaçlı bir eylem olmadığıdır. Bu konuda Madsen (1994: 22), çevirinin amaçlı bir eylem olmadığını söyler. “Bence çevirinin amaçlı olduğu varsayılmaz. Çünkü çevirmen verili bir metnin aracılığıyla gönderenin amacını aktarır, kendininkini değil. [...] Bir *eylem* söz konusuysa amaç gönderenindir; söz konusu olan bir *çeviri*yse eyleyenin amacı aktarılır”.

Hans Vermeer Madsen'in savına karşılık olarak “Bir kimse bir kuramı yalnızca o kurama karşı kendi inancını öne sürerek çürütemez. Kişi bir kuramı başka (ve daha iyi) nedenler öne sürerek eleştirebilir” (Vermeer, 2008: 18). Çünkü yer, zaman ve ön varsayımlara dayanan bakış açıları görecelidir. Kısacası Skopos kuramının yer, zaman, çevirmen gibi göreceli öğeleri aynı göreceli geçerliğe sahiptir. Çünkü verilen öğeler ister istemez farklı kültürlerin içerisinde bulunabilir ve dolayısıyla farklı kültürlerin özelliklerinden etkilenebilir.

Bunun yanı sıra özellikle yazınsal metinlerle ilgili öne sürülen bu sava karşı Vermeer, eylemin temelinde amaç olduğu, aksi takdirde söz konusu etkinliğin eylem olamayacağı görüşünü savunur. Bu görüşe göre “Her metnin amacı eylemin doğası gereği, gizli de olsa ardıl olarak saptanabileceği gibi, söz konusu metinlerin başta belirtilen amaçlardan farklı olarak ileriye dönük amaçlar içinde kullanılabilme olanağı vardır” (Yazıcı, 2001: 61).

Skopos kuramında *her çevirinin bir amaca sahip olması* nın dışında dikkat çeken bir diğer nokta *çevirinin kültürel bir eylem olarak görülmesi* dir. Vermeer, bu durumu kuramının bir parçası olarak görür. “*Skopos kuramı çerçevesinde kaynak metin (source text) ve erek metin (target text) kendi gerçekleri içinde ele alınır. Kuramda, kaynak metnin kaynak kültür içinde ve kaynak kültür için üretildiği ve çevirinin (translatum) de erek kültür için üretildiği belirtilir*” (Bengi, 1995: 17).

Skopos kuramına göre, çeviri kültürlerarası iletişimsel bir alandır. Dolayısıyla, çeviriyi hem kuramcı hem de çevirmen açısından kültür unsuru olmadan düşünmek mümkün değildir. Çünkü hem çevirmen hem de kuramcı bulunduğu kültürün gereklerine karşı ister istemez birtakım sorumluluklar hisseder. Bahadır ve Dizdar (2008), bu durumu H. Vermeer’e dayandırarak şöyle aktarır:

Belli bir kültüre bağlı bir toplumun üyesi ve birey olan **çevirmen** ilkece, herkesin kendi davranış biçimini seçmekte özgür olduğu gibi kendi **“skopos”unu seçmekte de özgürdür**. Bunu yaparken doğal olarak biyolojik ve kültürel kısıtlamaların etkisinde kalır. Ancak yine ilkece, **bir çeviri, çevirmenin bir kaynak METNE tepkisine bağlıdır. Çevirmen, erek metnin, amaçladığı alıcılar tarafından uygun bir biçimde anlaşılması için gerekli skopos’u belirlemekte hem özgürdür hem de bu sorumluluğu taşır. Erek metin çevirmenin beklediği biçimde alınılıyorsa (skoposa) “uygun” biçimde anlaşılmıştır.** (...) Skoposa uygunluk, METNE bir bütün, tek bir birim ve çeviri sürecinin en önemli etkeni olarak bakmayı gerektirir. (Skoposa) uygunluk estetik bir konudur aynı zamanda: Bir bütünün (Gestalt) parçaları arasında mükemmel ‘geometrik matematiksel’ bir uyum. Uygunluk bağlamında metin bir bütün olarak ele alınır.

Skopos Kuramı, çevirmen ve kuramcının aldığı kararlarda özgür olduğunu ileri sürer. Çünkü çevirmen ya da kuramcı bulunduğu ortama, koşullara, beklentilere ve en önemlisi yaşadığı kültüre göre ister istemez düşüncelerini çevirilerine yansıtır.

Çeviriler bir boşlukta üretilmez ya da kendiliğinden oluşmazlar. Onları üreten insanlar ve bu insanların içinde yaşadıkları bir toplum, kültür ve zaman vardır. Bütün bunlar bize çevirinin kültüre ve döneme bağlı bir olgu olduğunu gösterir. Çeviri stratejileri, çeviriyi ele alış biçimleri, hatta çeviri ile ne demek istedikleri evrensel ve zamanın dışında unsurlar değildir,

bunlar içinde bulunulan kültürün ve dönemin belirlediği olgulardır. Çeviriye bu açıdan bakıldığında, yaşanan zamanın ve kültürün, öznel yargıların oluşmasında ne denli belirleyici olduğunu görülür.

3.2. 3. Yorumlayıcı Çeviri Kuramı

Fransa'da 1960'lı yıllardan sonra geliştirilen bu kuram, Danica Seleskovitch ve Marianne Lederer'in sözlü çeviri deneyimlerinden yola çıkarak oluşturulmuştur.

M. Lederer ve D. Seleskovitch(1968) beraber yaptıkları çalışmalar sonucunda ESIT ve SCIC'deki eğitimi incelemişlerdir. Sözlü çeviri eğitiminin yanı sıra, bu konuda uygulanması uygun olan yöntemler üzerinde durmuşlardır. Sözlü çeviri ve sözlü çeviri eğitimi ile ilgili beş temel ilke belirlemişlerdir. Bunlar:

1. Sözlü çeviride dil değil, dil dışı bilgilerin değişikliğe uğrattığı bir dil olgusu olan konuşma (söylem) çevrilir.
2. Sözlü anlatımın hızı dinleyicinin anlam arayışına olanak vermediği için, sözlü çeviride tamamen anlaşılabilir olmak şarttır; insan yabancı bir dile oranla, anadilinde kendini daha doğru, açık ve rahat bir biçimde ifade eder.
3. Sözlü çeviride kullanılan dil çifti ne olursa olsun, dillerin yapıları ister birbirine benzer, ister birbirinden çok farklı olsun, anlamı kavramak ve yeniden ifade etmekten oluşan sözlü çeviri süreci aynıdır.
4. Bir kişi, belirli bir beceriyi kendi iyi bilmedikçe doğru öğretmez. Sözlü çeviri, sözlü çeviri uzmanları tarafından öğretilmelidir.
5. Eğitimin etkinliği, eğitmenlerin eğitimsel niteliklerine de bağlıdır (Lederer, aktaran Latifoğlu 2008: 133-136).

Bu ilkelere dayanarak çeviri olgusunu ele alan Lederer ve Seleskovitch çeviri sürecinde bir takım durumların farkında olmadan gerçekleştiği sonucuna varmışlardır.

Yorumlayıcı Çeviri Kuramı, çeviriyi *yorumlayarak* anlama ve aktarma yöntemini benimser. Bu noktada Fransızcada *Interpréter* olarak kullanılan *yorumlamak* sözcüğünü *Hermeneutic* sözcüğünden ayırt etmek gerekir. *Hermeneutic* kavramı, insan eylemini anlamak için anlamı yorumlamak olarak kullanılırken; *Interpréter* kavramı okuduğumuzu anlamlandırmak anlamına gelir. Aradaki bu ince ayrımı daha iyi irdeleyebilmek adına öncelikle *Hermeneutik* (Yorumlama) kavramına ve bu kavramın tarihsel gelişim sürecine değinilmesi yerinde olacaktır. "Hermeneutik, genel anlamda, herhangi bir ifade, anlam, metin ya da sanat eserini yorumlama sanatıdır. Yaygın olan diğer bir tanıma göre, hermeneutik, anlama öğretisidir. (...) Hermeneutik, 'tercüme, açıklama, yorumlama' anlamlarına gelmektedir" (Topakkaya, 2007: 76).

Hermeneutik, köklü bir tarihsel gelişim sürecine sahiptir ve bu yaklaşım başta teoloji, felsefe, tarih, hukuk, filoloji gibi çeşitli alanlara uyarlanmıştır. Uyarlandığı alanlar göz önünde bulundurulduğunda Hermeneutiğin, insanın özsel varlığıyla bir diğer deyişle tarihselliğiyle, geleneğiyle, dini ve kültürüyle doğrudan bağlantısı dikkat çekicidir. Burada amaç, “tarihsel ve kültürel bağlamı içinde insan eylemini anlamaktır. Açıklama ile anlama arasındaki bu karşıtlıktan yola çıkan yorumlamacılar, bilginin öznesi ile nesnesi arasındaki ikilemi reddederek, sosyal bilimin konusu olan olayların öznelerin algılayışlarından bağımsız olarak anlaşılamayacağını savunur” (Gökçe, 2007: 27).

Toplumsal olgular nesnel anlamdan uzaktır. Çünkü toplumsal olgular yapıları gereği öznelerin algılayışlarına göre anlam kazanırlar. Yorumlamacılara göre; toplumsal olgular bir bütünlük içinde ele alındıklarında anlamlı bir bütün oluştururlar ve anlamlar da öznel yorumlardır.

Hermeneutik kavramının kökleri antik Yunan felsefesine dayanmakla beraber, Martin Luther metot olarak kutsal metinleri anlamaya ve yorumlamaya ihtiyaç duyan ilk kişidir. “Kutsal metinler ekseninde yapılan yorumlama etkinliğinde daha çok bu tür bir amaç olduğu görülür ve tüm kutsallık algılarında bu tür bir yönün olduğu savunulabilir” (Saygın, 2009: 103-104).

Sosyal bilimler alanında hermeneutik kavramını bugün kullanılan anlamıyla ilk kez F. Schleiermacher kullanmıştır. Saygın Schleiermacher’e dayanarak Hermeneutik, başlangıç noktası itibariyle bilgide öznel perspektifi öne çıkaran yaklaşımlardan biri olarak değerlendirir. Ona göre,

Bilgide daha çok zihinsel öncüllerden dolayı bir mutlak doğrunun olamayacağını savunan hermeneutik tutum, sonuç itibariyle hakikatin gizil bir yönünün olduğunu da varsayarak, ayrıca ona ulaşma çabasıyla karakterize edilebilir. Hakikatin gizil karakterinin olduğu varsayımı bir yanıyla bilginin gelenekle bağıni kurma yolu olarak da düşünülebilir(Saygın, 2009: 103-104).

Schleiermacher ile başlayan hermeneutik yaklaşımın sosyal bilimler alanındaki kullanımı da bir bakıma bir metnin arka planda saklı kalan anlamını ortaya çıkarmakla bağlantılıdır. Bu yönüyle bir metnin gerçek anlamına ulaşmak, metinle ilgili her türlü öncülün ve özelliğin bilinmesini gerektirir. Bir başka deyişle, hermeneutikte asıl amaç, genellikle bir metnin yorumlanarak örtük anlamının ortaya çıkarılmasıdır.

Hermeneutik gelenek bir metnin, bir sözün, bir mesajın, bir dış gerçekliğin veya dış gerçeklikler toplamının en doğru anlamının veya nasıl doğru anlaşılması gerektiğinin, nasıl anlaşılabilceğinin üzerinde işleyen epistemolojik bir metodoloji (...) kültürel ve tarihsel yaşantı alanına, yani

Dilthey'in ifadesiyle tin bilimleri alanına ilişkin bir yaklaşımdır (Saygın, 2009: 106).

Yorumlama etkinliği tamamıyla açık uçlu bir etkinliktir. Her bir yorumlama, başka bir yorumlamayı doğurur ve yorumların yorumlamalarını yapmak sınırsız bir şekilde devam eder. Yorumlama etkinliğinin bu sürerlik hali ve açmazı bizi yine yorumların yorumlarının bulunduğu bir sonuca götürür. Dolayısıyla sosyal bilimler için kullanılacak bilimsellik yaklaşımı, doğa bilimleri için kullanılacak bilimsellik yaklaşımından farklı olmak durumundadır. Doğa bilimlerinde yerleşmiş olan bilimsellik yaklaşımına ait kavramsal çerçeve ve yapı sosyal bilimlerin doğasına ters düşmektedir. Sosyal bilimlerin bireysel ya da toplumsal yaşantılarının yön verdiği tarih, dil, kültür gibi inceleme nesneleri doğa bilimlerinin inceleme şekline uygun alanlar değildir. Bu tür öğeler nesnellikten uzak kavramlardır ve bu nedenle doğa bilimlerinin sunduğu bilimsellik ölçütlerinin içerisine yerleştirilmeye çalışıldıklarında kendi doğalarından uzak kalacaklardır. İşte bu noktada *hermeneutik* yaklaşım sosyal bilimlerin doğasına uygun bir çerçeve arayışındadır. Hiç şüphesiz ki Çeviribilim de bu yaklaşımla çıkmazlarına cevaplar bulmaya çalışan alanlardan biridir.

Yorumlayıcı ya da diğer adıyla Anlam Çeviri Kuramı'nın temelleri, 1968 yılında Danica Seleskovitch'in tarafından yayımlanan *L'interprète dans les conférences internationales, problèmes de langage et de communication* adlı kitabında atılmıştır. 1968 yılından itibaren ESIT okullarında yapılan bir takım çalışmalar sonucunda ortaya çıkan makaleler ve bir dizi kitap ile bir kuram olarak gelişimine devam etmiştir. 1994 yılında, Danica Seleskovitch ve uzun yıllar konferans çevirmenliği yapan Marianne Lédérer tarafından bu görüşler genelleyici ve yapıcı bir bakış açısıyla dizgeleştirilerek kuramsal bir zemine oturtulmuştur.

"Lédérer'e göre her dil bir koddur, bu kodlar birebir aktarılamaz. Bu yüzden çeviri işlemi farklı yorumsal ifadelerle yapılır çünkü çevirinin asıl amacı anlamı aktarmaktır. Çeviri diller arasında bir karşılaştırma yapmaz, çeviri bir anlama ve ifade etme biçimidir" (Lédérer ve Seleskovitch, 1984: 15, 18, 27).

Yorumlayıcı Çeviri Kuramı, dil ile söylem arasındaki ayrımın çeviriye nasıl yansıdığını irdeler. Dilin kimi yönleri söylemde belirgin bir nitelik taşıyabilir. Bu yüzden çeviride esas olan anlamdır.

"Lédérer'e göre *sadık çeviri* ve *özgür çeviri* arasında bir bağ vardır, her zaman için biçime ve sözcüklere değil de, anlama sadık olunmalıdır yani biçim ve sözcük açısından *özgür çeviri*, anlam açısından *sadık çeviri* yapılmalıdır" (Lédérer, 1994: 83-87). Buradan Lédérer'in *anlama* önem verdiğini anlıyoruz. Fakat buradaki anlam, birebir karşılık değil de; asıl söylenmek istenen şeydir. Bir başka deyişle, örtük olarak verilmeye çalışılanın ifade edilmesidir.

Yorumlayıcı Çeviri Kuramı, üç evrede ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi *metnianlama* (la compréhension du texte), ikincisi *sözcüklerden sıyrılma* (la déverbalisation) ve üçüncüsü ise *yeniden sözcüklere dökme* (la réexpression du texte) dir.

Yorumlayıcı Çeviri Kuramı'nın metni anlama aşamasında, çevirmenden metnin dilsel yapılarını, kalıplarını, deyişlerini, dil dışı öğelerini bilmesi ve örtük olarak verilen ifadelerini anlayabilmesi için gerekli dünya bilgisine sahip olması beklenir. Metni okuma ve anlama ilk aşamada dilsel bir edindir. Çevirmen sahip olduğu dilsel edinç çerçevesinde metni okuyup anlar ve metni okuyup anlaması çevirmenin anadili ve *bilişsel birikimi* (*le bagage cognitif*) ile yakından ilgilidir. Bilişsel birikimle metni okuyup anlamaya çalışan çevirmen sezgilerini de kullanarak metinde geçen sözcüklerin arkasındaki örtük anlamı kavramaya çalışır. Burada söz konusu olan algılama, bağlam, bağlam içerisinde sözcüklerin kazandığı anlam, bu sözcüklerle anlatılmak istenilenin saptanmasıdır. Metni anlama ve yorumlamayı etkileyen sadece metinde yer alan sözcükler değil dil dışı kültür, bilinç, yaşam tarzı gibi unsurlar da vardır.

Çevirmen, metni ancak bağlam ve duruma göre anlamlandırdıktan sonra çeviri eylemini gerçekleştirebilir ve bu da çok geniş bir genel kültür birikimini gerektirir.

Bir sonraki aşamada, çevirmen metindeki dilsel öğelerin biçimlerinden sıyrılarak anlamı oluşturan sözcük ve cümleleri bir tarafa bırakır ve verilen ifadelerin art alanlarında ne anlatılmak istendiğine yoğunlaşır. Bu nedenle sözcüklerin dilsel anlamını çevirmek yani sözcüğü sözcüğüne çeviri yapmak yerine sözcüklerin ya da anlam göstergelerinin çevirisine odaklanır. Ancak farklı söz dizimine sahip dilleri çevirmek her zaman kolay olmayabilir. Burada daha çok erek dil dizgesine sadık kalınır ve bu noktada da sözcüklerden sıyrılma durumu ortaya çıkar. Sözcüklerden sıyrılma aşamasında, çevirmen iki dilin kültürü arasındaki benzerliklere, farklılıklara, yaşanan dönemin özelliklerine dikkat edilir.

Son aşamada, çevirmen anlaşılır kılınan düşünceleri ve kendisinde uyandırdığı etkiyi erek dilin ve kültürün en yaygın olan kullanımlarını da göz önünde bulundurarak başka bir dilde çevirir. Burada daha çok iletişim ön plandadır.

Çevirmen doğrulama amaçlı son bir inceleme yapar ki burada kaynak metne biçim ve yapı açısından bağlı kalmadığını, yaratıcılığını kullanabildiğini ve kaynak metinde anlatılmak istenenin erek metinde de anlamını verebildiğini, aynı etkiyi yarattığını görmelidir böylece çevirmen kendi çevirmiş olduğu metnin okuyucusu olur ve bunları tekrar erek dilde ifade eder (Lédérer, 1994: 42-46).

Metni oluşturduktan sonra çevirmen, oluşturduğu metni tekrardan gözden geçirir. Bu sebeple çevirmen, hem çevirisinin yazarı hem de çevirisinin okuru olarak çift role sahiptir.

Genel anlamda Yorumsal Çeviri Kuramı'na göre; çevirmen, çeviri işleminin sonunda ortaya çıkan çeviri ürününü kontrol etmeli, bu yeni ürünün başvurduğu yeni bilgi ve duyarlılık evrenine yeterince uyup uymadığını anlamaya çalışmalıdır. Ayrıca çevirmen biçimsel eşdeğerliği göz önünde bulundurarak, içeriğin aynılığını korumalı, kaynak metnin söylediğini aynısını aynı şekilde değil, aynı olguyu kendisi üreterek söylemelidir. İyi bir çevirmen sözcükleri değil, artalandaki düşünceyi de çevirir; bunu yaparken de mutlaka durumu ve bağlamı da dikkate alır (Göktaş, 2005: 59).

Yorumlayıcı Çeviri Kuramını değerlendirirken bir diğer önemli husus da kuramın yazınsal metinlere uygulanabilirliğidir. Yazınsal metinler, insanların duygularına hitap etmek, onların iç dünyalarını etkileyebilmek amacıyla oluşturulmuş edebi çalışmalardır. Yazar ve şairler bu amaca ulaşmak için, sözcükleri farklı şekillerde, farklı anlamlarıyla kullanırlar. Sözcüklere yükledikleri derin ve etkileyici anlamlar sayesinde, okuyucuları farklı dünyalara götürürler. Yazınsal türlere örnek olarak sunabileceğimiz tiyatro eserleri, şiir, roman, öykü, anı, biyografi gibi örnekler her bir okur tarafından farklı bir biçimde yorumlanabilir ve hatta aynı okur tarafından ele alınan bir eser farklı zamanlarda farklı anlamlara bürünebilir ve okuyucuda farklı duygular uyandırabilir ya da farklı etkiler yaratabilir. Bu bağlamda yazınsal metinler, yaşanan dönemden ve o toplumun özelliklerinden, kültüründen bağımsız olarak düşünülemez. Diğer yandan, yazınsal (edebi) metinlerin soyut anlam boyutu ve dolayısıyla çokanlamlı yapısı da göz ardı edilmemesi gereken özellikleri arasındadır. Marianne Lederer'in (1994) Yorumlayıcı Çeviri Kuramı devreye girmektedir. Lederer'in anlama ve yoruma verdiği önem, kuramın yazınsal metinlerde uygulanabilmesi açısından gerekli zemini hazırlar. Çünkü çevirmen, yazınsal metinlerde örtük olarak verilen anlamları, gizlenen derin düşünceleri ortaya çıkarmakla yükümlüdür. Bunu gerçekleştirirken de öncelikle metni anlar, sonra sözcüklerden sıyrılır ve en son aşamada yeniden sözcüklere döker. Bu anlamda Marianne Lederer'in Yorumlayıcı Çeviri Kuramı yazınsal (edebi) metinlere uyarlanabilir bir kuramdır.

Çeviriyi kültür odaklı bir bakış açısıyla ele alan kuramlar, kendi içlerinde değerlendirildiklerinde kültürün çevirinin vazgeçilmez bir parçası olduğunu vurgulamakla beraber çevirmenin kültür etmenini de düşünerek yaptığı çevirilerde yaşanan dönemin özelliklerini, baskın olan ideolojik sistemlerin çevirileri nasıl etkilediklerini, toplumsal olayların yansımalarının etkileri görülmektedir. Öznel yargılarla oluşturulan çeviriler, artık ele alınırken farklı bir zemine ihtiyaç duymaktadır. Postmodern bilim anlayışının sunduğu yeni çerçeve Çeviribilimin de bir noktada bu durumdan etkilenmesini kaçınılmaz kılmaktadır.

4. ÇEVİRİBİLİM ARAŞTIRMALARINDA POSTMODERN YAKLAŞIMLAR

4.1. Postmodernizm

20. yüzyılın sonlarından beri, yaşadığımız dünyaya yön veren sosyal, ideolojik ve kültürel bir dizi yeni etmen söz konusu olmakta; değişen dünya ile bir takım yerleşmiş düşünce ve kavramlar yeniden ele alınmaktadır. Küreselleşme, postmodern yaklaşımlar, yapısalcılık ve sömürgecilik sonrası ortaya çıkan düşünce sistemleri sanat, edebiyat, bilim dalları gibi birçok alanda etkisini göstermektedir. Çeviribilim de bu etkileşimden, çok boyutluluktan ve karmaşıklıktan payını almış alanlardan biridir.

Postmodernizm yapısı ve içeriği gereği üzerinde henüz ortak bir tanımlama yapılamayan kavramlardan biridir. “Postmodernizm bazılarına göre modernizmden bir kopuş olmaktadır. Bir kısım yazarlara göre ise modernizmin rafine edilmiş, ileri bir halidir. Kimine göre kolaj tekniği iken kimide onu tarihin sonunu ilan eden akım olarak görüyor” (Fukuyama, 1993: 13-52). J. F. Lyotard 1979 yılında yazdığı *La Condition Postmoderne* Kitabında postmodernizmi *üst anlatıların sonu* olarak tanımlar. Lyotard, *ideolojilerin ve üst söylemlerin sonuna* geldiği iddiasındadır. Bir başka ifadeyle, Hristiyanlık, Aydınlanma, Marksizm gibi insanlığın kurtuluşu gibi görünen üretim ilişkileri üzerine kurulu anlayışların, sonuna geldiğini haber vermektedir. Belirsizliği, karmaşıklığı ve çoğulculuğu beraberinde getiren postmodern düşünce sisteminin elbette bir doğuş süreci vardır.

Geleneksel toplumlar dinsel ve metafiziksel düşüncelerin egemen olduğu yapılara dayanmaktaydı. Aydınlanmayla beraber din ve metafiziksel düşünce yerini bilimsel düşünceye bırakmıştır. İnsanoğlu, akli sayesinde açıklanamayan doğa olaylarını çözmeye başlamış ve doğaya hâkim olma, onu kontrol etme arzusu duymuştur. Modern toplumun oluşmasına zemin hazırlayan aydınlanma düşüncesi nesnel bilgiyi ve bireyi ön plana çıkarmıştır. “Modernlik yaklaşımında bilimsel ve ahlaki alanda amaçlanan sonsuz ilerleme ancak akıl öncülüğünde gerçekleştirilebilir görülmüştür. Bu bağlamda akla; doğaya, insana ve topluma ait bütün bilinmezliklerin sırrını çözebilecek yüce bir rol verilmiştir” (Akça, 2005: 2).

Modernleşme süreci, hem sosyal hem siyasal hem de kültürel boyutlara sahipti. Sosyal açıdan modernleşme, yeni sosyal sınıfların, orta sınıf ve işçi sınıfının yer aldığı, piyasa yönelimli ve kapitalist bir iktisat anlayışı ile bağlantılıdır. Siyasal olarak ise modernleşme, mutlaki monarşilerin yerini, anayasal, zamanla da demokratik yönetimlerin almasını gerektirmiştir. Kültürel açıdan da modernleşme, aydınlanma fikir ve görüşlerinin yayılması biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Bu fikirler, geleneksel dini ve siyasal fikirlere meydan okumuş ve genel olarak ilim, irfan, akıl ve ilerleme ilkelerine teslimiyet ile temellendirilmişti (Heywood, 2010: 37).

Modernleşme, bir anlamda teknolojik gelişmelerin ve ekonomik büyümelerin sonucunda kültürel farklılaşmayı kaçınılmaz bir süreç haline getirmiştir. Kısacası modern çağ, geleneksel düşünce sistemlerini reddederek bugünün eskisinden farklı yöntemlerle ele alınması gereği üzerinde durmuştur.

“Bir Aydınlanma projesi olarak tanımlanan modernizm projesinde nesnel ve evrensel bilim düşüncesi, buna bağlı olarak evrensel ahlak ve hukukun olabilirliği temel parametrelerdir” (Şaylan, 1996: 18). Modernizm düşüncesi doğada gerçekleşen her şeyi akıl ile nesnel bir biçimde açıklayabilme savındadır. Ancak ortaya çıkan toplumsal sorunların akıl ve bilim yoluyla çözümlenememiş, öngörülen beklentilerin gerçekleşmemiş olması yeni arayışlara, yeni düşünce ve yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Sonuçta, modernitenin total felsefesine ve bilimsel bilgi tekeline karşı çoğulculuğu, yerelliği ve özgürleşmeyi ön plana çıkaran postmodern durum ortaya çıktı. Genel çerçevesiyle postmodernizm, modernliğin açmazlarına karşı bir savaşım ve modernleşmeyle bir hesaplaşmadır. Postmodernistlere göre postmodernizm, ileri batı toplumlarının şu an içinde bulunduğu aşamayı, bir bakıma modern sonrası toplumu adlandırır (Aslan ve Yılmaz, 2001: 93).

Postmodern düşünce belirsizlik, karmaşıklık, parçalanma, melezleşme gibi belirtileri içerisinde barındırır. Bu nedenle, tanımlaması zor bir kavramdır. İlk defa 1939 yılında Arnold Toynbee tarafından yayınlanan bir eserinde Postmodernizm kavramının kullanıldığı kabul edilmektedir. Postmodernizm, kimilerine göre modernizmden bir kopuş olarak ifade edilirken; kimilerine göre de modernizmin bir eleştirisi olarak karşımıza çıkmaktadır. İster bir yeniden yapılandırma süreci olarak ele alınsın, ister köklü bir değişim olarak bahsedilsin, göz ardı edilemeyecek olan şey özellikle son otuz yıl içerisinde yaşanan evrensel bir değişim ve dönüşümü ifade eden postmodern durumdur.

Modern dönemden postmodern döneme geçişte siyasi ideolojilerin çeşitli şekillerde bir yönlendirme, harekete geçirme gücü söz konusudur. Modern toplumlarda sanayileşme ve sınıf dayanışması vardı. Postmodern toplumlarda ise, üreticilik yerini tüketiciliğe, hazırcılığa bırakmıştır. Bu nedenle, postmodernizm hem eski ideolojileri dönüştürmüştür hem de düzensiz, rastgele birtakım ideolojik hareketleri gündeme getirmiştir.

Bu durum bilim anlayışına da yansımış ve postmodern bilim anlayışı, modern bilim anlayışının eleştirisi olarak gündeme gelmiştir. Modern toplumun bilim anlayışı aydınlanma döneminde ortaya çıkan pozitivist bilim anlayışına dayalıdır. Pozitivist bilim anlayışı ilerleme ve gelişme kavramlarını temel alarak toplumun bilimsel bir düzlemde inşa edilebileceği fikri üzerine kuruluydu. Bu bağlamda insanların mutluluğunu ve refahını sağlayabileceği anlayışına dayanmaktaydı. Modern dönemin sunduğu bilim anlayışı özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası

yaşanan olumsuzluklar ve yıkımlar nedeniyle sorgulanmaya başlandı. Modern bilimin vaat ettiği mutluluk ve refah yerine, oluşan büyük tahribatlar, açlık ve yoksulluk bilime olan güveni sarsmıştır. Modern dönemin eleştirisiyle de postmodern düşünce oluşmaya başlamıştır. Bilim felsefesindeki önemli gelişmeler kabul gören yerleşik bilim anlayışını da değişime uğratmıştır. Buna örnek olarak Karl Popper'ın (1919) öne sürdüğü *yanlışlama* kavramı ve Albert Einstein'ın (1905) *İzafiyyet Kuramı* verilebilir. Popper'ın *yanlışlama* kavramı, bir teorinin bilimsel olarak anlaşılması için doğruluğunun kanıtlanmasının yerine *yanlışlanabilirlik*, reddedilebilirlik niteliklerine sahip olması ilkesine dayanır. Einstein'ın *İzafiyyet Kuramında* ise, bir olayın, bir durumun incelenmesinde bulunulan yer ve zaman belirleyicidir. Diğer bir deyişle, bugün doğru olarak bilinen bir bilgi, ileriki zamanlarda geçerliliğini yitirebilir. Postmodern düşünce de, mutlak bir doğrunun olamayacağı savındadır.

Postmodern yaklaşıma göre birçok farklı görüş sunulmasına rağmen, postmodern yaklaşımın dünyayı algılayış ve tanımlama şekli modern yaklaşımdan oldukça farklıdır. Bu durumda her bireyi kapsayabilecek genel geçer yasalar ortaya koymak mümkün değildir. Postmodern yaklaşımlar, bilgiye ulaşmanın pozitivist yaklaşımın sunduğu yollardan farklı yöntemlerle de gerçekleştirilebileceğini öne sürer. Postmodern yaklaşıma göre, mutlak gerçeklik ya da doğruluk diye bir şey yoktur. Var olan gerçeklik söylemler, diller, işaretler, semboller gibi kurgulanmış etmenlerden ibarettir.

Postmodern bilim anlayışının farklılaştığına dikkat çeken Deleuze, Derrida ve Foucault gibi yapısalılık sonrası dönemin temsilcileri

Gerçekliğin parçabölük, farklılaşmış ve çoğul karakterini vurgulamışlar; insan düşüncesinin, gerçekliğin nesnel bir tanım(ın)a ulaşma konusundaki yeteneğini inkar edip gerçeklik iddiasındaki özneyi bireyler-arası ve birey-üstü itki ve arzuların tutarsız bir yığına indirgemişlerdir. Bu bağlamda genel ve gerekirci yasaların yerine düzensizlikler; büyük anlatıların yerine mantık ve kurallara aykırılık meşruluk zemini kabul edilerek bilim parçalanmıştır (Callinicos, 2001: 15-16).

Böylece aydınlanma düşüncesinin temel savlarından olan bilimsel bilgi, yorumsallık, öznellik ve gerçeklerin çoğulculuğu yaklaşımlarıyla ele alınmaya başlanmıştır.

Postmodernizmin modernizmden farklılık gösterdiği bir diğer nokta hiç şüphesiz ulus-devlet anlayışıdır. Modernizmle var olan ulus-devlet anlayışı küreselleşme ile zayıflamaya başlamıştır ve ulusal kültürler yerini, yerel kültürlerle bırakmıştır.

Kültür kavramına bütünleştirici bir araç gözüyle bakmak, dünya siyasi tarihinde ulus-devletlerin kurulma süreçleriyle başlar. Ulus-devlet terimiyle birlikte bir ulusal kültürden söz edilmekte ve kültürel bütünleşmeyle ortak değerlerin yaratılıp paylaşılarak korunması hedeflenmektedir. Bu durumun tehlikeli yanıysa devlet

sınırları içinde bulunan farklı kültürlerin, asimilasyon yoluyla özgünlüklerini kaybetmeleridir. Modernleşmenin bir ürünü olan ulus-devletlerde, ulusal bir kültür yaratmak için farklılıkları eleme eğilimi belirgin hale gelmiştir.*

Kültür kavramının ulus-devlet anlayışı kapsamının yanı sıra kültürü çoğulcu bakış açısıyla ele alan yaklaşımlar da söz konusudur. Modernizmin kültüre yüklediği bütünleştirici rol postmodernizm tarafından eleştirilmiştir. Postmodernizm, evrensellik yerine her türlü yerellikten yanadır. Ancak küreselleşme olgusuyla ilgili yapılan tartışmalarda çok-kültürlü, çok-dilli, çok ırklı vs. çoklu toplumsal yapıların ortaya çıkmalarından mı, yerel-ulusal bir toplumsal kendiliğin dünya çapında baskınlığından mı yoksa yerel kültür ve kimliklerin örüntüselliğinden mi söz edileceği noktasında bir uzlaşıya varılamamıştır (Akça, 2005: 2).

Modernlik kavramı, ulus-devlet anlayışı içerisinde hedefleri olan ideolojilerin toplamını, bütünü ifade ederken; postmodern yaklaşım, bu bağlamda söz konusu olan bütün ideolojilere karşıdır. Bu dönemde öne çıkan küreselleşme süreciyle birlikte ideoloji kültürel bir sembol olarak görülürken çoğulcu bakış açısıyla tüm yerelliklere büyük önem verilmiştir. Küreselleşme bir yandan her ne kadar bütünleştirici bir yapı gibi görünse de bir yandan da indirgemeci ve tek tipleştirici bir yapıya sahiptir.

Postmodern düşünceyle beraber, yerellikler bir yandan kendi içlerinde özlerini, farklılıklarını ortaya koymaya çalışırken; bir yandan da birbirlerine benzemeye başlayan hatta tek tip haline gelen yapılara dönüşmüştür. Bunun nedeni olarak postmodernizmin gizli yönlendirme etkisini gösterebiliriz.

“Postmodernizm 1980 sonrası ve özellikle 1990’ların sanatı zanaat değil daha çok postprodüksiyon ve *ready-made* üzerine odaklanmıştır. Elle yapmaktan çok yaptırmak, hazır malzemeyi dönüştürmek veya direkt olarak kullanmak öne çıkmaktadır” (Akay, 2010: 16).

Postmodernizm ile çok hızlı ve devrim niteliğinde denilebilecek bir yönlendirme söz konusudur. Bu süreçte bilgi üretimi belirleyici önem kazanmış, üretim sürecinin temel girdisi ve çıktısı bilgi olmuştur. Bilginin aynı zamanda araç olarak kullanılması insanları büyük ölçüde yönlendirebilme, biçimlendirilebilme olanağını da gündeme getirmiştir. Başka bir deyişle, insanların neyi ne ölçüde bilecekleri, ne tür tutumlara sahip olacakları ve davranış anahtarları iletişim süreci içinde denetlenebilir hale gelmiştir (Şaylan, 2002: 26).

Postmodernizmle, neyin ne kadar önemli ya da önemsiz olacağı belli başlı merkezler tarafından belirlenmeye başlamıştır. Küreselleşme bir anlamda, ideoloji ve güç dengelerinin hükmetme ve yönlendirme çabalarında belirleyici bir role sahip olmuştur.

* *Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar, Anadolu Üniversitesi Yayınları, s.8.*

Postmodernizm etkisini özellikle edebiyat, sanat, mimarlık, psikoanaliz, tarih, felsefe, teoloji gibi alanlar üzerinde göstermiştir. Çeviri de postmodern düşünceden hem etkilenmiş hem de diğer alanlara etkisini göstermesini sağlayan bir güç olarak etkileyen konuma geçmiştir.

4.2. Postmodernizmde Çeviri ve Kültür İlişkisi

1980'li ve 1990'lı yıllarla beraber kültür kavramına ve tarihine yönelik yapılan çalışmalara gösterilen ilgi gittikçe yoğunlaşmaktadır. Postmodernizm de bir anlamda yavaş yavaş kendini gösteren kültürel dönüşümü anlatmak için uygun görünmektedir. Kültürel dönüşüm, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda geniş ve köklü bir paradigma değişimi anlamına gelmektedir. Ancak bazı disiplinlerde bu kültürel dönüş, çok farklı şekillerde kendini göstermektedir. Bu çalışma alanlarından biri de çeviribilimdir.

Çeviri, sadece kuramsal açıdan ele alınan bir eylem değildir. Özellikle 1990'lı yıllardan sonra çevirinin hangi koşullarda ve amaçlarla gerçekleştirildiği, çevirmenlerin metinleri ele alış biçimleri, sömürge ülkelerinin çeviri etkinliği üzerindeki etkileri, güç-ideoloji ilişkilerinin ve feminist yaklaşımların çeviriye yansımaları ele alınmaktadır.

Yapısalcılık ve sömürgecilik sonrası çerçeveyi benimseyen Lawrence Venuti, Gayatri Spivak, Tejaswini Niranjana, Rosemary Arrojo gibi araştırmacılar Betimleyici Çeviri Araştırmalarına ve Çoğuldizge Kuramına eleştirel bir yaklaşım getirmekle beraber postmodernizmde çeviri ve kültür ilişkisine yeni bir bakış açısı sunarlar. Diğer yandan, toplumsal cinsiyete dayalı bir takım araştırmayı gerçekleştiren Sherry Simon, Barbara Godard, Susanne De Lotbinière, Michaela Wolf, Luise Von Flotow gibi araştırmacılar çeviriyi feminist yaklaşımla ele alarak postmodern çeviri anlayışı içerisinde yer alırlar.

Küreselleşme ve göçler nedeniyle her yerde melez kültürler oluşmuştur. Kültürel melezliğin söz konusu olduğu bir ortamdan çeviri etkinliği etkilenmektedir. Çeviri, bir yandan farklı kültürlerin aktarılmasını sağlarken, bir yandan da egemen ve sömürge kültürler arasında gerçekleşen aktarımların ideolojik bir aracı haline dönüşmüştür. Bu anlamda çeviri ve ideoloji arasındaki ilişkinin zorunluluğuna işaret edilmiş ve bu görüşler zamanla, sömürge sonrası söylemde çevirmenlerin bir siyasi tutumu olması gerektiği yönündeki açık beklentiye neden olmuştur.

Postmodern bilim anlayışının sosyal bilimlere etkisiyle ortaya çıkan birçok yenilik ve farklılık çeviribilim araştırmalarında da görülür. Modern bilim anlayışının temel ölçütleri olan gerçeklik, nesnellik gibi kavramlar yerini postmodern bilim anlayışının sunduğu öznellik, yoruma dayalı düşünce sistemleri, ideoloji ve güç dengelerinin, kültürel ve toplumsal olguların bilimsel araştırmalardaki etkilerine bırakmıştır. Bu bağlamda çeviribilim, doğası gereği postmodern bilim anlayışı çerçevesinde ele alınan bilimler arasında kolaylıkla yer edinmiştir.

Eleştirel yaklaşım olarak da bilinen postmodern çeviri anlayışı, çevirinin toplumdaki güç ilişkilerini gösterebileceği gibi güç ilişkilerinin oluşmasında bir araç da olabileceğine işaret eder. Bu bağlamda, çeviriyi sadece belirli kural ve yöntemlerle ele almanın yerine, çevirinin ideolojik bir iktidar aracı olarak incelenmesi gerektiğine vurgu yapar. Eleştirel çeviribilim, araştırmacıların nesnellik iddialarını sorgulamalarını ve çeviriye eleştirel bakmalarını sağlar. Özellikle çeviriyi, çevirinin gerçekleştirilmesinde belirleyici olan ideoloji güç ilişkileriyle toplumsal cinsiyet rolleri açısından ele alırlar.

Postmodern çeviri anlayışının ortaya çıkmasında önemli bir etkiye sahip olan sömürgecilik sonrası dönemde

Çeviride bir tür “ötekinin uyumlulaştırılması” düşüncesine, kültürel köken-merkezciliğin ve sömürgeciliğin postmodern çerçevede reddedilişi bağlamında oldukça eleştirel yaklaşımıştır ve bir “erk süreci olarak çeviri” söz konusu olmuştur, çünkü çevirilerle yabancı kültürlerin imajı belirlenmektedir (constructing cultures).

Kaynak ve erek kültürde metnin çeşitli konumları ya da “fethedici, vatansever eğilimli bir kültür” temelinde etkiler ve yorumlamalar hakkındaki ayrıntılı tekil araştırmalar, çeviri alanında eskiden olduğu gibi şimdi de bir hegemonyaya sahip olan İngilizceden ve İngilizceye yapılan çevirilerin dengesizliğini eleştirmektedir. Bu bağlamda ağırlıkla erk ilişkisi olarak sömürge dönemine ait daha eski çevirilerin ideolojik temelleri çözümlenmektedir. Böylece çeviribilimde eleştirel bir “sömürge sonrası söylem” oluşmaktadır (Stolze, 2013: 236-237).

Sömürgecilik sonrası dönemde yapılan çevirilerde sömürge olan devletlerin kültürleri egemen güçler tarafından bir bakıma yok edilmeye ya da sindirilmeye çalışılarak kültürel çeşitlilik ve zenginlikler tehlikeye girmektedir. Çeviri ideolojik bir araç olarak görülmekte ve sömürge devletlerin dilleri ve kültürleri yavaş yavaş kaybolmaktadır. Peki ama bu durum neden kaygı vericidir? Kaybolan diller ve kültürler nasıl bir tehdit oluşturmaktadır? Bu konuda antropolog Daniel Nettle ve dil profesörü Suzanne Romaine’nin *Kaybolan Sesler* (2001) adlı eseri önemli bulgulara yer verir. Bu çerçevede kültür çeşitliliğinin göstergesi olan dillerin ölümü taşıyıcısı olduğu kültürlerin yok olması demektir. Çünkü dillerin ölümü kültürel yaşam biçimlerinin ortadan kaybolmasına yol açar. Kültürlerin taşıyıcısı olan diller onu kullanan konuşucular var olduğu sürece canlıdır, canlı olduğu sürece de belli işlevleri yerine getirir. Toplumsal, kültürel, ekonomik, askeri v.b. baskılar nedeniyle bir dil topluluğunda işlevini yerine getiremeyen diller zamanla yerini başka bir dile bırakır ve süreç içinde kullanılmayan diller taşıdıkları kültürle birlikte kaybolmaya başlar. Dillerin ölümü bir dil bir başkasının yerini o dilin

bütün işlev alanlarında aldığı ve analar ve babalar çocuklara o dili aktaramaz olduğunda gerçekleşir (Nettle&Romainne, 2001: 23-24).

Diller ve kültürler birbirlerinden ayrı düşünülemezler. Her iki unsurun da yayılmasını ya da daralmasını belirleyen en önemli araç çeviridir. Teknolojinin, müziğin, sanatın, bilimin ya da birçok farklı alanın üretilmesi dil ve kültür sayesinde gerçekleşir. Bir teknolojinin yerine bir başkası konulabilirken, bunu dil ve kültür için söylemek zordur. Her dilin ve kültürün kendi penceresi vardır. “Her dil yaşayan bir müzedir, taşıyıcısı olduğu her kültür için anıttır. Bu çeşitliliğin bir bölümü, yok olmasını önlemek için bir şeyler yapılabilecekken yok olursa, bu hepimiz için kayıptır” (Nettle&Romainne, 2001: 36).

Postmodern çeviri anlayışı içerisinde değinilmesi gereken bir diğer önemli yaklaşım da feminist çeviri anlayışıdır. Feminist çeviri anlayışı, toplumsal cinsiyete dayalı yapılan çevirilere karşı çıkar. Çevirinin tarihsel olarak sıkça kullanılan “çeviri kadın gibidir, güzeli sadık, sadığı güzel olmaz” gibi deyişlerle kadınsı ve dişi bir alan olarak gösterilmesine (Simon 1996: 1) karşı çıkan birçok kadın araştırmacı feminist çevirinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Feminist akım, erkek egemen bir toplumun oluşturulmaya çalışılmasını ve dişi olanın dışlanmasını gündeme getirmek ve bu ayrımcılığın açıklanmasını talep eder. Feminist yaklaşımın temel aldığı bu görüşler çeviri ve kültür ilişkisini de etkiler. “Kadın/erkek (dişi/eril) sözcüklerine yönelik kültürel-sembolik anlamları ve atıfları ve buna bağlı olan değerlendirmeleri ve eşitsizlikleri görselleştirmek amacıyla, *gender* kavramı bu bağlamda kültürelbilimsel ve felsefi bir çözümleme kategorisi olarak kavranmaktadır” (Stolze, 2013: 242).

Feminist çeviri anlayışını sadece cinsiyet ilişkilerini ya da kadın sorunlarını ele alan bir yaklaşım olarak değerlendirmek eksik kalır. Feminizm bir özgürleşme ideolojisi ile sınıf veya ırk ayrımlarına karşı duran bir tutum sergiler. Bunun sonucunda, yapılan çevirilerde çevirmenin görünmezliğini reddeden ve özellikle çeviriyi kültürel ve ideolojik bir alan olarak kabul eden bir tavır söz konusudur. Feminist çeviri, çevirmenin yaşadığı toplumun kültüründen, sorunlarından etkilenen ve bununla beraber, inanç ile düşünce sisteminin çeviri süreçlerinde aldığı kararlara yansıyan çevirileri yadırgamayan bir anlayıştır.

Feminist çeviri hareketi, çeviri ve kültür ilişkisinin postmodern çeviri anlayışı çerçevesinde yeniden ele alınmasını gerektiren önemli bir etmendir. Yapılan çevirilerde feminist çeviri stratejisini kullanan çevirmenler, bulunduğu ortamın kültürel özelliklerini, kimlik politikalarını, eril ya da dişi yapıtları seçerken aldığı kararları özgürce yansıtmayı tercih eder. Çeviri süreçlerinde, ayrımcı politikalara dikkat çekmek veya toplumsal cinsiyete dayalı ya da erkek egemen metinleri nötrleştirmek amacıyla alıntılar, dipnotlar, ekleme ya da çıkarmalar yapmaya özen gösterir.

Postmodern çeviri bağlamında, sömürgecilik sonrası dönem, feminist akımlar çeviriyi nasıl etkiliyorsa; teknoloji ve iletişim alanlarında ortaya çıkan hızlı değişim, yeni bir toplum

düzeni, yeni kültürel süreçler, farklı düşünce sistemleri, farklı siyasal düzenler de bir o kadar çevirinin farklılaşmasına neden olur. Artık çevirilerin gerçekleşmesinde zaman ve mekan önemli boyutlar olarak ele alınmakta ve bireyin özgürlük öncülü değişmektedir. “İçinde yaşanan toplumsal dönemde bireyin neyi bilip bilmeyeceği yeryüzü üzerinde birkaç merkez tarafından belirlenmekte, ulusal devlet ve ulusal kimlik gibi temel süreçler marjinalleşmekte, dünyada yaşayan herkes herkese kültürel olarak yaklaşmaktadır (iletişim devrimi)” (Şaylan 2002: 36).

Kültürlerin birbirlerine bu kadar yakınlaşmasını sağlayan en temel araçlardan biri hiç şüphesiz çeviri etkinliğidir. Karar Mekanizmaları olarak görülen güçler dünyayı kendi isteklerine göre yönetebilme, yönlendirebilme çabalarını çeviri etkinliği üzerinden sağlamaktadır. Özellikle sömürgecilik sonrası olarak adlandırılan dönemde ideoloji ve güç dengeleri değişmiştir ve güçlü devletler sömürgeleri olan devletlerin dillerini ve kültürlerini yozlaştırmak, bir diğer deyişle eritmek ya da tek tipleştirmek için çeviriyi önemli bir araç olarak kullanmaktadırlar.

Kısacası, postmodernizmin hayatımızın her alanına etki eden yapısı ile çevirinin bir yandan farklı kültürleri birleştiren, bir yandan da kültürler arasındaki farklılıkları ortadan kaldıran yapısı arasında ilişki kurulabilir.

5. POSTMODERNİZMDE KÜLTÜRÜN ÇEVİRİBİLİM ARAŞTIRMALARINA YANSIMALARI

Kültür kavramı, tanımlaması oldukça zor, ne olduğundan çok ne olmadığının ifade edilmesi güç olan bir kavramdır. Yıllar boyunca bulunduğu dönemin koşulları ve özellikleri çerçevesinde evrilmiş ve değişmiştir. Günümüzde postmodern dünya görüşü ve bilim anlayışının yansımaları ile tekrardan ele alınmayı zorunlu kılmıştır.

Postmodernleşme, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel bir olgudur. Bununla beraber postmodernleşmenin asıl noktası ekonomi ile ilgilidir. Jean François Lyotard, *Postmodern Durum* adlı eserinde (1990) çalışma hipotezini açıklarken “Toplumlar postendüstriyel, kültürler postmodern olarak bilinen çağa girdikçe bilginin konumunun değiştiğidir. Bu geçiş, Avrupa için yeniden-inşanın tamamlanışını işaret eden 1950’lerin sonundan beri yürürlüktedir. Hızı, daha çabuk ya da yavaş ülkelere bağlı olup, bu ülkeler içerisinde etkinlik sektörüne göre değişmektedir” (Lyotard, 1990: 10).

Postmodernleşme bir dizi kültürel sonuçlarla ilişkilendirilmektedir. Küreselleşme ile birçok kültür birbirine yakınlaşmıştır ve doğal olarak birbirlerinden etkilenmiştir. Bu nedenle hiç bir kültür bütünüyle ve kayıtsız olarak tek bir kültür kalıbının homojen bütünlüğü içerisinde yaşar halde değildir.

Postmodernizm ile insana dair her şey önem kazanmış ve en küçük yapılar dahi kültür olarak algılanmaya başlanmıştır. Kültür, her zaman ve her koşulda değişmektedir. Kültür ile ilgili asıl olan şey, insanoğlunun yaradılışından beri var olduğu ve sürekli değişmekte olduğudur.

Postmodern düşünce ile kültür kavramı *alt kültür, üst kültür, kültürel yozlaşma, popüler kültür, kitle kültürü, tüketim kültürü ve kitsch kültür* gibi kavramlarla anılmaya başlamıştır. İletişim araçlarının yaygınlaşması, birçok şeyin kolayca hazır halde elde edilebilmesi, tüketim arzusunun gittikçe artması ve bunları yöneten baskın ideoloji ve güçlerin her alanda kendini göstermesi kültürü oluşturan gelenek görenek, inanç, dil, bilgi birikimi ve değerler gibi öğelerin de etkilenmesine neden olmuştur. Bu bağlamda her şey geçici olmaktadır ve hızlı bir şekilde tüketilerek yerini bir başka şeye bırakmaktadır.

Düşünmeden tüketilen, eleştirel bilincin gelişmesini engelleyen, sistemin sunduklarına göre davranmayı destekleyen bir kültür yaratılır ve yaratılan bu popüler kültür, toplumun egemen kültürü haline gelmeye başlar. “Gündelik yaşama egemen olan, insanların hayatlarına ciddi boyutlarda yön veren ve insanların yaşamlarını sadece tüketim olgusuyla anlamlandırma girişiminde bulunan güç, popüler kültürün ta kendisidir” (Coşgun, 2012: 838).

Popüler kültür, baskın sınıfların ve ideolojilerin bireyi bağımlı hale getirdikleri kültür olarak karşımıza çıkar. *Kitle kültürü* de *popüler kültüre* benzerlik gösteren bir yapıda olmakla beraber, sanayileşmenin sonucu olarak insanların tek tipleşmesine ve yalnızlaşmasına neden

olan kültür olarak karşımıza çıkar. Seri üretimin sonucu olarak ortaya çıkan kitle kültürü, kitle iletişim araçları tarafından yaygınlaştırılan kültür olarak tanımlanabilir. *Tüketim kültürü* ise, gereksinim duymaktan çok sahip olma arzusuyla her şeyi satın alma ile ortaya çıkan kültür olarak ele alınır. Yaşadığımız dönemi, en iyi açıklayan kültür tanımların da biri de *kitsch kültürü* dür.

Kitsch kavramı, kültür gibi kapsamı ve içeriği bakımından tanımlanması oldukça zor bir kavramdır. “Bu kelimenin sadece sözlük anlamına baktığımızda, karşımızda var olanın aşağı bir kopyası olarak sanatı sınıflandırmak için kullanılan şekliyle ya da kibirli, bayağı bir tada sahip, üretilmiş olan için banal ve sıkıcı anlamında bir sıfat olarak gönderme yapılabilir diyebiliriz” (Limon, 2007:106).

Postmodern düşüncenin ışığında ele alınan *kitsch* kavramı, bir tür değersizlik, taklit veya popüler kültür imgelerinin eleştirisi olarak kabul edilir.

Clement Greenberg 1939 yılında yazdığı *Avangard ve Kitsch* adlı makalesinde modern sanatın tüketime karşı direndiğini ileri sürer. *Kitsch*, mekaniktir ve formüllerle çalışır. Hayali bir deneyim ve sahte duyumlardır. Stillere göre değişir ama hep aynı kalır. Çağımızın yaşamındaki her şeyin sahteliğini gösterir (Greenberg, 1939).

Bu bağlamda *kitsch* kötü olarak algılanır; ancak her kötü sanat *kitsch* değildir. Sanat yaratıcıyken *kitsch* taklittir. “Günümüzde çabuk tüketime, kitleye ve popüler kültüre yönelik üretilen, kalitesiz, ucuz, orijinal olmayan, klişe sloganlara ve söylemlere dayanan basit ve anlaşılabilir, estetik yönü zayıf, endüstri, medya, reklam ürünleri de *kitsch* olarak adlandırılır. Kitsch: bir şeyler yaptığını sanan yüzeysel, zahmetsiz, sahte ve uydurma seri üretimdir” (Yılmaz, 2011: 1).

Bu kültürel sonuçlar, *homojenleşme*, *kutuplaşma* ve *hibritleşme* (melezleşme) gibi farklı başlıklar altında incelenmektedir. “Küreselleşmenin kültürel birleşmeye yönlendirdiği homojenleşme tezi; Batılı küreselleşme ve onun karşıtları arasındaki kültürel savaşları öngören kutuplaşma tezi; son olarak; küreselleşmeyi sınır ötesi değişimlerle oluşan çeşitli kültürel repertuarın (birikimlerinin) bir karışımı olarak ele alan hibritleşme ya da senkretizm tezidir” (Holton, 2013: 61).

Postmodernleşme hakkında belki de en yaygın düşünce, kültürel özellikler ve uygulamaların birbirine çok yaklaşmasıdır. Günlük yaşamdan örnek verecek olursak dünyanın farklı ülkelerinde bulunan oteller, tatil köyleri, alış-veriş merkezleri vs. birbirine çok benzemektedir. Hemen hemen her yerde Coca-Cola, McDonalds gibi markaları görmek mümkündür. Bu örnekler, küresel kültürün küresel ekonomiyi takip ettiği inancını ve Postmodernleşmenin kültürü *homojenleştirdiğini* yansıtır. *Homojenleşme* ile birlikte, baskın olan Amerikan ve Batı kültürünün diğer kültürleri etkisi altına alarak tek tipleşmeye neden olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle, koloncilik etkinlik kazanıp kendini göstermeye başlamıştır. İşte

tam da bu noktada, çeviri etkinliği baskın kültürlerin sömürge kültürleri potasında eritme ya da tek tipleştirme politikasının bir aracı haline gelmesinde büyük rol oynamaktadır.

Kültürel standartlaşmayı destekleyen görüşlerin yanı sıra, kültürel alternatiflerin varlığı ve egemen kültürlerle karşı oluşturulan dirençler kültürel gelişimin kutuplaşmasına neden olmaktadır.

Çağdaş dünyada kültürel homojenleşmenin sınırları kutuplaşmanın bir kanıtı olarak sık sık dile getirilmektedir. Kozmopolitleşmekten daha çok ulusalcılıkta, kültürler arası işbirliği kadar etnik temizlik ve nefrete dayalı politik kimlikler ile uluslar arası hoşgörü ve nezaketten daha çok uygarlık çatışmalarıyla oluşturulan küresel güvensizlik ile karakterize edilen bir dönemde, bu alternatif düşünce hakkında çok şey söylenebilir(Holton, 2013: 65).

Edward Said, Samuel Huntington gibi bazı araştırmacılar, dünyanın sevgi ve barışın yerine nefret ve çatışma ile bütünleşmiş bir dünya olduğu savındadır. Said, *Orientalism*(1978) adlı çalışmasında, Batılı ve Batılı olmayan hayat tarzları arasında kurulan kültürel bağları inceler. Said'e göre, Batının kültür emperyalizmi güç söylemleri aracılığı ile hareket eder. Bu söylemde Batılı olmayanlar doğası itibariyle Batıdan çok farklı olan bir öteki olarak inşa edilirler. Çeviri etkinliği, bu söylemin oluşmasında ya da oluşturulmasında önemli bir belirleyicidir. Yapılan çevirilerde Doğu, otoriter, değişikliklere kapalı, gelişmeyen olarak gösterilirken; Batı, hoşgörülü, yenilikçi, değişen ve gelişen, akılcı olarak gösterilir. Buradaki esas nokta, bahsedilen zıtlıkların doğrulara işaret edip etmemesinden ziyade, doğrunun güç ve kontrol kurmak amacıyla kullanılmasıdır. Bu yüzdendir ki,

Orientalism Ortadoğu'nun Batılı gezginler, romancılar ve bilginler tarafından aracılıklarıyla algılandığı çeşitli şemaları, "gerilik", "dejenerelik", "despotluk", "kadercilik", "lüks", "edilgenlik" ve "duygulara düşkünlük" gibi klişeleri çözümlemektedir. Bu, kızgın bir kitaptır ve yabancılara Ortadoğu kültürlerine düşmanca ya da küçümseyici gözlükler olmadan bakmaları yolunda tutkulu bir çağrıdır (Burke, 2008: 67).

Kısacası *kutuplaşma* tezi, yer ve zaman içinde konuma bağlı olarak iyi ve kötü, kutsal ve kutsal olmayan arasında mücadelenin bir anlatıya dönüşmesidir. Kutuplaşma tezinin asıl göz ardı ettiği ise, çoklu ve katmanlı kimlikler ile melez kültürel formların olmasıdır.

Postmodern kültür için sunulan tezlerin biri de *hibritleşme* (melezleşme) tezidir. Hibritleşme tezi, "Kültürlerarası değişim ve çeşitli kaynaklardan doğan kültürel unsurlar arasındaki ortaklığı merkeze alır. Nasıl biyolojik hibritler farklı kaynaklardan genetik materyali bir araya getirirse, hibrit sosyal pratikler de bir dizi kaynaktan gelen kültürel unsurları birleştirir" (Holton, 2013: 70). Bu bağlamda, homojenleşme ve kutuplaşma tezlerinin önemini kabul etsek de, bu iki tez postmodern kültürü oluşturan karmaşık ve çok boyutlu yapıyı açıklamakta yeterli değildir.

Kültürler birbirlerine o kadar çok karışmıştır ki, artık herhangi bir saf veya orijinal kültürden bahsetmek mümkün değildir. Özellikle teknolojinin gelişmesi, nüfusun göç etmesi ve yapılan çeviriler kültürlerin birbirlerine bu denli karışmasına neden olmuştur. Kültürlerin karışması iki şekilde yorumlanabilir. Birincisi, baskın olan kültürlerin diğer kültürler üzerinde kurduğu hegemonya sonucu kültürlerin birbirine benzemesi; ikincisi ise, her kültürün kendine has özelliklerini muhafaza ederek yan yana var olabilmesidir. İlk yorum, postmodern dünya görüşünün içerisinde barındırdığı yönlendirme arzusuna işaret ederken, diğeri postmodern kültürün çok boyutluluk ve özgürlükçü yapısına işaret eder. Bir diğeri deyişle, “Postmodern kültür bütünlüğü olmayan, gelişigüzel bir araya getirilmiş parçalardan meydana gelmiş, bütün hiyerarşik düzenleri reddeden bir kültür olarak karşımıza çıkmaktadır” (Akça, 2005: 19).

Postmodern kültürün çeviribilim araştırmalarına yansımaları sömürgecilik sonrası ortaya çıkan yaklaşımlar ve görüşler ile daha fazla gündeme gelmektedir.

XX. Yüzyılın ikinci yarısında etkin olan erek-odaklı kuram ile skopos kuramının amacı, gerçek çeviri eyleminin doğasını açıklamak olarak belirlenebilir. Ancak günümüzde egemen olan sömürgecilik-sonrası yaklaşım, çeviriyi sözcük anlamı- bir kaynak metnin başka bir dilde yazılmış bir erek metne dönüştürülmesi- ile değil, kültürlerarası iletişimin yapıtaşı olarak ele almaktadır (Ece, 2008: 48).

1980’li yıllarda çeviribilimde erek dil, kültür ve metin ön plana çıkarken, sömürgecilik sonrası yaklaşımla beraber kaynak dil, kültür ve metin yeniden önem kazanmıştır.

Çeviri eyleminin yüzyıllardır düşünüldüğü gibi kültürleri zenginleştirmeye yönelik masum bir eylem olmadığı ileri sürülmüş ve bu eylemin kültürler arasında var olan hiyerarşik düzenin güçlenmesine yardımcı olma potansiyelini taşıdığı için tehlikeli ama aynı zamanda bu hiyerarşik düzeni tehdit etme gücü olduğu için son derece etkin bir eylem olduğu tartışılmaya başlanmıştır (Spivak, 1993).

Gayatri Chakravorty Spivak’a (1993) göre, çeviri süreci üç aşamadan oluşur. İlk aşamada, çevirmen kaynak metni nasıl çözümlemesi gerektiğine ilişkin bir strateji belirler. Kaynak metnin biçimsel özellikleri, iç tutarlılığı ya da tutarsızlıkları ve özellikle de metnin arka planında anlatılmak istenenler, çevirmen için önemlidir. *Çeviriye hazırlık süreci* olarak adlandırılan bu alan, çevirmenin sabırla okuma ve çözümlemeler yapmasını gerektirir. İkinci aşama olan metnin erek dilde yeniden yazılma süreci, ilk aşamadan daha az zaman alır. Bu aşamada, çevirmen kaynak metin ile ilgili yaptığı çözümlemeler ışığında metnin özelliklerini ve sessizliklerini erek dile aktarır. Son aşamada, taslak olarak aktarılan erek metinde son bir okuma ile düzeltmeler ve değişiklikler yapılır (Spivak, 1993). Spivak bu noktada “erek odaklı yaklaşımlarda ve özellikle de skopos kuramında olduğu gibi erek metnin seslendiği okurların

beklentileri yerine, kaynak metnin yazarının kaynak kültürde ürettiği metnin başka bir kültürde algılanmasına yönelik beklentilerini ön plana çıkarır” (Spivak, 1993: 191).

Başka bir deyişle, Spivak çevirmenden erek kültür okuyucularının beklentilerini karşılamak yerine, kaynak metin yazarının önemli gördüğü ve erek okurlar tarafından yabancı görülebilecek öğelerin aktarılmasını bekler. Spivak’ın sunduğu üç aşamalı çeviri yöntemi, kaynak kültür öğelerinin asimile olmadan erek kültüre aktarılmasını önemser. Günümüz postmodern dünyasında kültürlerarasındaki hiyerarşik yapının tüm gücü ile varlığını korumasında, çeviri eyleminin önemli bir yeri vardır.

Sömürgecilik-sonrası dönemde çevirmenler üçüncü dünya dillerinden egemen dillere yaptıkları çevirilerde üçüncü dünya kültürlerinin özelliklerini egemen kültürlerin normları içinde eritme stratejisini seçtikleri anda, kültürlerarasında var olan hiyerarşik düzeni sağlamlaştırmış, eşitlikten uzak, gücünün iktidarına dayanan yapının korunmasında çeviri eylemini bir araç olarak kullanmış olurlar (Simon, 2002: 135).

Oysa çevirmenler kaynak kültüre ait özelliklerin ve öğelerin erek kültürde asimile olmasına izin vermeden çeviri eylemini gerçekleştirdiğinde, çeviri eylemi eşitlikçi ve özgürleştirici bir eylem olur. Bu şekilde yapılan çeviriler, hiyerarşik düzeni reddederek, her kültürün kendi başına özel ve önemli olduğunu ortaya koyar. İşte o zaman çeviri eylemi, tek tipleştirilmeye çalışılan kültürlerin ideolojik bir araç olarak kullanılmasından kendini kurtarır.

Postmodernleşme ile birlikte kültürel hayatta bir alışkanlık gündeme gelmiştir. Bu alışkanlık neticesinde kültürel yapılar, ulus devlet anlayışının sınırlarını aşan çevreci, feminist hareketler gibi bir takım sosyal hareketleri güçlendirmiştir. “Feminizm, bir yandan erkek önyargılarının maskesini düşürmeye bir yandan da geleneksel büyük anlatıda hemen hemen hiç görülmez kılınan kadınların kültüre katkılarını vurgulamaya çalışmakla, kültür tarihi bakımından eşit ölçüde geniş etkileri olmuştur” (Burke, 2008: 67).

Küreselleşen dünya ve farklı sosyal hareketler neticesinde kültür kavramına getirilen tanımlar farklılaşmıştır. Homi Bhabha’nın kültür kavramını yeni bir yaklaşımla ele alması, *kültürel çeviri* kavramı da günümüz dünyasında yaşanan kültürlerarası yapılan çevirileri anlamlandırmada bir yol gösterici olabilir.

Homi Bhabha’nın 1994 yılında yayımlanan *Kültürel Konumlanış* adlı kitabında sömürgecilik-sonrası toplumlarda yaşanan kültürlerarası ilişkileri inceleyebilmek için modernist kültür tanımlarının yapılması yerine kültür üzerine yeni saptamaların yapılması gereği üzerinde durur. Bhabha, farklı kültürlerin bir arada bulunmasının *kültür çeşitliliği* ya da *kültür farkları* bağlamında ele alınmasına karşı çıkar (Bhabha, 1993). Çünkü günümüzde sadece kendisine ait normları, özellikleri, kodları ve parametreleri olan bir kültürden bahsetmek mümkün değildir. Dünyanın hiçbir yerinde başka kültürlerden soyutlanmış olarak, tek başına

varlığını sürdüren bir kültürel ortam yoktur. Her kültür yakınında bulunan başka kültürlerle ya da en azından küresel kültürle ilişkiye girmekte ve dolayısıyla bu kültürlerden etkilenmektedir.

Çeviri, kültürlerarası iletişimin kaçınılmaz bir parçasıdır. Farklı kültürlerin birbirleri ile karşılaşma anlarında çeviri, kültürel özellikleri, normları, kodları ve parametreleri dönüşüme uğratan bir eylemdir. “Günümüzde doğdukları kentlerden ya da ülkelerden farklı yerlerde yaşamayı seçmiş bireyler, kültürel kimlik edinme ve bu kimliği koruma çabalarında kendilerini Bhabha’nın sık sık sözünü ettiği *üçüncü alanda*, kendi kültürlerini egemen kültüre çevirirken bulurlar” (Bassnett, 2002: 3-4).

Etkileşime giren kültürlerin dönüşüme uğraması doğaldır. Bu dönüşümün asimilasyonla sonuçlanması zorunlu değildir. Öyle ki, farklı kültürlerin birbirleri ile karşılaştıkları yerlerde, Bhabha’nın deyimiyle *melez kültürel alanlar* oluşur. Bu bağlamda, Bhabha, Spivak’tan farklılaşır. Bhabha’ya (1990) göre, farklı kültürler karşılaştıkları yerlerde egemen olan kültürün hegemonyasına girmek zorunda değildir. Her iki tarafın kültürüne ait kodlar hiçbirinin egemenliğinde olmayan *bir üçüncü alanda* buluşabilir. Bu görüşme sırasında kültürel kodlar dönüşüme uğrar ve bu işlem Bhabha (1990) tarafından *kültürel çeviri* olarak adlandırılır.

Teknolojinin gelişmesi ve internet kullanımının yaygınlaşmasıyla, bireylerarası ve kültürlerarası ilişkiler yoğunlaşmıştır ve çeviri eylemi kültürel ve siyasi yaşamın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu durum çevirmenlere farklı sorumluluklar yüklemiştir. Kaynak kültürle özgü öğelerin egemen kültürler tarafından asimile edilmemesi ve kültürlerarası hiyerarşik düzenin kemikleşmemesi için çevirmenler hiçbir kültürün bir diğerinden daha üstün olamayacağı bilinciyle çeviriler üretirler.

Bilim ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak, günümüzü anlatan kitsch kültürü, popüler kültür, kitle kültürü ya da tüketim kültürü ortak bir noktaya işaret eder. O da egemen güçler ve ideolojilerin yaratmaya çalıştığı tek düze insan modeli ve sisteme uygun hareket eden yaşam şekilleridir. Toplumda oluşturulan tüketim arzusu, sadece maddi olanla karşılık bulmaz. Üretim yapacağı zamanlarını bile tüketmeye odaklanmış zihniyetler bir bakıma körelip hem zamanını hem de kendinin varoluşunu oluşturan sevgiyi, güveni, değerlerini de tüketmektedir. Kısacası; insan tüketirken tükenir ve ne yazık ki, bunun farkında bile değildir.

Bir başka deyişle, içinde bulunduğumuz dönemi yansıtan kültürel yapılar yapay ve abartılı bir duygusalılık yaratması nedeniyle kitleleri kolaylıkla etkilemektedir. İdeoloji ve güç dengelerinin kitleler üzerinde bu tarzda etki yaratabilmesi için çeviriler araç olarak kullanılmaktadır. Baskın olan sınıf ve ideolojiler çeviriler sayesinde dayatılan sistemin uygulanmasını sağlamaya çalışırlar. Sürekli bir yönlendirilme ve tüketme arzusu içinde olan toplumlar artık çeviriler aracılığıyla birbirine benzemektedir ve bunu farklı toplumlarda ve kültürlerde de fark eden toplumlar bu durumu meşru görmektedir. Bu nedenle melez kültürler artarken, homojen kültürlerden bahsetmek oldukça güç bir hal almıştır.

6.POSTMODERN BİLİM AÇISINDAN ÇEVİRİ ETKİNLİĞİ VE KURAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Postmodern düşünce yapısının ve bilim anlayışının çeviri araştırmalarına yansımalarını görebilmek için öncelikle modern bilim anlayışı ile postmodern bilim anlayışı arasındaki farkları incelemek gerekir. Böylece, hem çeviri etkinliğinin yaşanılan dönemin koşullarından nasıl etkilendiğini görebiliriz hem kültür odaklı çeviri kuramlarını *Eleştirel Çeviribilim* ile karşılaştırma fırsatı bulabiliriz.

Bilim terimi, bulunduğu zamana ve koşullara göre kavramsallaşmıştır. Modern bilim terimi, 16. yüzyılda Rönesans ile kullanılmaya başlayıp 18. yüzyılda Aydınlanma çağı ile gelişmiş, 19. ve 20. yüzyıllarda ise pozitivism ile zirveye ulaşmıştır. Akli ve bireyi ön planda tutan pozitivist bilim anlayışı için nesnellik, kanıtlanabilirlik, olgusalılık çok önemli ölçütlerdir. Son yıllarda modern bilime karşı yöneltilen eleştiriler tam da bu ölçütler üzerinden yapılmaktadır. Bu bağlamda bilim dallarını farklı açılardan ele alma ihtiyacı doğmaktadır.

Özellikle, görünüş-gerçeklik ayrımına bağlı olarak, gerçeği bilip bilemeyeceğimiz, gerçekliğe dil, kültür ve bilişi aşarak nesnel bir biçimde yaklaşp yaklaşamayacağımız, oluşturduğumuz kuramsal yapıları karşılaştırıp karşılaştıramayacağımız, eğer karşılaştıramazsak, bu durumda teorik kurgularımızın epistemolojik statüsünün ne olacağı, olgu-değer, bilgi-inanç ayrımının geçerli olup olmayacağı vb. sorular sık sık gündeme gelmekte ve bu sorular bağlamında modern bilim eleştiriye uğratılmaktadır (Aydın, 2006: 1).

Bu yollarla elde edilen bilginin her zaman tek doğru olamayacağını vurgulayan postmodern eleştiriler 1960'lı yıllarda yoğunlaşmaya başlamıştır. Bilim anlayışının yeni bir aşamaya taşınmasında, elbette belli unsurlar ve kimi olaylar büyük rol oynamıştır.

Bunların en önemlisi, 20. yüzyılın ilk on yıllarında modern fizikte köklü değişimlerin yaşanması, Newton'un mutlak zaman ve mekan anlayışının yerine, Einstein'ın zaman ve mekanı görecelileştiren rölativite kuramının, Newton mekaniğinin yerine ise, atom altı parçacıklara odaklanan M. Planck'ın kuantum mekaniğinin temele oturması, Heisenberg'in kuarkların aynı anda hem hızının hem de konumunun belirlenemeyeceğini ileri süren belirsizlik ilkesi önemli bir işlev görmüştür. Fizik biliminde yaşanan anılan gelişmelere [...] ek olarak; modern bilim ve teknolojinin ortaya çıkardığı istenmeyen olumsuz sonuçlarının, özellikle çevre kirliliğinin, yine sömürgeciliğin ve silahlanmanın sonucu olan iki büyük Dünya savaşının tartışmaya açılması; Marksizm'in ekonomik öngörülerinin gerçekleşmemesi yüzünden, kimi Marksistlerin Marks'ın yapıtlarını farklı bir perspektifte okumaya çalışmaları ve modern bilimin tarihsel olarak ortaya çıkışı ve bugünkü kullanılış biçimi açısından toplumsal çelişkilerden ve bu çelişkilerin kurumsal üretiminden

bağımsız olmadığını vurgulayan eleştirel ya da radikal teorilerin ileri sürülmesi; din adamlarının geçmişten beri modern bilimin seküler temeline yönelttiği eleştiriler ve modernizmin bir sonucu olan feminist hareketlerin, erkek egemenliğine doydukları tepki ile bu tepkiyi modern bilimle ilişkilendirmeleri, modern bilimin eleştirel bir düzlemde ele alınmasını hızlandırmıştır (Aydın, 2006: 5).

Postmodern bilim anlayışının ortaya çıkmasında rol oynayan olaylar ve düşünce yapılarına değindikten sonra modern bilim anlayışı ve postmodern bilim anlayışı arasındaki farklara, karşı karşıya geldikleri noktalara bakmakta yarar vardır.

Postmodern bilim anlayışına göre, nesnellik yoktur. Bilginin nesnelliği, postmodernistler tarafından reddedilmiştir. “Bilen kişi, ya içinde bulunulan durumun özellikleri ya da baskın bir şekilde kullanılan kuramlar tarafından koşullanmıştır; bu yüzden bilgi, nötr bir şekilde keşfedilmez” (Erickson, 1998: 18). Postmodernistlere göre nesnel bilgi ya da gerçeklik, bizim dışımızda şekillenen ya da ortaya çıkan yapılara sahip değildir. İlgilerimiz, yeteneklerimiz, dünya görüşümüz, önyargılarımız, ihtiyaçlarımız, bulunduğumuz kültürün özellikleri bilgi ve gerçeği biçimlendirir. Bir başka deyişle, postmodernistlere göre, nesnel bilgi ya da gerçeklik kültür, dil, özne unsurları olmadan ele alınamaz çünkü bu unsurların hiçbirisi nesneleri olduğu gibi yansıtamaz.

Postmodern bilim anlayışına göre, gerçeklik ve doğruluk topluma dayalıdır ve bu yüzden insanların gerçek olarak kabul ettiği tek bir şey olamaz.

Postmodernizm, doğruyu doğru olmayandan ayıran bir ölçüt tanımadığı için, her anlayışın eşit düzeyde doğru olduğunu ve serbest olarak yaşanması gerektiğini savunacaktır. [...] Hepsinin hakikatin bir ifadesi olduğunun belirtilmesi ve bunlara eşit düzeyde geçerlilik hakkı tanınması, özde bilimi yok etmek ve bilimle bilim olmayanı ayırıcı bir ölçüt bırakmamak demektir (Aydın, 2006: 10-11).

Gerçeği anlamak için, gerçeklik imgemizi sürekli eleştiri süzgecimizden geçirmemiz, kullandığımız kavramları yenilememiz ve geliştirmemiz açısından önemlidir.

Postmodernistlere göre, bilgi ve değer ayrımı yapılamaz. “Bilgi denilen şey aslında egemen güçlerin kendi değerlerini diğerlerine empoze etmesinden başka bir şey değildir” (Foucault, 1984: 417). Postmodernistlerin nesnelliği yadsıyan ve sınıflamalara karşı çıkan bakış açıları, bir yandan doğrunun birliği anlamına gelirken, bir yandan da doğruların çokluğu anlamına da gelebilir. Bu düşünce yapısı birçok karmaşaya ve çelişkili duruma yol açar. Doğruyu-yanlıştan, bilgiyi-bilgi olmayandan, güzeli-çirkinden, iyiyi-kötüden ayırt etmeye yarayan ölçütlerin yok sayılması ya da yadırganması bilim, sanat, felsefe gibi birçok alanda sorunlara neden olur. Bu türden yapılan ayrımlar, her şeyin aynı oranda doğru ya da geçerli olamayacağını gösterir.

Postmodernistlere göre, bilgi evrensel değildir. Postmodernistlerin gerçekliği, doğruyu bireylerin yaşamlarına, deneyimlerine, bulundukları kültüre ve dilsel yapılara bağlaması nedeniyle, genel söylemlerden kaçınıp daha çok kesinlikten ve evrensellikten uzak söylemleri tercih ederler.

Postmodernistler, gerçeklik kavramına yaklaşırken odak kavramından kaçınırlar. Onlara göre, Tanrı odaklı, bilim odaklı, insan odaklı, akıl odaklı gibi algılamalara yer yoktur. Çünkü gerçek mutlak ya da evrensel değildir. Tek bir noktayı odak almak yerine, çok odaklılığı uygun görürler. Bu durumu kültür bağlamında düşündüğümüzde; onlara göre, ne kadar çok kültür varsa o kadar çok odak vardır ve bu açıdan hiçbir kültür bir diğerinden daha üstün değildir.

Postmodernistlere göre, bilgi sarsılmaz bir temele sahip değildir. Bilgi kesin değildir; kuşku içermeyen temel ilkelere dayandırılarak bilginin elde edilebileceğini öne süren temelcilik terk edilmelidir. Hiçbir şeyin temelinin olmadığı düşüncesi oldukça riskli bir düşüncedir. Temelsiz, ne din, ne bilim, ne sanat ne de felsefe söz konusu olabilir; nitekim temelsizlik dahi bir temele dayalıdır.

Bugün sahip olduğumuz uygarlığın önde gelen yapıcı unsuru olan bilim de, bir takım temellerden hareket eder. Söz gelimi, evrenin araştırılmaya değer olduğu, evrende düzenin bulunduğu nesneler ve olaylar arasında karşılıklı nedensellik ilişkisinin bulunduğu ve bu ilişkilerin insan tarafından bilinebileceği gibi temeller, bilimin hareket zeminini oluştururlar (Aydın, 2006: 14).

Postmodernistlere göre, her türlü bilgi yereldir. Yerellik, bilginin bulunduğu kültüre göre değişebileceği ve bu nedenle evrensel bilginin olamayacağı fikri üzerinde durur.

Yerelliğin gündeme getirilmesi, yerele duyarlılığı artırması, çok-kültürlülük, saygı, hoşgörü, farklılığın bilincinde olmak gibi olumlu değerler içermesi açısından belli açılardan olumlanabilir. Bu açıdan yerelliğe vurgunun felsefi açısından değeri yadsınamaz. Ancak, yerelliği, postmodernistlerin yaptığı gibi, evrenselin karşısına yerleştirmek ve evrenseli yadsımak, onu kutsamak ve her toplumu yerel otantikliği içerisinde bırakmak, kimi durumlarda oldukça kötü sonuçlar da doğurabilir (Aydın, 2006: 14).

Postmodernistlere göre, bilgi yorumdan ibarettir. Postmodernizmin önde gelen özelliklerinden biri de bilgiyi yoruma dayalı ele almasıdır. Postmodernistlere göre her şeyin göreceli olması, mutlak bir doğrunun ve gerçeğin olmaması, her şeyin zaman içerisinde değişebileceği farklı anlam ve yorumları zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple postmodernistler, nesnel doğrunun yerine yorumbilimin öngördüğü doğruyu koyarlar.

Yukarıda ele aldığımız gibi, modern bilim anlayışı ve postmodern bilim anlayışı arasındaki farklar oldukça fazladır. Postmodernizmin, modern bilim anlayışına yönelttiği eleştirileri tamamen göz ardı etmek mümkün değildir; ancak yapılan eleştirilerin bilimin statüsünü

sarsmaya yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum elbette kabul edilebilir bir durum değildir. Çünkü yapılan eleştiriler, bizi mistik düşüncenin ve metafizik çağın tekrardan önem kazanabileceği ihtimali ile karşı karşıya getirmektedir.

Modern bilim anlayışı eleştirilere açıktır ve üzerinde tekrardan düşünmeyi gerektirebilir. Bugün bilim açısından doğru kabul edilen bir şey, ileriki zamanlarda bulunduğu dönemin koşullarına ve özelliklerine göre eksik ya da yanlış olabilir. Ancak bu düşünce ile bilimin sunduğu her şeyi rastgele düzensiz, tamamen öznel yargılar ve yorumlamalar ile ele almak da sakıncalıdır.

Modern bilim anlayışı ve postmodern bilim anlayışı arasındaki farklara değindikten sonra çeviri etkinliği ve kuramlarının bu farklılıklardan ve değişimlerden nasıl etkilendiğini anlamaya çalışalım.

Çeviri etkinliği, yaşanan dönemin özelliklerinden, olaylarından, farklılıklarından ve yeniliklerinden etkilenen bir yapıya sahiptir. Günümüz bilim anlayışı ve bir takım yaklaşımlar sosyal bilimlerdeki diğer alanlar gibi çeviribilime de etkisini göstermiştir. Çeviri etkinliği, özellikle *Cultural Turn* olarak bilinendönüm noktası ile çok farklı açılardan ve eleştirel bir tutumla ele alınmaya başlanmıştır.

Eleştiri kuramlarının ortaya çıkışında toplumsal ve siyasi olayların rolü büyüktür. Bu kuramların asıl amacı, insan davranışının altındaki anlamı keşfetmektir. Çeviribilim araştırmalarında eleştirel bakış açısı tarihselcilik, feminizm, sömürgeleştirme sonrası ve postmodernizm gibi yaklaşımlarla söz konusu olmuştur. Bu yaklaşımlar özellikle yapısalcılık ve sömürgecilik sonrası çerçeveyi benimseyen Lawrence Venuti, Tejaswini Niranjana, Andre Lefevere ve Gayatri Spivak gibi araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Çoğuldizge Kuramına ve Betimleyici Çeviri araştırmalarına, insan unsuruna yeterince önem vermedikleri, ideoloji güç ilişkilerinin çeviribilime yansımalarına gereken vurguyu yapmadıkları açısından eleştiriler getirmişlerdir (Gürçağlar, 2011).

Eleştirel Çeviribilim, Çeviribilimi farklı açılardan ele almıştır. Özellikle çevirmenin görünmezliği üzerinde durur ve çeviri etkinliği gerçekleşirken çevirmenin mutlaka kendi dünya görüşünü, inancını, beğenilerini çevirilerine yansıttığını ileri sürer.

Çevirmenin görünürlüğüne doğrudan katkısı bulunan kuramlardan “Tarihselcilik, metinleri yorumlama uygulamasıdır. Anlamlar, içinde bulundukları tarihsel bağlamlarda oluşur ve tarih değiştiğinde bu bağlamlar da değişir. Kimlik, toplum, siyaset gibi kavramlar yeni anlamlar kazanırlar” (Palmas, 2006: 55).

Tarihselcilik, değişim süreçlerini inceler. Anlamların tarihsel süreç içerisinde bulunduğu dönemin koşullarına göre nasıl değiştiğini vurgular. Bir metnin anlamı, ilgili olduğu kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasi unsurlar ve uygulamalarla bağlantılıdır. Farklı dönem ve

kültürler için farklı anlamlar oluşur. Çevirmenin görünürlüğü de farklı tarihsel süreçlerde farklı ve yeni anlamlar kazanır.

Yeni tarihselcilik, metnin anlamının kültürel unsurlarla ve güç ilişkileriyle sıkı sıkıya bağlantılı olduğunu vurgular. Yeni tarihselciler, Michel Foucault (1924-1984) çalışmalarını kaynak olarak almışlardır. Foucault'un eserlerinde üç nokta belirlemiştir:

- ✓ Tarih devamlılık göstermez.
- ✓ Bir dönem çıkarlar arasında bir çatışma alanı olarak daha iyi anlaşılır.
- ✓ Güç kavramının işlevi, yeniden tanımlanmıştır.

Faucault, tarihin devamlı bir süreç olduğu fikrini kabul etmez. Tarihi, kesinti ile ifade eder. Tarih, yan yana duran, birbirini izleyen, örten ve kesişen farklı süreçlerden oluşmuştur. Tarihsel devamlılık fikri, yerini kesinti, kırılma ve parçalanmalara bırakmalıdır. Bu sürekliliği olmayan örtüşen süreçlerden oluşan dünya görüşü, tarih içindeki çok katmanlılığı, gücün ortaya çıkışını ve belli çıkarlar ile kontrolünün sağlandığı yönüyle de anlama yaklaşılabileceğine dikkat çeker (Eser, 2014: 113).

Çevirmen tarih ve kültürün oluşumuna katkıda bulunan güç sahibi birey olarak görünürlüğünü artırır. Bu bağlamda çevirmen, yaşadığı toplumu temsil eden ideolojik bir varlıktır. Elindeki gücü belli bir ideolojiye destek vermek amacıyla kullanan çevirmen, toplum içerisindeki dengelerin, yeniden şekillenmesine etki eder. Toplum içerisindeki değişimlerin gerçekleşmesine en büyük katkıyı sunan akımlardan biri hiç şüphesiz feminizmdir.

Feminizm, 18. yüzyılın sonlarına doğru kadınlara siyasal eşitliğin sağlanması için ortaya çıkmış bir sosyal akımdır. 1960'lardan itibaren feministler, erkek egemenliğine dayanmayan bir toplum yapısının oluşması amacıyla radikal feminizm, postmodernist feminizm gibi yeni yaklaşımlar geliştirdiler. "Bu yaklaşımlar, bir kadının gözüyle kadının toplumdaki rolünü anlatma girişimleri olmuşlardır. Cinsiyetin nasıl oluştuğu ve devam ettirildiği incelenmiştir" (Hekman, 2006: 91).

Feminist yaklaşımı benimseyen çevirmenler, kadının toplumdaki yerini, maruz kaldığı haksız durumları, sınıf ayrımlarını dile getirmek ve bu konularda destek görmek isteğiyle bir duruş sergilemişlerdir. Sherry Simon'ın *The Politics Of Transmission* (2003), *Gender In Translation* (2004) ve *Cultural Identity* (2010) çalışmaları feminist çevirmenlerin çabalarına büyük katkı sunan çalışmalardır.

Çeviri etkinliğine yeni bakış açısı sunan yaklaşımlardan biri de sömürgecilik sonrası yaklaşımdır. Sömürgecilik sonrası yaklaşım, sömürgeciliğin tarihini ve sömürge ile egemen ülkelerin ilişkilerini, ırk sorunlarını inceler. Sömürgecilik penceresinden batı yazınının metinlerini yeniden okur. Edward Said'in *Culture and Imperialism* (1989) ve Homi Bhabha'nın *The Location of Culture* (1994) çalışmaları buna örnek gösterilebilir.

Batı düşüncesinin sömürgecilik sonrası dünyayı gelişmemiş ülkeler üzerinden tanımlaması ve ırkçılık temelinde hareket etmesi çevirmenin görünürlüğünde tetikleyici etki yaratmıştır. Batının baskın kültür araçları karşısında sömürge ülkelerin zayıf kültür araçlarını kimlik arayışı ve güç dengesizliklerine dikkat çekerek var etme çabasıdır. Çevirmenlerin kendi kimliklerini tanımlama şekli ve ideolojisi, güç dengesizlikleri karşısında görünürlüklerini belirginleşmesine neden olmuşlardır (Eser, 2014: 114).

Araştırmamızın bu bölümünde çeviri etkinliğine yansımaları olan birçok farklı yaklaşımı adeta bir şemsiye gibi içerisinde barındıran postmodern yaklaşım, birliktelikleri, ikilikleri, kimlik, ideoloji-güç ilişkileri gibi konuları ön planda tutar. Bu bağlamda tezimizde yer alan Çoğuldizge Kuramı, Skopos Kuramı ve Yorumlayıcı Çeviri Kuramını eleştirel bir açıdan ele almak gerekir.

Uzun yıllar boyunca çeviri etkinliği mekanik bir yapı gibi bir takım ikilikler çerçevesinde ele alınmıştır; oysa eleştirel çeviribilim ile çevirmenin görünebilirliği, ideoloji ve güç dengeleri, dil dışı siyasi eylemler önem kazanmıştır. Bu bağlamda kültür odaklı kuramlarımızı incelediğimizde bir takım farklılıkları görme şansı bulmaktayız.

Çoğul Dizge Kuramı (1970), çeviri ve kültür ilişkisini yapısal bir yaklaşımla ele almıştır. Bu yaklaşım, sadece çeviri metinleri değil, kültür unsurunu içeren her tür metni inceleyerek çeviri araştırmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu kuramın amacı, çeviri metinlerin seçiminde ve okunmasında toplumsal yapının ne denli önemli olduğunu ve kültürel üretim ile edebiyatın rolünü vurgulamaktır. Çoğul Dizge Kuramında kültür, birçok alt dizgeden oluşan dev bir dizge olarak kabul edilir. Dizgeler arasında bir takım geçişler bulunmaktadır ve merkezde ya da çevrede bulunabilme dış güçler tarafından belirlenmektedir. Bu açıdan Eleştirel Çeviribilimin sunduğu çeviri etkinliğinin egemen kültürler tarafından yönlendirildiği düşüncesi önem kazanmaktadır. Kuramın Eleştirel Çeviribilim tarafından en çok eleştirilen yönlerinden biri kültürü bir mekanizma olarak görmesi ve bu mekanizmanın arkasında yer alan insan unsurunu yok saymasıdır. Bir diğer deyişle, çevirmen görünmez sayılmaktadır.

Çoğul Dizge Kuramında, dizgeler arası *transfer* söz konusudur. Buna göre, baskın olan kültür unsurları merkezde yer alırken; alt kültür unsurları çevrede yer alır. Bu kuramda *marjinal alt kültür* ve *yüksek kültür* gibi kavramlar yer alır. Oysa kültürler arası hiyerarşi yoktur. Hiçbir kültür, bir diğerinden daha üstün değildir. Kültürler etkileşim halinde bulunan yan yana duran yapılardır.

Hans Vermeer'in Skopos Kuramı (1984), genel bir çeviri kuramı oluşturma çabasıyla ortaya çıkmıştır. Çeviriyi kültürlerarası iletişimsel ve toplumsal bir eylem olarak görmektedir. Vermeer çeviriden, *kültürlerarası bir aktarım* olarak söz ederken; postmodern çeviri akımlarında çevirilerle kültürün kendisi aktarılmaktadır, yapılandırılmaktadır ve karma bir alanda toplanmaktadır (Stolze, 2013).

Skopos kuramında çevirmene bir takım sorumluluklar verilerek çevirmen görünür kılınmaya çalışılmıştır. Bir anlamda karar verme mercisi olarak görülen çevirmen önemli bir hale getirilmeye çalışılmıştır. Skopos kuramında her ne kadar çevirmen söz hakkına sahip gibi görünse de asıl önemli olan erek kültür unsurları ve erek okurun beklentileridir. Bu bağlamda, Skopos kuramında çevirmenin her şeyden önce sosyal bir varlık olduğu, bulunduğu dönemin koşulları ile özelliklerinden etkilendiği göz ardı edilmiştir. Bunun yanı sıra, artık ön planda yalnızca çevirmenin görünebilirliği değil, ideoloji ve güç ilişkileri de çevirilerin yapılmasında belirleyici bir role sahiptir.

Yorumlayıcı Çeviri Kuramı ile Eleştirel Çeviri Kuramı arasında farklılıklar olmasına rağmen, Yorumlayıcı Çeviri Kuramı Postmodern Çeviri Yaklaşımlarına bir geçiş kuramı gibidir. Özellikle Yorumlayıcı Çeviri Kuramında yer alan öznellik olgusu, Postmodern Akımların bir bağlamda temelini oluşturur. Hem Yorumlayıcı Çeviri Kuramında hem de Postmodern Çeviri Akımlarında yorumlama söz konusu olduğu için nesnellikten ya da tek bir doğrudan söz etmek mümkün değildir.

Okurların bilgi alt yapısı birbirinden farklı olduğu için, bunların yeni bilgiyle ilişkilendirilmesinin sonuçları da farklı olacaktır. Her anlama öznedir ve anlamda söylenmek istenene sadece yaklaşmadır. Bu nedenle kavranan anlam tamamen aynı da olsa, birçok çeviri asla aynı olamaz. Gündelik iletişimde anlama genellikle pürüzsüz gerçekleşir, ancak bir zaman ya da kültür farkı söz konusu olduğunda, çok sayıda anlam seçeneği ortaya çıkabilir (Stolze, 2013: 261).

Yorumlayıcı Çeviri Kuramına göre, çevirmen yazarın söylemek istediğini yani metnin arka planındaki düşüncüyü aktarmaya çalışır. Bu durum, aslında gizli gibi görünen düşüncenin kapalı olmadığını ve ortaya çıkabileceğini gösterir. Ancak, Postmodern akımlara göre, çevirmen dil ve metin etmenlerinin yanı sıra ideoloji, güç dengeleri gibi çeviri dışı etkenleri de göz önünde bulundurur.

Kültür Odaklı Çeviri Kuramları ve Postmodern Çeviri yaklaşımlarını genel olarak değerlendirdiğimizde hiçbir bilim dalının ya da araştırma alanının yorumdan, öznellikten uzak duramayacağı sonucuna varmaktayız. Öyle ki, ilk bakışta tarafsız bir şekilde yapılmış gibi görünen araştırma nesnesi ya da konusunun seçimi bile, toplumsal, kültürel veya ideolojik bir gereksinim sonucu ortaya çıkar. Bunun sonucu olarak, çeviri metne veya yazara sadık kalma durumundan ideolojik bir aktivizme dönüşmüştür. Çevirmen yaşadığı toplumun ve kültürün özelliklerini taşıyan bir bireydir ve dolayısıyla toplumsal ve siyasi olaylara göre oluşturduğu bakış açısını çevirilerine yansıtarak görünür olmak durumundadır.

7. SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Bu çalışmada kültür odaklı çeviri yaklaşımlarına 1990'lı yıllarda yaşanan *Kültürel Dönüş* ile ortaya çıkan eleştirel yaklaşımların, postmodernizmin, feminist akımların ve sömürgecilik sonrası araştırmaların etkileri temel alınmıştır. Bu bağlamda Postmodern bilim anlayışının çeviribilim araştırmalarına yansımaları ile sömürgecilik sonrası ortaya çıkan düşünce sistemlerinin ideoloji ve güç dengelerini nasıl etkilediği gibi noktalar önem kazanmıştır. Postmodernizmin getirdiği eleştirel tutum sayesinde sosyal bilimler alanında oluşan dönüşüme paralel olarak çeviribilimde de yerleşmiş kavram ve düşünceler yeniden sorgulanarak daha çeşitli ve bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmaya başlanmıştır.

Postmodern düşüncenin ve bilim anlayışının temelinde yer alan modern düşünce ve bilim anlayışına karşı yapılan eleştirilerin irdelenmesinden önce, modernitenin doğuşu, bilim anlayışında gerçekleştirdiği değişimler ve sonuçları üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede bir sosyal bilim dalı olan Çeviribilimin kuramsal yaklaşımlar temelinde irdelenmesi adına *Çoğuldizge Kuramı*, *Skopos Kuramı*, *Yorumlayıcı Çeviri Kuramı* incelenmiştir. Bunun yanı sıra çeviriye yönelik yapılan araştırmaların bilimsel bir çerçeveye yerleştirilmesi için yürütülen betimleyici çeviri araştırmalarının da modern düşünce temelinde şekillendiğine yer verilmiştir.

Çoğuldizge kuramında (1970), okurun beklentileri doğrultusunda farklı kültürlerin, akımların, türlerin sürekli birbirleriyle yarıştığı dizgeler bütünü söz konusudur. Çeviri de bu dizgeler arasında hem üretilen hem de üreten bir dizge olarak yerini almıştır. Çeviriyi kültürler arası bir aktarım aracı olarak ele alan Skopos kuramında (1978), amaç belirleyici unsurdur. Çeviri sürecinde beklentiler, süre, erek kültür alıcılarının koşulları gibi etmenler, çevirinin skoposu izin verdiği sürece dikkate alınır. Kuram doğrultusunda belirlenen amaç, erek metnin erek kültürde işlemedir. Kaynak kültür ve erek kültür kendi bulundukları koşullar altında ele alınır. Postmodern düşünce temelinde ortaya çıkan eleştirel çeviri yaklaşımlarına bir geçiş sağlayan Yorumlayıcı Çeviri Kuramı'na (1984) göre, her metin gizli unsurların bulunduğu anlam birimlerinden oluşmaktadır ve çevirmen dünya görüşünü, art alan bilgisini kullanarak yaptığı çevirilerde öznel bir tutum sergiler.

Postmodern düşünce sistemlerinin ve Postmodern kültürün çeviribilim araştırmalarına yansımalarını ele almadan önce kültür kavramı detaylandırılmış, çeviri kültür ilişkisine dikkat çekilmiş, postmodernizmin doğuşu, postmodern düşüncenin diğer alanlara yansımaları, modern düşünceye getirdiği eleştirileri netleştirilmiştir.

Sömürgecilik sonrası söylemde *kültürün konumlandırılması* amacıyla Bhabha'nın *kültürel farklılığın* temsil biçimlerini, *kültürel kaynaşma (hibritlik)* ile kültürler ötesi *üçüncü mekankavramları* irdelenmiştir. Günümüzde küreselleşme ve göçler nedeniyle her yerde melez kültürler oluşmaktadır. Melez kültürlerin oluşmasını ise güç ve ideoloji temelinde çeviriler

sağlamaktadır. Çeviri bir yandan farklı kültürlerin aktarılmasını sağlarken, bir yandan da egemen kültürler tarafından sömürge kültürlerle uygulanan baskı politikalarının aracı olmaktadır.

Toplumlar ekonomik, askeri, politik, sosyolojik, bilimsel gibi farklı etkenler aracılığıyla zaman ve mekan içerisinde bilişsel ya da yapısal değişimlere uğrarlar. Hangi toplumda ya da dönemde olursa olsun, bu değişimlerin gerçekleşmesinde çeviri ve çevirmen önemli bir yere sahiptir.

Postmodern bilim anlayışıyla sosyal bilimlerde gerçekleşen değişimler çeviribilim araştırmalarına da yansımıştır. Bu bağlamda modern bilim anlayışı ve postmodern bilim anlayışı arasındaki farklar şu şekilde özetlenmiştir:

MODERN BİLİM ANLAYIŞI	POSTMODERN BİLİM ANLAYIŞI
1. BİLGİ NESNELDİR.	1. Bilginin nesnelliği reddedilmiştir. Nesnel bilgi kültür, dil, özne gibi unsurlarla ele alınır.
2. TEK BİR GERÇEK VARDIR.	2. Gerçeklik ve doğruluk topluma dayandırılır ve bu yüzden insanların hiçbiri nesneleri olduğu gibi yansıtmaz.
3. BİLGİ VE DEĞER AYRIMI VARDIR.	3. Bilgi ve değer ayrımı yapılamaz. Bilgi egemen güçlerin kendi değerlerini diğerlerine dayatmasından başka bir şey değildir.
4. BİLGİ EVRENSELDİR.	4. Her türlü bilgi yereldir. Yerellik bilginin bulunduğu kültüre göre değişebileceği ve bu nedenle evrensel bilginin olmayacağı fikri mevcuttur.
5. GERÇEKLİK KAVRAMI TEK ODAKLI TANIMLANIR.	5. Odak kavramından kaçınırlar. Tanrı odaklı, bilim odaklı, insan odaklı gibi algılamalara yer yoktur. Tek bir odak yerine çok odaklılığı uygun görürler.
6. BİLGİ SARSILMAZ BİR TEMELE SAHIPTİR.	6. Bilgi kesin değildir; kuşku içermeyen temel ilkelere dayandırılarak bilginin elde edilebileceğini öne süren temelcilik reddedilir.
7. BİLGİ YORUMA AÇIK DEĞİLDİR.	7. Bilgi yorumdan ibarettir. Her şeyin göreceli olması, mutlak bir doğrunun ve gerçeğin olmaması, her şeyin zaman içerisinde değişebileceği farklı anlam ve yorumları zorunlu kılmaktadır (Aydın 2006).

Bu nedenle modern bilim anlayışının temel ölçütleri olan nesnellik, gerçeklik gibi kavramlar yerini öznellik, yoruma dayalı düşünce sistemleri ve güç ideoloji dengelerinin etkilerine bırakmıştır.

Sömürgecilik sonrası dönemde gerçekleştirilen çeviriler aracılığıyla egemen kültürler bünyesinde sömürge kültürler sindirilmeye, yozlaştırılmaya ya da eritmeye başlanmıştır. Bunun sonucu olarak birçok dil ve kültür yok olmaya yüz tutmuştur. Kültürel çeşitlilik ve

zenginliklerin azalması nedeniyle düşünce sistemleri tek tipleşmeye veya insanoğlu *arzulanan makineler*(Deleuze 1972) haline dönüştürmeye başlayarak üretim ve yaratıcılıktan uzaklaşmıştır.

Çeviri ve kültür ilişkisini son dönemlerde etkileyen bir diğer anlayış feminist çeviri hareketidir. Feminist çeviri stratejisini benimseyen çevirmenler bulundukları ortamın kültürel özelliklerini ve farklılıklarını, eril ya da dişil yapıtları seçerken verdiği kararları özgürce yansıtmayı tercih etmektedirler. Postmodern çevirmen artık aldığı kararlarla ve duruşuyla siyasi bir kimliğe sahip aktör rolüne bürünmektedir.

Sonuç olarak, *kültürler arası bir aktarım* olarak söz edilen çeviriler postmodern dönemde *kültürlerin kendilerinin aktarılması, yapılandırılması* olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra, bulunduğu dönem ve koşullardan hem etkilenen hem de bu süreçleri etkileyen temel unsur çeviridir. Ön planda artık çevirmenin görünebilirliğinden çok çevirinin dil dışı siyasi bir eylem olması söz konusudur. Bu bağlamda çeviri etiği, yazara karşı sadakat anlayışından siyasi bir aktarım aracına dönüşmüştür. Çeviriler aracılığıyla kültürlerarası oluşturulmak istenen hiyerarşik düzene ideoloji ve güç dengeleri karar vermektedir. Ancak, hiçbir kültür bir diğerinden üstün değildir; her biri yan yana duran farklılıklar ve zenginliklerdir.

Çeviribilim araştırmaları bu anlamda salt çeviri olgusunu açıklama çabasının ötesinde kendi öznel konumunu, çevirinin toplumsal ve kültürel boyutunu da ele alıp incelemeye başlamıştır. Bu çalışma çevirinin yerleşik bakış açısıyla incelenecek bir araştırma nesnesi olmasını göz ardı etmeden çevirinin farklı düzeyde sosyal ve kültürel boyutunu da sorgulayan çalışmaların yapılması gerektiği üzerinde durmaktadır. Bu alanda daha çok çalışmanın yapılması kaçınılmaz görünmektedir.

KAYNAKLAR

- [1]. Akça, G. (2005). Moderninden postmoderne kültür ve kimlik. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 15, 2.
- [2]. Akay, A. (2010). *Postmodernizm'in ABC'si*. İstanbul: Say.
- [3]. Aslan, S., Yılmaz, A. (2001). Modernizme bir başkaldırı projesi olarak postmodernizm. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2, 93.
- [4]. Aydın, H. (2006). Modern bilime yönelik postmodern eleştiriler ve etik değeri. Mantık, Matematik ve Felsefe VII. Ulusal Sempozyumu (Toplum, Bilim, Teknoloji ve Etik Değerler) bildiri kitabı içinde (ss.355-385).İstanbul: TC İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- [5]. Bahadır, Ş. (2004). Çeviriyorum, öyleyse tek kültürün ötesinde, iki kültürün arasında, üçüncü kültürün ortasındayım. *Varlık, Haziran*, 24-29.
- [6]. Bahadır, Ş. (2006). Çevirmen bütün vücuduyla çevirir. *Varlık, Haziran*, 13-16.
- [7]. Bassnett, S., Lefevere, A. (1990). *Translation, history, culture*. Londra veNewYork: Pinter Publishers.
- [8]. Bassnett, S. (2002). *Preface to the third edition, Translation Studies*. London: Routledge.
- [9]. Bengi-Öner, I. (1995). Çeviri eğitiminde kaynak metni yorumlama ve çeviri metni oluşturmaya yönelik yöntem arayışları: geniş bir bakış açısı. I. Bengi-Öner (Ed.), *Çeviribilim 1, Çeviri Eğitiminde Yöntem Önerileri* (ss. 125-144). Ankara: A.Ü. Tömer.
- [10]. Bhabha, H. (1994). *Kültürel konumlanış* (Tahir Uluç, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- [11]. Burke, P. (2008). *Kültür tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- [12]. Callinicos, A. (2001). *Postmodernizme hayır*.Ankara: Ayraç Yayınevi.
- [13]. Catford, J. (1965). *A linguistic theory of translation*. London: Oxford University Press.
- [14]. Coşgun, M. (2012). Popüler kültür ve tüketim toplumu. *Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1, 837-850.
- [15]. Deleuze, G. (1972). *Anti-ödipus: kapitalizm ve şizofreni*(F. Ege, Çev.)Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- [16]. Ece, A. F. (2008).Sömürgecilik-sonrası kuramların çeviri eylemine metaforik yaklaşımları. *Litera*, 21, 47-57.
- [17]. Ergün, Ç. E. (1999). Modern ve postmodern çağlarda kültür zenginliklerimiz. *Mevzuat Dergisi*, 7, 8-10.
- [18]. Erickson, M. J. (1998). *Postmodernizing the faith: evangelical responses to the challenge of postmodernism*. Grand Rapids: Baker Academic.
- [19]. Ertan, O. (2005). Itamar Even-Zohar ve Çoğul Dizge Kuramı. *Kuram, Ekim*, 2-7.
- [20]. Eruz, F. S. (2003). *Çeviriden Çeviribilime*. İstanbul: Multilingual.

- [21]. Eser, O. (2014). 20.yy Eleştiri kuramlarında çevirmen görünürlüğü. *Uluslararası SosyalAraştırmalar Dergisi*, 32, 111-116.
- [22]. Foucault, M. (1984). *The subject of power, art after modernism*. New York: B. Willes.
- [23]. Fukuyama, F. (1993). *The end of history and the last man*. UK: Penguin.
- [24]. Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. New York: Basic Books.
- [25]. Gökçe, B. (2007). *Toplumsal bilimlerde araştırma*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- [26]. Göktaş, N. (2005). Alain Robbe-Grillet'de roman estetiği. *Mersin Üniversitesi Dil Ve Edebiyat Dergisi*, 2, 39-54.
- [27]. Göktürk, A. (1986). *Çeviri dillerin dili*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- [28]. Greenberg, C. (1939). Avangard ve kitsch. *Partisian Review New York*, VI, 6.
- [29]. Gündoğdu, M. (2005). Çeviribilimde kuram-uygulama ilişkisi. IV. Dil, Yazın Ve Değişibilim Sempozyumu Bildirileri içinde (ss.93-101). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. 17-19 Haziran 2004. Çanakkale.
- [30]. Gürçağlar, Ş. T. (2011). *Çevirinin ABC'si*. İstanbul: Say yayınları.
- [31]. Gürçağlar, Ş. T. (2005). *Kapılar*. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- [32]. Gürsel, N. (1978). Çeviri etkinliği ve kültür. *Türk Dili Aylık Ve Dizin Yazın Dergisi, Çeviri Sorunları Özel Sayısı*, 322, 21-26.
- [33]. Hekman, S. (2006). *Feminism*. New York: Routledge.
- [34]. Hermans, T. (1999). *Translation in systems*. Manchester: St. Jerome.
- [35]. Heywood, A. (2010). *Siyasi ideolojiler*. Ankara: Adres Yayınları.
- [36]. Holmes, J. (2004). The name and the nature of Translation Studies. İçinde Lawrence V. (Ed.) *The Translation Studies Reader* (ss. 180-193). London and New York: Routledge.
- [37]. Holton, R. (2013). Küreselleşmenin kültürel sonuçları (K. Karaman, Çev.) *Sosyoloji Konferansları*, 47, 59-75.
- [38]. Jakobson, R. (2008). Çevirinin dil(bilim)sel özellikleri üstüne. *Çeviri Seçkisi II* içinde (ss.61-66). İstanbul: Sel Yayıncılık 2. Baskı.
- [39]. Koller, W. (1995). The concept of equivalence and the object of Translation Studies. *Target*, 7, 191-222.
- [40]. Köksal, S. (2012). *Bir çevirmen: Nazım Hikmet*. 18 Ocak 2014 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/iudilbilim/issue/1085/12277> adresinden erişildi.
- [41]. Lederer, M. (1994). *La traduction aujourd'hui*. Paris: Hachette.
- [42]. Lederer, M., Seleskovitch, D. (1984). *Interpréter pour traduire*. Paris: Didier Erudition.
- [43]. Lederer, M. (2008). Sözlü çeviri eğitiminin ilkeleri ve yöntemleri. *Çeviri Seçkisi II* içinde (ss.133-136). İstanbul: Sel Yayıncılık 2. Baskı.
- [44]. Limon, B. (2007). Kültürel değişim sürecinde popüler kültür ve kitsch kavramı. *İdil*, 3, 106-115.

- [45]. Lyotard, J. F. (1990). *Postmodern durum*. Ankara: Ara Yayıncılık.
- [46]. Mackewn, J. (1999). *Developing Gestalt counseling*. London: Sage Publications.
- [47]. Mizani, S. (2011). *Cultural translation* 11 Temmuz 2013 tarihinde <http://www.translationdirectory.com/articles/article1507.php> adresinden erişildi.
- [48]. Munday, J. (2001). *Introducing Translation Studies*. Londra ve New York: Routledge.
- [49]. Nettle, D., Romainne, S. (2001). *Kaybolan sesler*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- [50]. Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. Shanghai: Foreign Language Education Press.
- [51]. Nord, C. (1988). *Text analysis in translation*. New York : Ropodi.
- [52]. Palmas, S. (2006). *Historicism*. New York: Routledge.
- [53]. Rifat, M. (2008). *Çeviri seçkisi II*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- [54]. Robinson, D. (1997a). *Western translation theory*. Manchester: St. Jerome.
- [55]. Said, E. (1978). *Oryantalizm*. İstanbul: Pınar yayınları.
- [56]. Saygın, T. (2009). Sosyal bilimlerin doğası ve hermeneutik. VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi içinde (ss. 101-111). Adnan Menderes Üniversitesi. Ekim 2009. Aydın.
- [57]. Shuttleworth, M. (1998). Polysystem Theory. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 46, 176-179.
- [58]. Simon, S. (1996). *Gender in translation. Culture and identity and the politics of transmission*. London, New York: Routledge.
- [59]. Simon, S. (2002). *Translation and power*. Amherst: Boston University of Massachussetts Press.
- [60]. Soykan, Ö. N. (1993). *Türkiye'den felsefe manzaraları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- [61]. Spivak, G. C. (1993). The politics of translation. İçinde Spivak, G. C. *Outside in the teaching machine*. (179-201). London: Routledge.
- [62]. Stolze, R. (2013). *Çeviri kuramları* (E. Durukan, Çev.) İstanbul: Değişim Aktüel Kitabevi.
- [63]. Şaylan, G. (2002). *Postmodernizm*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- [64]. Şevik, N., Gündoğdu, M., Tosun, M. (2015). Skopos kuramını yeniden anlamak: Skopos Kuramında amaç kavramına geniş ölçekli bir bakış. *Sosyal Ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1, 1-18.
- [65]. Topakkaya, A. (2007). Felsefi hermeneutik. *Flsfdergisi*, 4, 75-92.
- [66]. Tosun, C. (1991). Çeviride anlam boyu. *Çeviribilim ve Uygulama Dergisi*, 1, 95-103.
- [67]. Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and beyond*. Philadelphia and Armsterdam: John Benjamins.
- [68]. Tylor, E. (1871). *Primitive culture*. London: John Murray, Albemarle Street.
- [69]. Venuti, L. (2004). *The translation studies reader*. Taylor and Francise-Library.

- [70]. Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility. A history of translation*. London and New York: Routledge.
- [71]. Vermeer, H. (1984). *Çeviride Skopos Kuramı (A. H. Konar, Çev)* İstanbul: Kültür Yayınları.
- [72]. Vural, K. S. (2007). Diploması metinleri çevirisi örneğinde kaynak metin-erek metin bağıntısı. *Mersin Üniversitesi Dil Ve Edebiyat Dergisi*, 4, 49-67.
- [73]. Yazar, S. (1997). *Eşdeğerlik ve çeviri amaçlı metin çözümlemesi*. *Academia edu*, 5.
- [74]. Yazıcı, M. (2005). *Çeviribilimin temel kavram ve kuramları*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- [75]. Yıldız, H. (2005). *Postmodernizm nedir? Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 153-166.
- [76]. Yılmaz, N. (2011). *Sanata yüzeysel bir tepki: Kitsch*. *Lebriz Sanat Dergisi*, 53, 1-3.
- [77]. Yücel, F. (2007) *Tarihsel ve kuramsal açıdan çeviri edimi*. Ankara: Dost Evi.
- [78]. Zohar, I. E. (1976). *Yazınsal çoğuldizge içinde çeviri yazının durumu*. *Çeviri Seçkisi II* içinde (ss.125-161). İstanbul: Sel Yayıncılık 2. Baskı.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı :Ezgi KOÇ ŞEYHİSMAİLOĞLU

Doğum Tarihi :12.04.1986

E-mail :13.ezgi@mynet.com

Öğrenim Durumu :

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	İngilizce Öğretmenliği	Çukurova Üniversitesi	2004-2008
Yüksek Lisans	Çeviri Bölümü	Mersin Üniversitesi	2011-2017

Görevler :

Görev Ünvanı	Görev Yeri	Yıl
Öğretmen	Mezopotamya İlköğretim Okulu	2008-2010
Öğretmen	Kızıltepe Kız Meslek Lisesi	2010-2011
Öğretmen	Parmakkurdu İlköğretim Okulu	2011-2014
Öğretmen	Üstay Ortaokulu	2014-XXXX